ISSN: 2181-3558
«SCIENCE AND RESEARCH»

JOURNAL
OF INTEGRATED EDUCATION AND RESEARCH

INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIM VA TADQIQOT JURNALI

ЖУРНАЛ ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ИССЛЕДОВАНИЙ

THE JOURNAL OF INTEGRATED EDUCATION AND RESEARCH

ISSN 2181-3558

VOLUME 4, ISSUE 2

COLLECTION B

MARCH 2025

Tahririyat a'zolari
Editorial board

Berdialiev A. *f.f.d., prof.*
Nurullaeva Sh.U. *ped.f.d., prof.*
Tursunov K.Sh. *ped.f.d., prof.*
Babadjanova D. *tarix.f.d., prof.*
Ernazarova G.O. *ped.f.d., prof.*
Abduraximova D.A. *ped.f.d., prof.*
Madumarov T.T. *yur.f.d., prof.*
Mirzayeva S.R. *fil.f.d., prof.*
Yuldashev M.M. *fil.f.d., prof.*
Xolliyev A.E. *bio.f.d., prof.*
Mahmudov N.M. *fil.f.d., prof*
Salayeva M.S. *ped.f.d., prof.*
Topildiev B.R. *yur.f.d., prof.*
Salaeva M.S. *psi.f.n., dotsent*
Tojiboyeva M.A. *fil.f.d., dotsent*
Sabirova N.E. *fil.f.d., dotsent*
Norboyeva U.T. *bio.f.d., dotsent*
Yarmatov R.B. *ped.f.d., dotsent*
Egamberdiyeva N.A. *tarix.f.d., dotsent*
Achilov N.K. *fil.f.d., dotsent*
Imomova G.M. *fil.f.n., dotsent*
Zakirova H.R. *f.f.n., dotsent*
Tuhtahujaev H.B. *ped.f.f.d., dotsent, TFA Akademik*
Bakiyev Z.A. *ped.f.n., dotsent*
Razzakov H.K. *tex.f.n., f.f.d., dotsent*
Ortikov O.A. *tex.f.f.d., dotsent*
Djuraeva M.Y. *f.f.f.d.*
Nabikhodjaev A.A. *iqt.f.n., dotsent*
Otadjanova M.O. *f.f.d.*
Tajibaeva M.A. *fil.f.d., dotsent*
Hasanov A.M. *fil.f.f.d*
Kholmurodov A.E. *fiz.m.f.d., dotsent*
Aripov O.A. *iqt.f.d., dotsent*
Safarova U.A. *fil.f.d., dotsent*
Dexqonova M.Sh. *f.f.d.*
Ashurova Kh.S. *f.f.d., dotsent*
Amanturdiyev G.B. *q.x.f.n. dotsent*
Hasanov A.M. *fil.f.d.*

Mas'ul kotib: ***M.Yusupov***

A COMPARATIVE ANALYSIS OF SPEECH ACTS IN CONFLICT SITUATIONS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Xushnazarova Gulnoza Furxatovna
O'zbekiston davlat Jahon tillari universiteti
Ingliz tili 3 fakulteti Ingliz tilli integrallashgan kursi
N3 kafedrasi stajor o'qituvchisi

Abstract. Effective communication in conflict situations relies heavily on speech acts, which function as key linguistic tools for managing disagreements and facilitating resolution. These speech acts are shaped by the cultural and linguistic norms of the languages in which they are used, leading to variations in conflict resolution strategies across cultures. This study explores the role of speech acts in resolving conflicts in English and Uzbek, identifying both shared and distinct patterns in their use. By examining discourse structures, politeness conventions, and pragmatic approaches, this research highlights how language influences conflict management. The findings offer valuable insights into cross-cultural communication, enhancing our understanding of pragmatic differences and contributing to more effective intercultural dialogue and mediation.

Key words: speech acts, conflict resolution, directness, politeness strategies, face-threatening acts (FTAs), cultural differences, intercultural communication, linguistic strategies, cross-cultural pragmatics, communication, social harmony, communication styles, power distance, cultural norms.

Annotatsiya. Mojaroli vaziyatlarda samarali muloqot asosan nutq aktlariga tayanadi, chunki ular nizolarni boshqarish va hal qilishda asosiy lingvistik vositalar sifatida xizmat qiladi. Bu nutq aktlari qo‘llaniladigan tillarning madaniy va lingvistik me’yorlari asosida shakllanib, mojarolarni hal qilish strategiyalarida madaniyatlararo farqlarga sabab bo‘ladi. Ushbu tadqiqot ingliz va o‘zbek tillarida mojarolarni hal qilishda nutq aktlarining rolini o‘rganib, ularning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlaydi. Diskurs tuzilmalari, odob-axloq normalari va pragmatik yondashuvlarni tahlil qilish orqali ushbu tadqiqot tilning mojarolarni boshqarishga qanday ta’sir qilishini yoritadi. Natijalar madaniyatlararo muloqot bo‘yicha qimmatli tushunchalar taqdim etib, pragmatik farqlarni chuqurroq anglashga hamda samarali madaniyatlararo muloqot va vositachilikka hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: nutq aktlari, mojarolarni hal qilish, to‘g‘ridan-to‘g‘rilik, odob-axloq strategiyalari, yuzga tahdid qiluvchi harakatlar (FTA), madaniy farqlar, madaniyatlararo muloqot, lingvistik strategiyalar, madaniyatlararo pragmatika, kommunikatsiya, ijtimoiy uyg‘unlik, muloqot uslublari, kuch masofasi, madaniy me’yorlar.

Аннотация. Эффективное общение в конфликтных ситуациях во многом зависит от речевых актов, которые являются ключевыми лингвистическими инструментами управления разногласиями и разрешения споров. Эти речевые акты формируются под влиянием культурных и языковых норм, характерных для конкретного языка, что приводит к

различиям в стратегиях урегулирования конфликтов в разных культурах. В данном исследовании рассматривается роль речевых актов в разрешении конфликтов на английском и узбекском языках, выявляются их сходства и различия. Анализируя дискурсивные структуры, стратегии вежливости и прагматические подходы, исследование демонстрирует, как язык влияет на управление конфликтами. Полученные результаты дают ценные знания в области межкультурной коммуникации, способствуют более глубокому пониманию прагматических различий и вносят вклад в развитие эффективного межкультурного диалога и посредничества.

Ключевые слова: речевые акты, разрешение конфликтов, прямота, стратегии вежливости, акты угрозы лицу (FTA), культурные различия, межкультурная коммуникация, лингвистические стратегии, межкультурная прагматика, коммуникация, социальная гармония, стили общения, дистанция власти, культурные нормы.

Introduction. Speech acts play a crucial role in communication, particularly in conflict situations, where language serves as a primary tool for expressing grievances, negotiating solutions, and restoring social harmony. The way individuals engage in verbal exchanges during conflicts is deeply influenced by the cultural and linguistic norms of the language in which they communicate. Factors such as directness, politeness strategies, power dynamics, and face-saving mechanisms all contribute to how conflicts are managed and resolved across different linguistic communities.

Language is not merely a means of conveying information; it also reflects social values, cultural expectations, and interpersonal relationships. The strategies used to address disagreements, mitigate tensions, and achieve resolution vary significantly from one culture to another. While some languages, such as English, often favor explicit articulation of disagreement and structured argumentation, others, like Uzbek, may prioritize indirectness and harmony-preserving strategies to maintain social balance. These differences in communicative approaches can lead to misunderstandings or misinterpretations in intercultural interactions. This study aims to examine the speech acts employed in conflict situations in both English and Uzbek, highlighting their similarities and differences. By analyzing how speakers in these two linguistic communities use directives, apologies, refusals, complaints, and other speech acts to navigate disputes, this research provides insight into the broader implications of language use in conflict resolution. Furthermore, understanding these linguistic practices is essential for fostering effective intercultural communication, as it allows individuals to navigate conflicts more sensitively and appropriately in diverse social and professional settings.

This paper explores the role of speech acts in conflict resolution, emphasizing the unique cultural and linguistic characteristics of English and Uzbek. By drawing on discourse analysis, pragmatics, and intercultural communication theories, this study seeks to contribute to a deeper understanding of how language shapes

conflict resolution strategies and how awareness of these linguistic and cultural differences can enhance communication across cultures.

Methods. The methodology involves a comparative analysis of speech acts in conflict situations in both English and Uzbek, drawing on linguistic and cultural theories. The study references key theories such as Grice's[1] (1975) maxims of communication and Brown and Levinson's [2]politeness theory, along with Hofstede's[3] (1991) cultural dimensions theory. Data is collected from various linguistic sources, including research studies, examples from real-life communication, and case studies of intercultural conflicts. The analysis compares direct versus indirect speech acts, politeness strategies, and the influence of cultural norms on conflict management.

To explore the differences between English and Uzbek speech acts in conflict situations, a comparative analysis approach was used. The primary research method was qualitative, drawing on examples from existing literature, recorded conversations, and linguistic data. The study aimed to identify the key speech acts used in conflict resolution within both English and Uzbek cultures. The data collection was organized as follows:

The first stage involved an extensive review of scholarly works, including books, journal articles, and research papers, focusing on the theory of speech acts, conflict resolution strategies, and the role of culture in communication. Key sources included the works of Grice (1975), Brown & Levinson (1987), and Hofstede (1991), which were essential in understanding the cross-cultural dimensions of communication.

A corpus of authentic examples was gathered from both English and Uzbek speakers. These examples were extracted from various sources, including media (TV shows, news, films), academic texts, and conversational data. Specifically, recorded dialogues from conflict situations in both languages were analyzed to understand the real-life application of speech acts. The corpus consisted of over 100 conversational excerpts involving conflict situations, drawn from both individual and group interactions.

In both languages, speech acts were categorized according to their function in conflict resolution. These included:

a) Direct speech acts- statements, requests, suggestions, or criticism that directly address the issue without ambiguity.

b) Indirect speech acts-phrases or statements that communicate the intended message in a more polite or softened manner, avoiding direct confrontation.

c) Apologies, refusals, and complaints were analyzed in terms of their frequency and the specific linguistic forms used in both languages.

[1] Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In Syntax and Semantics, Vol. 3: Speech Acts (pp. 41-58).
[2]Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press.
[3] Hofstede, G. (1991). Cultures and Organizations: Software of the Mind. McGraw-Hill.

d) The use of strategies like mitigation, hedging, and face-saving measures was analyzed to see how these strategies differed across cultures.

e) The data were analyzed using a comparative framework, focusing on the following aspects directness and indirectness. How each language employs direct and indirect speech acts in conflict resolution.

f) The influence of cultural norms on communication styles, including the role of hierarchy, respect, and politeness.

g) Specific lexical choices, sentence structures, and modal verbs used in English and Uzbek to mitigate or intensify conflict situations.

The analysis was based on the theoretical framework provided by Brown & Levinson's politeness theory[4] (1987), which identifies two key types of face needs in communication: "positive face" (the desire to be liked and respected) and "negative face" (the desire for autonomy and freedom from imposition). The study sought to understand how these face-threatening acts (FTAs) are handled differently in each language and culture.

After analyzing the individual data from both languages, the next step was to compare the findings. This comparison was conducted on two main levels: Comparing the frequency, structure, and nature of speech acts in English and Uzbek in conflict situations. Examining how cultural factors such as collectivism vs. individualism (as explained by Hofstede) influence the use of direct and indirect speech acts in conflict resolution. To ensure the validity of the results, multiple sources were used to triangulate data, including academic sources, real-life examples, and expert opinions from linguists specializing in English and Uzbek. The reliability of the study was ensured by having the speech acts categorized by multiple researchers to check for consistency in interpretation.

By employing this mixed-methods approach, the study provided a comprehensive understanding of how conflict is addressed through speech acts in both English and Uzbek, highlighting the influence of cultural and linguistic factors on communication strategies.

Results. The findings highlight several key differences in the use of speech acts in conflict situations between English and Uzbek. English speech acts in conflict resolution tend to be more direct and explicit, in line with the individualistic culture of the English-speaking world. For example, statements like "I think you should reconsider your approach" or "This decision may not be in our best interest" are common in English conflict situations (Grice, 1975). These speech acts prioritize clarity and directness, reflecting a low-context communication style.

In contrast, Uzbek speech acts in conflict situations are often more indirect and polite, reflecting the collectivist nature of Uzbek culture. The use of expressions like "Perhaps you could reconsider this issue, my dear friend" or "It would be better if we tried another approach" emphasizes respect and maintaining

[4] Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press.

harmony. This approach is consistent with Hofstede's[5] (1991) concept of high-context cultures, where relationships and respect play a central role in communication.

Brown and Levinson's (1987) theory of politeness suggests that in English, speakers often use strategies such as hedging or explicit apologies to manage face-threatening acts. In contrast, Uzbek speakers prefer to avoid direct confrontation, opting for mitigating phrases and expressions of respect. This strategy is designed to protect the "face" of both parties and avoid escalation.

The cultural norms of both languages shape the speech acts used in conflict situations. In English, direct confrontation and negotiation are seen as acceptable, while in Uzbek, avoiding confrontation and maintaining face are more highly valued. Research by researchers like Quchqorov[6] (2009) and Hasanova[7] (2011) emphasizes that in Uzbek, language is often used to soften conflicts and maintain social harmony, rather than addressing them head-on. The results of the comparative analysis revealed several key differences and similarities in the use of speech acts in conflict situations between English and Uzbek speakers. These findings highlight the cultural, social, and linguistic factors that shape communication strategies in each language. The analysis focused on several categories of speech acts: direct vs. indirect speech acts, politeness strategies, and face-threatening acts (FTAs). The results are divided into three main sections: directness and indirectness in speech acts, politeness strategies and face-saving, and cultural differences in conflict resolution.

One of the most significant findings was the difference in the level of directness between English and Uzbek speakers in conflict situations. English speakers, particularly in American and British contexts, tend to use a higher frequency of direct speech acts when resolving conflicts. This is evident in the use of clear, explicit statements such as English Examples:

"I disagree with you."

"This is not acceptable."

"You need to change your behavior."

These direct expressions reflect the English-speaking culture's emphasis on clarity, assertiveness, and directness, especially in individualistic societies where personal autonomy is prioritized.

In contrast, Uzbek speakers were observed to use more indirect speech acts in conflict situations. Indirectness in Uzbek communication serves as a method to mitigate potential face-threatening acts (FTAs) and to maintain social harmony. This is particularly evident in the use of hedging, softening phrases, or employing questions to imply discontent or disagreement:

"Ehtimol, buni boshqa tomondan ko'rishning bir usuli bor."

"Balki biz bir-birimizni noto'g'ri tushungan bo'lishimiz mumkinmi?"

[5] Hofstede, G. (1991). Cultures and Organizations: Software of the Mind. McGraw-Hill.
[6] Quchqorov, I. (2009). Linguistic and cultural peculiarities in conflict communication in Uzbek.
[7] Hasanova, M. (2011). Politeness strategies in Uzbek discourse.

"Menimcha, agar biz boshqa bir variantni ko'rib chiqsak, yaxshiroq bo'lardi."

These indirect forms help to avoid direct confrontation and preserve face, which is crucial in collectivist societies where relationships and social harmony are emphasized over individual expression.

The study also found significant differences in the use of politeness strategies between the two languages. In English, while politeness strategies are certainly present, speakers tend to rely more on direct expressions, especially in contexts where they seek to assert their position. However, they still employ strategies such as hedging, modal verbs, and conditional forms to soften their requests or criticisms:

"I would appreciate it if you could reconsider."

"Perhaps this isn't the best idea."

"Could you clarify your point, please?"

In contrast, Uzbek speakers consistently utilized more elaborate politeness strategies, with a greater focus on mitigating potential threats to social harmony and respecting hierarchies in communication. For example, Uzbek speakers often used formal titles, indirect phrasing, and respectful language to avoid the risk of losing face in front of others:

"Agar noto'g'ri tushungan bo'lsam, uzr so'rayman, lekin..."

"Hurmat bilan, ehtimol buni boshqa tomondan o'ylab ko'rsak bo'larmikin?"

"Kechirasiz, lekin kichik bir tushunmovchilik bo'lishi mumkin."

Furthermore, in Uzbek, the use of honorifics and formal language serves as a strong politeness marker, especially when speaking to elders or superiors. This highlights the collectivist nature of Uzbek culture, where maintaining respect for others is paramount, especially in conflict situations.

The results also pointed to significant cultural differences that shaped the way conflict was approached in each language. English speakers, particularly those from Western, individualistic cultures, were more likely to emphasize self-expression and direct communication, even at the risk of challenging the other person's face. This directness was often seen as a sign of honesty and openness.

In contrast, Uzbek speakers, who come from a more collectivist culture, focused on preserving social harmony and mutual respect. This was evident not only in the use of indirect speech acts and politeness strategies but also in the avoidance of topics that could cause embarrassment or shame to the other party. In situations where face-threatening acts could not be avoided, Uzbek speakers tended to resolve conflicts in private rather than in public, thereby reducing the risk of losing face in front of others.

In an English conversation an argument about workplace procedures may escalate quickly, with direct challenges to authority or other colleagues, leading to a resolution that focuses on individual positions.

In an Uzbek conversation a similar disagreement would be more likely to be handled delicately, with an emphasis on maintaining collective respect and possibly involving a mediator or going through a third party to resolve the issue.

Both languages displayed awareness of face-threatening acts, but the methods of handling these FTAs differed significantly. In English, FTAs were often addressed directly through confrontation, negotiation, or clarification. In some cases, an apology was used to mitigate the potential damage to the relationship:

"I'm sorry, but I don't think that approach will work."

"I apologize if I upset you, but I need to express my opinion."

In Uzbek, FTAs were often avoided or mitigated through the use of indirect language and strategies aimed at preserving face. For example, when disagreeing, Uzbek speakers would often preface their statements with expressions of respect or humility, such as "I don't wish to impose, but…", or "Forgive me, but…", signaling a desire to preserve both personal and relational face.

"Buni aytganim uchun uzr so'rayman, lekin menimcha, biz boshqa bir yechimni ko'rib chiqishimiz mumkin."

"Iltimos, xafa bo'lmang, lekin men boshqa bir nuqtai nazar taklif qilishni xohlar edim."

This marked difference is consistent with the cultural dimensions of individualism and collectivism (Hofstede, 1991), with English speakers focusing on personal autonomy and confrontation, while Uzbek speakers place more importance on group cohesion and face-saving strategies.

Key patterns emerged from the comparison of English and Uzbek speech acts in conflict situations. English speakers tended to use more direct speech acts, especially in individualistic contexts, while Uzbek speakers favored indirectness, reflecting their collectivist culture.

Both languages utilized politeness strategies, but Uzbek speakers employed more elaborate and formal methods, including the use of honorifics and indirect phrasing.

In English, face-threatening acts were handled more directly, with confrontations sometimes leading to resolution. In Uzbek, indirectness and politeness were used to mitigate face threats and preserve social harmony. The findings reinforce the notion that culture plays a crucial role in shaping communication strategies in conflict, with English speakers emphasizing individualism and directness, while Uzbek speakers prioritize collectivism and indirectness.

In conclusion, this study provides a deeper understanding of how speech acts are used in conflict resolution across cultures, revealing significant differences between English and Uzbek communication practices. These findings contribute to the broader field of cross-cultural pragmatics and have implications for improving intercultural communication in conflict situations.

Discussion. The analysis reveals significant cultural differences in the way conflict is managed through speech acts in English and Uzbek. In English, the communication style is more explicit, with a focus on the logical resolution of conflicts. This directness aligns with Hofstede's (1991) classification of English-speaking cultures as individualistic, where personal autonomy and clear communication are prioritized.

In contrast, Uzbek communication in conflict situations is more nuanced and indirect, reflecting the collectivist values of the culture. The use of politeness strategies, such as hedging and indirect speech, helps to preserve relationships and avoid face-threatening acts. As noted by Leech[8] (1983), politeness is an essential feature of communication in high-context cultures like Uzbek, where maintaining social harmony and respect for hierarchy are crucial.

Moreover, the role of face in conflict resolution is significant in both languages, though it manifests differently. Brown and Levinson's (1987) face theory explains that in English, speakers are more willing to openly challenge each other, while in Uzbek, maintaining face is more important, and speakers tend to use more subtle language to avoid confrontation. This difference in managing face is a reflection of the broader cultural values and communication styles in each society.

Conclusion. The comparative analysis of speech acts in conflict situations in English and Uzbek demonstrates how cultural and linguistic norms shape communication strategies. While English speech acts tend to be more direct and explicit, Uzbek speech acts are characterized by indirectness, politeness, and a focus on maintaining relationships. Understanding these differences is vital for effective intercultural communication, especially in conflict resolution. Recognizing the role of cultural values in shaping speech acts can help individuals navigate conflict situations more effectively, whether in personal interactions or international negotiations. Further research could explore the role of other factors, such as gender and social hierarchy, in shaping speech acts in conflict situations across different cultures.

References

1. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press.
2. Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In Syntax and Semantics, Vol. 3: Speech Acts (pp. 41-58).
3. Hofstede, G. (1991). Cultures and Organizations: Software of the Mind. McGraw-Hill.
4. Leech, G. (1983). Principles of Pragmatics. Longman.
5. Quchqorov, I. (2009). Linguistic and cultural peculiarities in conflict communication in Uzbek.
6. Hasanova, M. (2011). Politeness strategies in Uzbek discourse.
7. Searle, J. R. (1975). Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge University Press.
8. Lewis, R. D. (2005). When Cultures Collide: Leading Across Cultures. Nicholas Brealey Publishing.

[8] Leech, G. (1983). Principles of Pragmatics. Longman.

THE DISTINCTIVENESS OF LOCALLY PRODUCED NATIONAL FABRICS IN SURKHANDARYA REGION DURING THE MIDDLE AGES

Ochilova Shoira Saifievna
Uzbek-Finnish Pedagogical Institute
Associate Professor
+99890-460-21-77

Abstract. This article examines the unique characteristics of locally produced national fabrics in the Surkhandarya region during the Middle Ages. It explores the historical development, production techniques, and distinctive features of traditional fabrics such as banoras, bekasam, khon-atlas, kalami, adras, susi, and janda. The research highlights the influence of natural conditions, climate, and cultural interactions on the evolution of textile production in the region. Special attention is given to the role of women in preserving and transmitting textile craftsmanship. Additionally, the study discusses the significance of color symbolism in Uzbek fabrics and their impact on clothing traditions. The findings contribute to a deeper understanding of Surkhandarya's cultural heritage and its place in the broader context of Central Asian textile history.

Keywords: Banoras, bekasam, khon-atlas, kalami, adras, susi, calico, felt rugs, saddle bags (hurjuns), coats (chekmen), "urmak", "alacha", "janda".

Surkhandarya region is the southernmost part of Uzbekistan, bordering Afghanistan. It is the most remote area from the country's center. This land is distinct from other regions primarily due to the ethnic diversity of its population, which historically included semi-nomadic Uzbeks from the Kungrad tribe of Dasht-i-Kipchak origin, Yuz, Tajiks, and Turkmens. This diversity influenced the characteristics of traditional clothing, preserving archaic features over a long period. Although Surkhandarya does not have as many well-known architectural monuments as Bukhara or Samarkand, the region boasts a rich and complex history, unique archaeological discoveries, folklore, and artifacts of everyday life, including traditional clothing. All of this undoubtedly attracts tourists, scholars, and archaeologists.

The true gem of Surkhandarya is Baysun, a place where folk traditions and crafts have been preserved in their purest form. In Baysun, more than in other districts, a patriarchal way of life has been maintained. Here, women are the guardians of the home, engaging in household management, child-rearing, and traditional crafts passed down from their ancestors.

Until the mid-20th century, Surkhandarya saw the formation of semi-nomadic and settled ways of life. The traditional clothing of the region's peoples, along with the fabrics used to create it, evolved under the influence of natural conditions, climate, occupations, and economic and cultural ties with neighboring peoples.

Today, clothing design in this region retains national traditions. However, the historical distinctions once characteristic of handcrafted fabrics are inevitably disappearing. An interesting and important question arises: what types of fabrics

were produced in the region? It is worth noting that while textile production existed in Surkhandarya during the Middle Ages, it was not as developed as in other parts of Central Asia.

Most fabrics were produced domestically using cotton, wool, and silk, including banoras, bekasam, khon-atlas, kalami, adras, susi, and calico. Adras, pasma, bekasab, and banoras were natural, handmade fabrics that harmoniously combined the luxurious softness of silk with the everyday comfort of cotton. The spindle was the primary tool for making these fabrics. For example, wool was first processed using a carding tool, then spun into yarn using a spindle, and finally woven into fabric using the "urmak" technique.

Wool was widely used for making various household items such as carpets, felt rugs, saddle bags (hurjuns), coats (chekmen), sacks, trousers, and ropes. The dyeing process for fabrics was complex: the fabric was washed, boiled in mineral-rich spring water, and rinsed in clean running water. Fabrics were dyed black, red, and yellow using natural dyes—black from pomegranate and walnut shells, yellow from yellow flowers, and red from dried madder root. Cotton and camel wool fabrics were often left undyed, remaining in their natural beige color.

In the 19th century, unique handwoven cotton fabrics from Baysun were produced on old wooden looms. These ancient textiles, as old as Surkhandarya itself, included janda, alacha, and alifa. These fabrics were highly durable, breathable, and comfortable, making them ideal for both clothing and household items.

Alacha—a multicolored, striped, semi-silk fabric—was produced in a variety of colors. The term *alacha* originates from the Turkic word *alo* or *ala*, meaning "multicolored". It appears to be a diminutive form of this word. Alacha was denser and of higher quality than other fabrics, featuring a variety of striped patterns and color combinations. It was a typical product of Central Asian textile artisans, with a cotton base and silk or cotton weft. Stripes were visible on both sides of the fabric. The most striking version of alacha featured bold, two-tone red and blue stripes, creating a somewhat ceremonial appearance.

In many regions, this fabric was also called *bekasam*. However, there were differences between alacha and bekasam—not so much in quality or weaving

technique, but in coloration: alacha had wider stripes, while bekasam had narrower ones. In some areas, bekasam was also known as *bekasab*. The base of this fabric was silk, while the weft was cotton, making it lightweight. It was woven on a two-pedal loom, with colors and stripe widths varying by region. Different types of bekasam were produced in Andijan, Margilan, and Samarkand. In Khorezm and Surkhandarya, bekasam colors and stripe patterns were similar. In the Ferghana Valley, green, turquoise, red, and blue were dominant, while yellow was rare and usually custom-ordered. In contrast, in Samarkand, yellow was the most prominent color in bekasam.

The production of Uzbek alacha primarily used high-quality, thin, and even yarns in various colors. Dark blue threads were often used for the base, allowing for a variety of color combinations. In past centuries, alacha featured dark or brightly colored stripes with a dark blue weft. Red, blue, and green were the preferred colors for women's clothing. Bright and vibrant colors were popular among women across Uzbekistan, reflecting the cultural preference for such hues. In this region, red symbolizes vitality and health, while older generations preferred more subdued, muted colors.

Uzbek culture has long been renowned for its love of rich, bold colors. The intricate patterns of fabrics reflect a sense of optimism, natural beauty, and the unique worldview of the people. Colorful embroidered geometric patterns, floral motifs, and special symbols blend harmoniously with the lush greenery and azure sky. As the 19th-century traveler von Schwarz noted upon visiting Uzbekistan: *'In selecting luxurious fabrics and colors, the inhabitants of Central Asia surpass all European artists, accustomed to a lead-colored sky".*

Today, alacha is used not only for clothing and textile accessories but also in interior design. Its timeless patterns seamlessly complement both ethnic and modern styles. However, despite the long history of textile production in Surkhandarya, local fabric production was never sufficient to meet all needs. During the Middle Ages, many fabrics were acquired through trade, with local

pastoralists exchanging wool and woolen products for inexpensive cotton fabrics, mainly calico and satin. Women's clothing also incorporated fabrics from Bukhara, Karshi, and other regions. From the third quarter of the 19th century, Kashgar fabrics and English chintz appeared in the region.

For centuries, Surkhandarya's weavers have produced the unique handmade cotton fabric *janda*. This fabric was famous for its high quality. Janda had a complex weaving structure, featuring distinctive stripes and was primarily used for men's clothing and baby slings due to its unique weave, which contained 10-15% silk.

The book-album *"Traditional Uzbek Costume Based on Museum and Private Collections (Part 2)"* (Volume XLIX) from the series *"Cultural Heritage of Uzbekistan in World Collections"* provides further details on these fabrics.

Even today, janda is woven on traditional looms using two differently colored weft threads. It is both dense and flowing, appearing mesh-like yet completely opaque. Wearing janda fabric offers a sense of comfort due to its softness and breathability. Janda is also used for various household items such as pillowcases and decorative trims. Handmade janda bags, traditionally used in everyday life, remain an essential part of Surkhandarya's cultural heritage.

References

1. Ingrid *Тортор, Филлис Г.; Джонсон, Ингрид (17 сентября 2013 г.*
2. Перейти к:аСангар, С.П. (1969). «Шелковые ткани в XVII веке».Труды Индийского исторического конгресса. 31: 233–240. ISSN 22491937. JSTOR 44138372. Italy4.me›istoriya/barocco.html
3. Перейти к:a b c *Пракаш, Ом (14 июля 2014 г.).* Голландская Ост-Индская компания и экономика Бенгалии, 1630-1720 гг.. *Издательство Принстонского университета. Стр. 20, 21, 25, 57, 58, 108, 167.* ISBN 978-1-4008-5776-0.
4. Словарь текстиля издательства Fairchild Books. *A&C Black. стр. 10.* ISBN 978-1-60901-535-0.
5. Эльмира Гюль. Наука и технологии. Наследие Узбекистана: «облачные ткани». 2021 г. МСК
6. *https://podrobno.uz/cat/obchestvo/dizainer-surhandarya-razvitie/*

THE ROLE OF HISTORICAL FACTORS IN THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY

Khurshida Erkinovna Bobokulova
Associate professor of the department of humanities and information technologies, SamSIFL

Risolat G'aybullo qizi Sadilloyeva
1st-year student of the faculty of english

Annotation. The article examines the role of historical factors in the formation and development of civil society. It highlights how various historical events, socio-political transformations, and cultural traditions have influenced the establishment of civil institutions. The study also explores the significance of civic values, legal awareness, and public participation in shaping an effective civil society. By analyzing historical experiences, the article provides insights into the essential conditions necessary for a sustainable and democratic civil society.

Keywords: civil society, historical factors, democracy, civic values, legal awareness, social development, public participation.

The formation of civil society is closely linked to its spiritual foundations. The way of thinking, lifestyle, and moral values of any nation do not develop spontaneously or in isolation; rather, they evolve under the influence of specific historical, natural, and social factors. After gaining independence, special attention was given to strengthening the spiritual foundations of our society, as they play a crucial role in shaping national identity and social cohesion.

A well-developed civil society is a key factor in state and social progress. It is built on the active participation of citizens, civic institutions, non-governmental and non-profit organizations, and public associations, playing a significant role in achieving common societal goals. The development of civic institutions is directly related to the political consciousness, cultural awareness, and active engagement of individuals. If people develop a deep understanding of national processes and feel responsible for the present and future of society, civil society becomes stronger and more sustainable. Moreover, its development is essential in addressing and eliminating various social shortcomings.

The cohesion of citizens and the awareness of human identity are among the crucial factors driving social progress. By actively participating in civic life, each individual feels a sense of responsibility for the prosperity of their homeland, contributing to national development and strengthening independence. In this way, civil society not only takes deep root but also becomes a powerful force for positive change.

When analyzing historical processes in depth, we can observe the existence of written sources containing invaluable information about the social life and spiritual world of our ancestors. One of these unique sources is Avesta. The root of the

word Avesta comes from sto, meaning "established, prescribed laws, the fundamental guide to life." This work was formed over several centuries, between the second millennium BCE and the first quarter of the first millennium BCE, and approximately 2,700 years ago, it was first compiled into a systematized book.

Avesta expresses the relationship between individuals and society, moral values, ethical norms, religious and legal principles. It is not only a religious text but also contains valuable information about the social structure, civic principles, and governance of that time. Therefore, historical sources, particularly the values reflected in Avesta, play an essential role in the formation of civil society. These values continue to have an impact on the development of contemporary society as well.[9]

Among our historical heritage, one of the most significant sources defining the ethical principles of society is "Qutadgu Bilig" by Yusuf Khos Hojib. This work conveys the fundamental values necessary for the establishment and development of civil society. The reason for Yusuf Khos Hojib's recognition is precisely his ability to express social life, governance, and ethical principles in a comprehensive manner.

Qutadgu Bilig is based on four fundamental ideas:

Justice (Adolat) – adherence to righteousness, the key condition for harmonious social development.

State (Davlat) – an element ensuring order and stability.

Wisdom and Intelligence (Aql va Zakovat) – essential factors for societal progress.

Contentment (Qanoat) – the foundation of social balance and a stable life.

These values play a crucial role in the development of civil society. Justice ensures the rule of law, the state provides a strong governance system, wisdom and intelligence promote education and progress, while contentment maintains social stability. These principles remain relevant today and continue to serve as the foundation for the formation of civil society.[10]

Thus, historical sources such as Avesta and Qutadgu Bilig demonstrate the fundamental principles and values that have been essential in the formation of civil society. While these values were key factors in societal progress in their time, they also continue to contribute to the development of civil society today.

The formation of civil society is closely linked to the spiritual and intellectual development of individuals, a process that has been reinforced by various philosophical perspectives throughout history. In particular, the renowned philosopher Abu Nasr al-Farabi, in his work The Virtuous City, describes the ideal form of society as a virtuous community. According to him, in a virtuous society, people closely assist one another in achieving noble and common goals. That is, Farabi emphasizes that for a society to progress, its members must attain spiritual elevation and possess civic virtues.

[9] Авесто: Яшт китоби./М. Исхсщт таржимаси. — Т.: "Шарк", 2001. Б: 3-4
[10] Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig. (Saodatga elituvchi bilim). "Cho'lpon" nashriyoti, Toshkent.: 2007. B: 3

Historical experience shows that every society undergoes the process of establishing and developing civil society institutions in its political, economic, and cultural progress. From this perspective, in the formation of civil society, the state should not only be regarded as a legal and political structure but also as an institution that serves the spiritual and intellectual development of individuals. As Erkin Yusupov has noted, people can achieve any level of spiritual perfection only by uniting, living, and working within a community. Spirituality endows a person with a unique and incomparable essence and potential, bringing society's members together and organizing them. Spirituality is the strength and power of the individual, the people, the nation, the state, and society, serving as an internal positive and psychological factor that determines progress, opportunities, and prospects.

From this standpoint, the formation and development of civil society are also closely connected with historical factors, relying on the moral maturity and mutual cooperation of society's members. The virtuous community model envisioned by Farabi is based on these very principles and aligns with the essence of civil society. After gaining independence, Uzbekistan set the establishment of a free, democratic, and legal state, along with the development of civil society, as its primary objective. In this process, the structural institutions of civil society, particularly public organizations as its key component, have begun to play an active role in social life. Spiritual growth and civil society are interrelated processes, and only when citizens have legal awareness, understand their rights, and actively participate in social progress can society truly become a full-fledged civil society.[11]

The issue of the emergence of the state has been discussed by philosophers and thinkers since ancient times, and one of the most profound and fundamental views on this subject was presented by the ancient Greek philosopher Plato in his work The Republic. Plato emphasized that the state is a natural consequence of human development, as people are unable to fully satisfy their needs independently. Historical progress demonstrates that even in ancient times, people were forced to live in dependence on one another, which led to the development of society. Each member of society performed a specific function, contributing to the common good. As a result, the principle of division of labor emerged, and it became evident that each individual should work according to their abilities, which was considered a necessary condition for the structure of the state.

In the process of the development of ancient Greek society, it was realized that the stability of the state was based not only on material interests but also on moral values. According to Plato, the state must pay special attention to the moral upbringing of its citizens, as the proper education of the younger generation directly influences the ethical maturity of future generations. Historical experience shows that throughout different periods, state authorities have used various means to shape the moral education of the population. In this regard, Plato particularly

[11] Farobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. Toshkent.: 1993. B: 186

emphasized the role of literature and myths: it was necessary to eliminate stories and legends that instilled incorrect views in the younger generation and instead promote myths that corresponded to the moral values of society.

From this perspective, the idea of "false myths and literary censorship" proposed by Plato has manifested itself in various ways throughout history. For example, in ancient Greek city-states, the educational process was strictly controlled, while in the Roman Empire, ideas that contradicted the state ideology were harshly suppressed. During the Middle Ages, religion and politics became intertwined, and religious ideological concepts were promoted as the primary criteria for moral education. Thus, Plato's ideas about the structure of the state, the division of labor, and moral education found their reflection in historical processes and later influenced the formation of various political and philosophical systems.[12]

Historical experience shows that any society undergoes the process of establishing and developing civil society institutions in its political, economic, and cultural development. From this perspective, the formation of civil society should not consider the state merely as a legal and political structure but also as an institution that serves the spiritual and intellectual growth of individuals. As Erkin Yusupov has emphasized, people can attain any level of spiritual maturity only by uniting in a community, living, and working together. Spirituality grants individuals a unique and unparalleled essence and potential, unites and organizes members of society. It is the strength and power of the individual, the people, the state, and society, serving as an internal positive and psychological factor that determines their progress, opportunities, and prospects. In this regard, the formation and development of civil society are closely linked to historical factors and are based on the moral maturity and mutual cooperation of society's members.[13]

After gaining independence, Uzbekistan set itself the primary goal of establishing a free, democratic, and legal state along with a civil society. In this process, step by step, fundamental reforms have been carried out to strengthen and enhance the role of civil society institutions, particularly public organizations, which are considered a vital component of civil society. Spiritual progress and civil society are interconnected processes, and only when citizens possess legal culture, are aware of their rights and obligations, and actively participate in the country's development can a true civil society emerge.

The concept of civil society has historically been closely linked to the legal, ethical, and social development of individuals. The fundamental essence of civil society lies in the idea of common good, and its formation has evolved in conjunction with the role of individuals in society and their moral qualities as citizens. In ancient times, this concept was shaped based on the ethical and moral evaluation of a person's character as a citizen. Since then, the comparison between "human" and "citizen" has persisted through the centuries, eventually being

[12] Платон. Государство. Электронный ресурс. URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Platon.Gosudarstvo.pdf.
[13] Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. "Universitet" nashriyoti, 1998, B: 3

incorporated into significant legal documents such as the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen (1789) and the Universal Declaration of Human Rights (1948).[14]

Civil society plays a crucial role in maintaining the balance between the state and society, and its formation has historically been influenced by various factors. In his theory of the virtuous society, Al-Farabi emphasized the necessity of moral and civic virtues in achieving a just and prosperous community. According to him, the members of a virtuous society cooperate and support one another for the common good. These ideas align with the core principles of civil society, highlighting the significance of moral values and ethical factors in societal progress.

Historical experience demonstrates that every society undergoes a process of developing and strengthening civil society institutions as part of its evolutionary growth. Following independence, Uzbekistan set the establishment of a democratic and legal state, along with the development of civil society, as a primary objective. Today, the structural components of civil society—particularly public organizations and non-governmental, non-commercial institutions—play an active role in the country's social life. The interconnection between spiritual advancement and civil society is evident: a genuine civil society can only emerge when its members possess legal awareness and a strong sense of civic duty.

References

1. Авесто: Яшт китоби./М. Исхсщт таржимаси. — Т.: "Шарк", 2001
2. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig. (Saodatga elituvchi bilim). "Cho'lpon" nashriyoti, Toshkent.: 2007
3. Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. "Universitet" nashriyoti, 1998
4. Farobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. Toshkent.: 1993
5. Горелов И.Н. Невербальные компоненты гражданского общества. -М., 1980, 348 с.
6. Платон. Государство. Электронный ресурс. URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Platon.Gosudarstvo.pdf.

[14] Горелов И.Н. Невербальные компоненты гражданского общества. -М., 1980, 348 с.

GEOMA'LUMOTLAR BAZASINI INTERPOLYATSIYA QILISH USULINI ISHLAB CHIQISH GIS TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANIB, SIRDARYO MINTAQASIDAGI YER OSTI SUVLARINING GIDRODINAMIK PARAMETRLARIDAGI O'ZGARISHLARNI BAHOLASH VA MONITORING QILISH

Xolmatova Shahodat Uralovna
Davlat geologik monitoring xizmati gidrogeologi
shahodatxolmatova@gmail.com

Annotatsiya. Respublikamizda, xususan, Sirdaryo viloyatida sug'oriladigan yerlarda tuproqning sho'rlanishi yer osti suvlarining sath darajasi, sho'rlanishi va ularning harakati bilan bevosita bog'liqdir. Yer osti suvlarining sath darajasi va sho'rlanishi asosan drenaj tizimlarining holati, atmosferadan tushadigan yog'ingarchilik miqdori, o'sish davrida yangi suv manbalarining mavjudligi va yer osti suvlarining tashqaridan harakati bilan bog'liq. GIS texnologiyalari turli sohalarda kelajakda yangi imkoniyatlar yaratishi mumkin. GIS ma'lumotlarni to'plash, yangilash yoki tahlil qilishda foydalanishga imkon beradi. Yer yuzasidagi jarayonlar dinamik ravishda o'zgarib boradi, shuning uchun GIS ma'lumotlarini tezda yangilash va yangi ma'lumotlar olish, tahlil qilish zarur. GIS texnologiyalari qishloq xo'jaligi, suv xo'jaligi va melioratsiya hamda boshqa ko'plab sohalarda keng qo'llanilmoqda. GISda ma'lumotlarni tahlil qilish, uzatish va saqlash bo'yicha masalalar hal qilinadi.

Kalit so'zlar: GIS texnologiyalari, geoma'lumotlar bazalari, interpolyatsiya qilish, yer osti suvlarining holati, gidrodinamik parametrlar, sho'rlangan hududlar, qishloq xo'jaligi, meliorativ gidrogeologik monitoring.

Аннотация. В нашей республике, в частности в Сырдарьинской области, засоление орошаемых земель непосредственно связано с уровнем грунтовых вод, их минерализацией и движением. Уровень грунтовых вод и их засоленность в основном зависят от состояния дренажных систем, количества атмосферных осадков, наличия новых источников воды в вегетационный период и притока грунтовых вод извне. ГИС-технологии могут создать новые возможности в различных сферах в будущем. Они позволяют собирать, обновлять и анализировать данные. Процессы на земной поверхности динамически изменяются, поэтому важно быстро обновлять ГИС-данные, получать и анализировать новую информацию. ГИС-технологии широко применяются в сельском хозяйстве, водном хозяйстве, мелиорации и многих других областях. В ГИС решаются задачи анализа, передачи и хранения данных.

Ключевые слова: ГИС-технологии, базы геоданных, интерполяция, состояние подземных вод, гидродинамические параметры, засоленные территории, сельское хозяйство, мелиоративно – гидрогеологический мониторинг.

Abstract. In our republic, particularly in the Syrdarya region, soil salinization in irrigated lands is directly related to groundwater levels, salinity, and movement. The level and salinity of groundwater mainly depend on the condition of drainage systems, the amount of atmospheric precipitation, the presence of new water sources during the growing season, and the external movement of groundwater. GIS technologies can create new opportunities in various fields in the future. They enable the collection, updating, and analysis of data. Surface processes change dynamically, making it necessary to quickly update GIS data, acquire new information, and conduct analysis. GIS technologies are widely used in agriculture, water management, land reclamation, and many other fields. GIS addresses issues related to data analysis, transmission, and storage.

Key words: GIS technologies, geospatial databases, interpolation, groundwater condition, hydrodynamic parameters, saline areas, agriculture, meliorative hydrogeological monitoring.

Kirish. Yer osti suvlarining gidrodinamik parametrlarini o‘rganish va monitoring qilish suv sifatini yaxshilanishini ta'minlash va suv resurslarining optimal boshqarilishini amalga oshirish uchun muhimdir. O‘zbekistonning Sirdaryo mintaqasi, o‘zining qishloq xo‘jaligi va sanoat faoliyati bilan tanilgan hudud sifatida, yer osti suvlariga bo‘lgan talabni sezilarli darajada oshiradi. Bu hududda yer osti suvlarining sifat va miqdor jihatidan qanday o‘zgarishini aniq baholash, muhim ekologik va iqtisodiy masalalardan biridir.

Geografik Axborot Tizimlari (GIS) va geoma’lumotlar bazalari (GMB) bu jarayonda katta rol o'ynaydi. GIS texnologiyalari, ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va vizualizatsiya qilish imkoniyatlarini taqdim etadi, bu esa yer osti suvlarining holatini batafsilroq tushunishga yordam beradi. GIS yordamida to‘plangan ma’lumotlar bazasini samarali interpolyatsiya qilish usullari orqali, hudud bo‘yicha suv resurslarining taqsimoti va o‘zgarishlarini aniqlash mumkin bo‘ladi.

Interpolyatsiya usullari – bu ma’lumotlar orasidagi bo‘shliqlarni to‘ldirish va nuqtalar orasida uzluksiz tarqatish orqali aniqroq va ishonchli natijalar olish imkonini beruvchi matematik metodlardir. Bu usullar yordamida, yer osti suvlarining gidrodinamik parametrlarini, masalan, bosim, oqim tezligi va suvning sho‘rlanish darajasi kabi ko‘rsatkichlarni aniqroq baholash mumkin bo‘ladi. Sirdaryo mintaqasida bu usullarni qo‘llash, suv resurslarini boshqarish va ularning o‘zgarishini kuzatish uchun kerakli usullardan biri bo‘lishi mumkin.

Shu boisdan, ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – geoma’lumotlar bazasini interpolyatsiya qilish usulini ishlab chiqish va uni Sirdaryo mintaqasidagi yer osti suvlarining gidrodinamik parametrlaridagi o‘zgarishlarni baholash va monitoring qilishda qo‘llashdir. Tadqiqotda GIS texnologiyalarining imkoniyatlari to‘liq o‘rganiladi va interpolyatsiya usullarining samaradorligi baholanadi. Bu metodologiyalar, natijada, mintaqadagi yer osti suvlarining holatini yaxshilash, samarali monitoring va barqaror boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish uchun muhim bilimlar va amaliy ko‘nikmalarni taqdim etadi.

O‘zbekistonning iqlim sharoiti va suv resurslari masalalarini hisobga olgan holda, ushbu tadqiqot Sirdaryo mintaqasidagi yer osti suvlarining holatini aniqroq tahlil qilish va ularni boshqarish bo‘yicha tadqiqotlar va amaliy ishlar uchun mustahkam asos bo‘lishi kutiladi.

Geografik Axborot Tizimi (GIS)ning rivojlanishi, sho‘rlanish va namlanish holatlari, qishloq xo‘jaligida ekinlarning barqaror va yuqori hosil olish uchun o‘simlik hayoti uchun zarur bo‘lgan barcha asosiy omillarning optimal kombinatsiyasi bo‘lishi kerakligini anglatadi. Fotosintez jarayoni uchun zarur bo‘lgan namlik va ozuqalar tuproqda mavjud bo‘lishi, atmosferaning yuqori tuproq qatlamida termal energiya mavjud bo‘lishi va suv almashinuvi yuzaga kelishi kerak [1].

O‘zbekistondagi sug‘oriladigan qishloq xo‘jaligining aksariyat qismi cho‘l hududlarida joylashgan bo‘lib, bu yerlarda tabiiy asosiy sho‘rlanish, yuqori mineralizatsiya va yer yuzasiga yaqin sho‘rlanish mavjud. Ushbu hududlarda sug‘oriladigan qishloq xo‘jaligi faqat ilmiy jihatdan asoslangan melioratsiya choralari qo‘llanilganda kutgan natijalarni bera oladi [2].

Turli mamlakatlarda suv xo‘jaligida muvaffaqiyatli qo‘llanilayotgan ko‘plab modellar GISda yaratilgan. Liu (2007) FAO tomonidan taklif qilingan EPIC modelini GISga kiritdi va GEPIC modelini yaratdi (J. Liu, 2007; J. Liu, 2009) [3-4]. Stockholm Environmental Institute GIS modeling orqali WEAP (water evaluation and planning) modelini yaratdi (Assaf va Saadeh, 2008). Fortes va boshqalar (2005) mavjud sug‘orish rejalashtirish simulyatsiya modelini ISAREG (bu model tabiiy va iqlimiy omillarni kiritib, hududdagi chiqindilar miqdorini hisoblaydi) GISga kiritib, GISAREG modelini yaratdi. Ushbu model Sirdaryo havzasidagi suvdan foydalanish sifatini turli iqlimiy senariylarda prognoz qildi. GISda ushbu modelni yaratish mehnatni yengillashtiradi (Fortes, Platonov, va Pereira, 2005). Ushbu modellar orasida SEBAL eng keng tarqalgan modeldir. 30 dan ortiq mamlakatlar ushbu modelni suv resurslarini boshqarish uchun qo‘llamoqda [6-7].

Sug‘oriladigan yerlardagi meliorativ holatni aniqlash uchun bir nechta tadqiqotlar olib borilmoqda: yer osti suvlarining harakati va ularning tabiiy sug‘orish omillariga ta’sirini o‘rganish, tuproq sho‘rlanishi va boshqa muhim ekologik va sho‘rlanish choralari ta’sirini aniqlash [7]. Kollektor-drenaj tarmoqlarining texnik holatini rivojlantirish va monitoring qilish, ta’mirlash talab etadigan kollektor-drenaj tarmoqlarini vaqti-vaqti bilan ta’mirlash, fermalar va ekspluatatsiya faoliyatlarini nazorat qilish, tuman melioratsiya boshqaruvi tomonidan boshqariladi.

GIS (geografik axborot tizimi) texnologiyasi, yerni melioratsiya qilishni ta’sir etuvchi omillarni baholashda maydon tajribalari asosida GISga asoslangan ma’lumotlarni tahlil qilishni yaxshilash uchun ishlab chiqilmoqda [8].

Material va metodlar.: Shu sababli, GIS ning vazifasi har qanday formatdagi ma'lumotlarni qabul qilish, yig‘ish, tahlil qilish, saqlash va uzatishni amalga oshirishdir. Ushbu ma’lumot formatlaridan biriga kirish va dasturga kirish imkoniyatlari GIS ning imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. GIS ning turli

statistik tahlillar, xaritalash va turli ma'lumotlar bazalarini yaratish qobiliyati uni yer va suvni saqlashda yanada dolzarb va mashhur qiladi [9]. Shuningdek, GIS ning vazifasi har qanday formatdagi ma'lumotlarni qabul qilish, yig'ish, tahlil qilish, saqlash va uzatishni o'z ichiga oladi. Ushbu ma'lumot formatlariga kirish va dasturga kirish GIS ning imkoniyatlarini yanada oshiradi. GIS ning turli statistik tahlillar, xaritalash va ma'lumotlar bazalarini yaratish qobiliyati uni yer va suvni saqlashda yanada muhim va mashhur qiladi [10].

Markaziy Osiyoda yer osti suvlarini GIS yordamida monitoring qilish 2000-yildan keyin, ushbu hududda suv xo'jaligini amalga oshirganidan so'ng rivojlanishga kirishdi. Integratsiyalangan va muntazam suv boshqaruvini ta'minlash, sug'orish tizimlari va obyektlarni yaratish, suv foydalanuvchilari, vegetatsiya turi va maydon bo'yicha ma'lumotlar bazalari va xaritalarni yaratish hamda tez tahlil qilish suv boshqaruvchilari uchun asosiy muammo bo'ldi. Uzun muddatli tajribalar davomida suv boshqaruvi ushbu muammoga javob topdi. Bu yangi kompyuter texnologiyalari va ilmiy yutuqlarni suv boshqaruvida qo'llash edi. Ushbu komponent Markaziy Osiyo suv boshqaruvi rejasiga qo'shildi. Natijada, ushbu sohadagi ishlar doirasi kengaydi [11].

GIS raqamli ma'lumotlar bazasini tahlil qilish va ma'lumotlar bazasini yaratish
1920-yillardan boshlab amalga oshirilgan. GISni takomillashtirish va shaxsiy kompyuterlarni o'rnatish 1970-yillarda boshlandi. 1980-yillardan boshlab olimlar GISni tabiiy va texnik fanlarda qo'llashni boshladilar. Har yil o'tgan sari GIS yaxshilanib, turli sohalarda keng qo'llanila boshladi va jamoaning imkoniyatlari va tarkibi oshdi. Imkoniyatlarni yangilash va dastur rivojlanishi ortib bormoqda.

Geografik axborot tizimlarining (GIS) qo'llanilishi turli sohalarda ortdi. Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, GIS ni turli muammolarni hal qilishda qo'llash 2000 – 2015 – yillar oralig'ida 2,5 baravarga oshdi [12-13].

GIS ko'p yillardan beri qishloq xo'jaligi va suv boshqaruvida ishlatilmoqda. Awulachew va boshqalar (2012) bu sohalarda GIS ning foydalanilishi ma'lumotlarning aniqligini oshirish va qiyin erishiladigan hududlar haqida ma'lumot olish imkoniyatini taqdim etadi, deb ta'kidlaydilar. GIS texnologiyalariga asoslangan meliorativ gidrogeologik monitoringning yana bir afzalligi - bu boshqaruvning avtomatizatsiya va markazlashtirilishiga, masofadan ma'lumot olish va obektlarni boshqarishga erishishdir. Ma'lumotlarning avtomatik uzatilishi amalga oshiriladi. Hozirgi kunda GIS sektori uchun yagona suv va yer monitoring tizimini yaratish va markazlashtirilgan tizimni tashkil etish asosiy vazifa hisoblanadi [15]. Tahlil ma'lumotlar bazasini foydalanuvchining istagan formatida yaratish, Qishloq xo'jaligi va gidrologiya modellarini yaratish va ulardan foydalanish [11].Yuzaki suv modellarini yaratish [12]. Yer osti va yuzaki suv hamda ularning yetkazib berish tizimlari modellarini yaratish [13]. Yerdan foydalanish va tasniflash modellari hamda xaritalar [14]. Suv ta'minoti tizimi rejalarini tuzish [2]. Yer osti suvlarini boshqarish modellari. Suv sifati monitoringi. Xavfli moddalarni xaritalash va modellashtirish, tabiiy xavflar yoki yer osti suvlarini boshqarish [5].

Rasm 1. Yer osti suvlarini masofaviy sezish va GIS yordamida tadqiq etish

Natijalar va Muhokama: Masofaviy zondlash (RS) va geografik bilan turli usullarni birlashtirish zarurati Axborot tizimi (GIS) texnikasi suvni qidirishda aniqlikni oshirishdir. Oqava daryolarning oqimli daryolarga o'tishini fazoviy kuzatish kristalli jins-cho'kindi jinslar aloqasi (CRSRC) bo'ylab oqim qo'shilishga olib keldi.

Ushbu tadqiqot uchun GISga asoslangan modelga kontakt yaqinligi tematik qatlamini qo‘shishga olib keldi.

Relyef model ma'lumotlaridan foydalanib, qiyalik, chiziqli tasvir va balandlik tematik xaritalari yaratildi. Aksincha, an’anaviy xaritalar yordamida tuproq, drenaj zichligi va drenaj yaqinligi tematik xaritalari ishlab chiqildi. Geologik dalaviy xaritalash va hududlarni o‘rganish jarayonida geologiya va kontakt yaqinligi tematik xaritalari yaratildi. Tematik qatlamlarning vaznini juft-juft taqqoslash orqali belgilab chiqildi va model yaratish GIS muhitida vaznli overlay usuli yordamida amalga oshirildi.

Hududning yer osti suvlarining potentsial modeliga ko‘ra, uchta zona aniqlangan: birinchi zona – past potentsial zona, qiyalik va yuqori reliefli hududlarga to‘g‘ri keladi; ikkinchi zona – o‘rta potentsial zona, kristall asosdagi past reliefli hududlar bilan mos keladi; uchinchi zona – yuqori potentsial zona, tadqiqot hududidagi sedimentar relieflarda uchraydi. Maydon jihatidan past, o‘rta va yuqori yer osti suvlarining potentsial zonalari mos ravishda 249, 391 va 130 kvadrat kilometrni qamrab oladi. Yer osti suvlarining potentsial xaritasi dalaviy sharoitlar bilan nisbatan mos keladi. Biroq, bu kabi modellarni tasdiqlashda yordam berish uchun quvur qazuvchilar va davlat organlariga nasos testlari kabi ma’lumotlarni saqlash tavsiya etiladi.

Ko‘plab olimlar Xorazm viloyati va Markaziy Osiyodagi Farg‘ona vodiysi uchun sug‘orishni boshqarish maqsadida SEBAL modellarini yaratganlar. Bu yerda SEBAL modellaridan MODIS tasvirlari bilan foydalanilgan (Chemin va

boshqa, 2004; Bohovich, 2009; Awan va boshqa., 2011; Bohovich va boshqa, 2012; Awan, 2015). Ayniqsa, Konradning bu sohadagi ilmiy tadqiqotlari juda muhimdir. U SEBAL modelini RS, MODIS, ASTER, SPOT-5 va boshqa sun'iy yo'ldoshlar tasvirlari yordamida S havzasida yaratdi va suvdan foydalanish natijasida unumdorlikni hisoblab chiqdi. Bundan tashqari, u GIS yordamida ushbu hudud uchun bir nechta gidrologik modellari yaratdi. GISning qishloq xo'jaligida, sug'orish tarmoqlarida va sug'orilgan yerlarning meliorativ gidrologik monitoringida ishlatilishi, sug'orish tarmoqlari va qishloq xo'jaligi yerlarini monitoring qilishda yuqori potentsialga ega (Tsihrintzis va boshq., 1996). Quyidagi xususiyatlar va uskunalar GISni qishloq xo'jaligidagi eng muhim dasturga aylantiradi (Zhang, 2005):

- Fazoviy tahlil;
- 3D operatsiyalar;
- Tarmoq qatlamlari;
- Qisqa vaqt ichida xulosa chiqarish;
- Oddiy ma'lumot olish;
- Kirish imkoniyatlari;
- Jarayon davomiyligi;
- Yaqinroq masofalarni aniqlash;
- Vizualizatsiya.

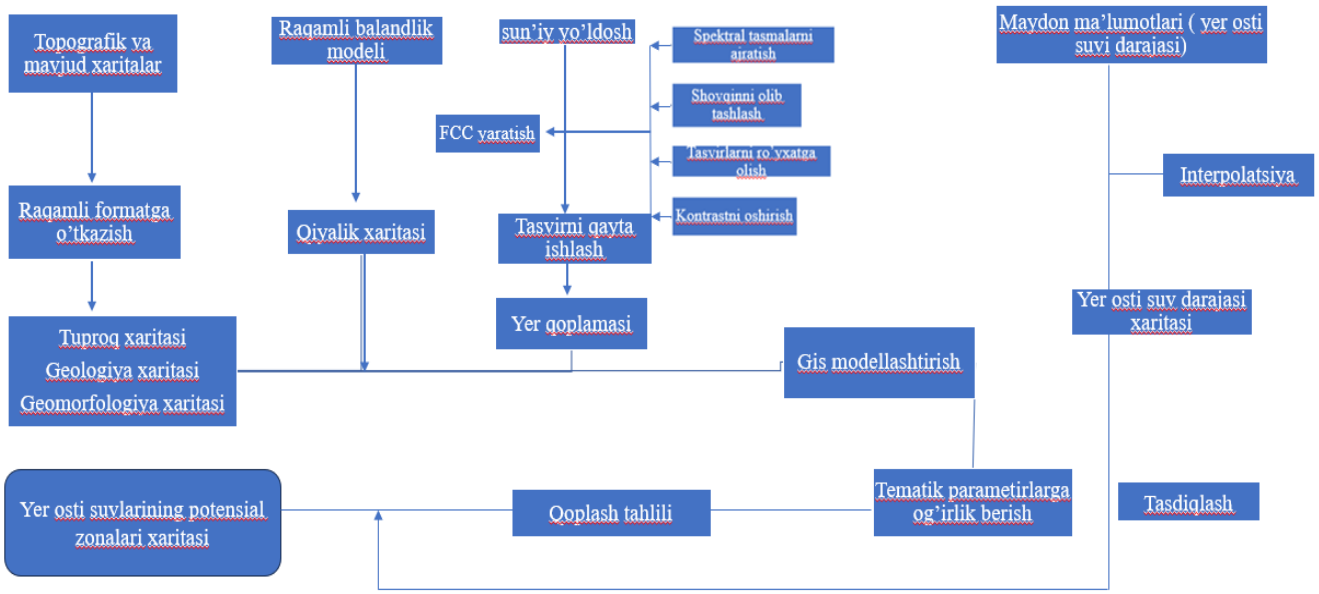

Rasm 2. Sirdaryo hududidagi yer osti suvlarining potensial zonalari xaritasi

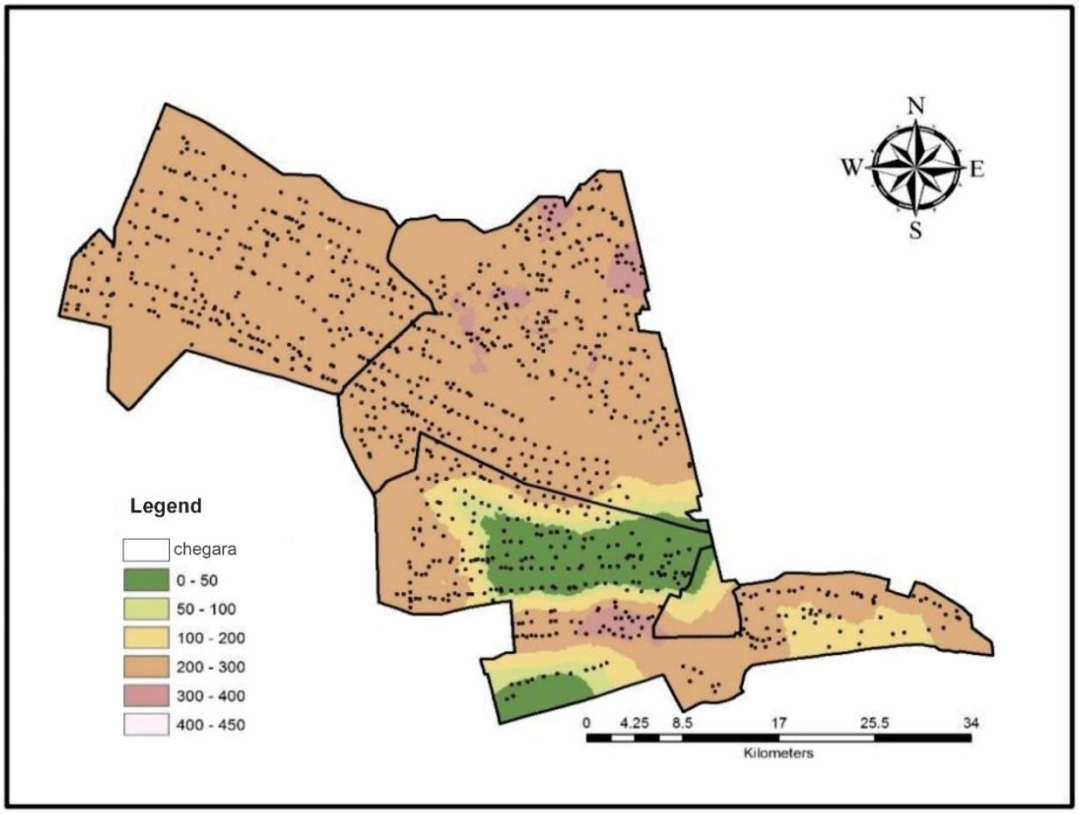

Rasm 3. GIS yordamida yer osti suvlarini to'ldirish potensial zonasini xaritalash

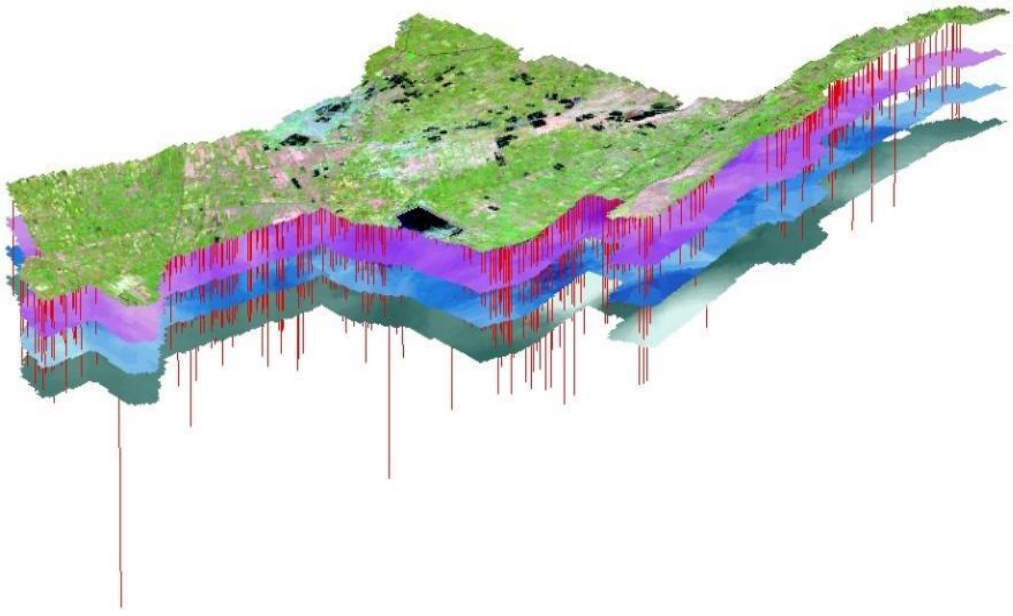

Rasm 4. 3D operatsiyalar yordamida GIS orqali yer osti suvlarini to'ldirish potensial zonasini xaritalash

Xulosa: GISning ayrim qurg'oqchil hududlarga joriy etilishi va bu tizim orqali suv resurslarini boshqarishni yaxshilash ba'zi hududlar uchun yangilik

bo‘lishi mumkin. Lekin, GIS faqat dasturiy ta’minot bo‘lib, yechimlarni ishlab chiqish va olish uchun ma’lumotlarni to‘plash va tahlil natijalarini kiritish zarur. Bu dastur biz uchun foydali ma’lumot manbai bo‘lib, ma’lumotlarni to‘plash va GISga kiritish juda xilma-xildir va ko‘plab tanlovlarga asoslangan. Ma’lumotlarni to‘plash uchun ko‘plab usullar va metodlar mavjud. Natijada, ma’lumot turlari soni ko‘p. GISni keraksiz ma’lumotlar bilan to‘ldirish foydalanuvchini katta ma’lumotlar aralashmasida yo‘qotishi mumkin. Shuning uchun, tadqiqotlarda faqat zarur ma’lumotlarni olish va tegishli tahlil dasturini tanlash muhimdir. Sirdaryo Melioratsiya Ekspedisiyasi nazoratidagi hududda 286,500 gektar sug‘orilgan yer mavjud. Shunday qilib, 2023 yil 1 oktabr holatiga ko‘ra, tuproq namunalari tahlil qilindi. Dinamik Kimyoviy Mutaxassislar doimiy dinamik nuqtada faoliyat yuritib, xlor ionining miqdorini kumush nitrat va X-express va o‘tkazgich apparatlari yordamida aniqladilar. Tuproq namunalari 0-0.3 m, 0.3-0.7 m va 0.7-1.0 m qatlamlardan olinadi [3]. Natijalarga ko‘ra, 2023 yil 1 oktabr holatiga ko‘ra, 7059 gektar sho‘rlangan, 223727 gektar past sho‘rlangan, 50222 gektar o‘rta sho‘rlangan va 5486 gektar kuchli sho‘rlangan hududlar aniqlangan. Tuzlangan hududlar 2017 yilga nisbatan 616 gektarga kamaygan, past sho‘rlangan hududlar 1036 gektarga kamaygan, o‘rta sho‘rlangan hududlar 211 gektarga oshgan va kuchli sho‘rlangan hududlar 1441 gektarga oshgan. Geografik axborot tizimi (GIS) bu ko‘rsatkichlar bo‘yicha batafsil ma’lumotlar va hudud bo‘yicha tuproq sho‘rlanganligi kategoriyalari xaritalari bilan ishlab chiqilgan. Kuchli sho‘rlangan hududlar Sardoba, Xovas va Mirzaobod tumanlarida oshgan. Ushbu hududlar sho‘rlanishga moyil bo‘lgan hududlardir. Mirzaobod, Xovas va Sardoba tumanlarida yangi baliq fermalari tashkil etilishi, sug‘orish mavsumi davomida suv yetishmasligi, drenaj tarmoqlaridan suv nasos bilan chiqarilishi natijasida sho‘rlangan hududlar ko‘paydi [4]. 2023 yilgi ekinlar uchun amaldagi yuvish choralarini past sho‘rlangan hududda 56,430 gektar, o‘rta sho‘rlangan tuzlangan hududda 1,095 gektar va kuchli sho‘rlangan hududda 1,675 gektar qilib belgilangan va belgilangan hududlarda to‘liq masshtabdagi yuvish amalga oshirilgan. 2017 yil kuz va 2023 yil bahoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, hududning barcha sohalarida o‘rtacha tuzlanish hududi tuzlangan va o‘rta tuzlangan hududlarning kamayishi sababli oshgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish to‘g‘risida Harakatlar strategiyasi
2. Dala tajribalarini o‘tkazish uslublari. –Toshkent 2007., 176-b.
3. Исаев С.Х., Хайдаров Б.А. – Использование коллекторно-дренажных вод для орошения хлопчатника // Бюллетень науки и практики, –Т. 2018., 4 №9, s.109–113.
4. Исаев С., Джуманов А.-Математическое моделирование процесса оседания отложений и грунта. //Вестник научно-практический, 2018. Т., 4 №7, s.160–165.

5. Xamidov M.X, Shukurlayev X.I, Mamataliyev A.B, Qishloq xo'jaligi gidrotexnika melioratsiyasi "Sharq" nashriyot–matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent-2009. 238-241 b.
6. Абдуваитов A.A., Ishanxodjayev O.A., Geoaxborot tizimlarida yer osti suvlarini monitoringi (Cho'ponota suv olish inshooti misolida)// "Axborot kommunikatsiya texnologiyalari va dasturiy ta,minot yaratishda innovatsion g'oyalar" Respublika miqyosidagi ilmiy-texnik anjumani materiallari to'plami.
7. 17-18 may, Samarqand-2021. 192-194 b.
8. Raximboyev F.M., Shukurilayev X.I., Qishloq xo'jaligida zax qochirish melioratsiyasi Toshkent Mexnat 1996 y 201 b.
9. Shukurlayev X.I, Mamataliyev A.B, Shukurlayeva R.T Qishloq xo'jaligi gidrotexnika melioratsiyasi Qishloq xo'jaligi gidrotexnika melioratsiyasi Toshkent 2007 y. 238 .
10. Исаев С.Х., Хайдаров Б.-Влияние порядка полива хлопчатника Андижан-36 на егоурозайность // Журнал «Мелиорация и мелиорация». –Toshkent, №1 (11).2018. –s. 9–13.
11. Мельковицкая С. Г., Горячева Н. В. Определение нефтепродуктов в подземных водах методом газовой хроматографии. Экспресс-информация. ВИЭМС. Гидрогеол. и инж. геология, 1977, № 2.
12. Исаев С.Х., Раджабов Т.Т., Доли Дудко А.А.-Влияние неорганических удобрений на урожайность хлопчатника на засоленных почвах-/Бюллетень науки и практики, 2018. Т., 4 №10, s.198-202.
13. Djumanov J. X., Abduvaitov A. A., Aytmetov B. R. "Application of geographic information systems and technologies in hydrogeology" TUIT News.
14. Исаев С.С., Ахмедов Ш., Мардиев Ш. Урожайность хлопчатника в условиях такырных почв, подверженных ветровой эрозии 2018. Т., 4 №10, s.178-184.

GLOBALIZATION AND TRANSFORMATION OF SPIRITUAL VALUES OF YOUTH: CHALLENGES AND PROSPECTS

Fayzullaeva Rukhshona Lutfulloevna
Student of the Faculty of English Philology and Translation Studies
Samarkand State Institute of Foreign Languages
Scientific Supervisor:

Melikova Martaba Numonovna
Samarkand State Institute of Foreign Languages,
Doctor of Philosophy (DSc), Professor,
Head of the Department of Humanities and Information Technologies

Annotation. The article examines the impact of globalization processes on the transformation of spiritual values of young people. Key challenges associated with changing identity, erosion of traditional values and formation of new ideological guidelines are analyzed. Particular attention is paid to the prospects for the harmonious development of youth consciousness in the context of global interaction.

Keywords: globalization, spiritual values, youth, cultural identity, social philosophy.

Аннотация. В статье рассматривается влияние глобализационных процессов на трансформацию духовных ценностей молодежи. Анализируются ключевые вызовы, связанные с изменением идентичности, размыванием традиционных ценностей и формированием новых мировоззренческих ориентиров. Особое внимание уделено перспективам гармоничного развития молодежного сознания в условиях глобального взаимодействия.

Ключевые слова: глобализация, духовные ценности, молодежь, культурная идентичность, социальная философия.

Annotatsiya. Maqolada globallashuv jarayonlarining yoshlarning ma'naviy qadriyatlarini o'zgartirishga ta'siri ko'rib chiqiladi. O'zlikni o'zgartirish, an'anaviy qadriyatlarning emirilishi va yangi mafkuraviy ko'rsatmalarni shakllantirish bilan bog'liq asosiy muammolar tahlil qilinadi. Jahon miqyosidagi o‘zaro hamkorlik sharoitida yoshlar ongini barkamol rivojlantirish istiqbollariga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Kalit so'zlar: globallashuv, ma'naviy qadriyatlar, yoshlar, madaniy o'ziga xoslik, ijtimoiy falsafa.

Globalization has a significant impact on the spiritual values of young people, contributing to the formation of new worldviews and changes in traditional value systems. This process generates both positive and negative consequences that require philosophical comprehension and analysis. In modern conditions, the study

of the mechanisms of transformation of the spiritual values of young people under the influence of globalization is of particular relevance.

Modern studies in the field of globalization (Giddens, 2000; Robertson, 1992) indicate the ambivalence of this process: on the one hand, it contributes to the expansion of cultural contacts and the exchange of values, on the other hand, it leads to the leveling of national traditions. The issue of the transformation of the spiritual values of young people under the influence of globalization processes is analyzed in the works of Castells (1996), Habermas (1987) and other researchers who consider the modernization of consciousness and the change of identity. In Russian philosophy (Savelyev, 2019; Ivanov, 2021), special attention is paid to the influence of mass culture and the digital environment on the formation of value orientations of young people.

Globalization creates conditions for active cultural exchange and expands opportunities for access to various sources of information. This contributes to the formation of a new type of consciousness among young people, including elements of many cultures. However, this process is accompanied by a number of challenges. **The loss of traditional values, which contributes to the fact that young people**are increasingly rejecting traditional moral guidelines, considering them obsolete in the conditions of the modern world. The so-called fragmentation of identity is taking place**.** The influence of global culture leads to the erosion of national and cultural identities. Globalization processes lead to the growth of **individualism.** Modern trends contribute to the formation of a personality-oriented worldview, which can lead to a decrease in social responsibility.

On the other hand, globalization also creates positive trends, among which the expansion **of the worldview horizon can be singled out.** Young people gain access to a variety of philosophical, religious and cultural concepts, which contributes to the development of critical thinking.

Tolerance is also strengthened **.** Interaction with representatives of different cultures leads to the adoption of different points of view and awareness of the diversity of world traditions.

A new ethic is being formed, as youthcommunities are developing new moral standards based on the principles of inclusiveness and justice.

The development of digital technologies plays a key role in changing the value system of young people. The main areas of such influence are: media influence, when **social networks,** video platforms and messengers form behavioral models, broadcasting new moral norms; **information overload, which threatens with an abundance of information, leads to the superficial assimilation of value orientations; the formation of digital identity, which contributes to the fact that people** increasingly define themselves through the prism of virtual communities, which affects the perception of traditional values [8].

Analyzing modern trends, it is possible to identify several possible scenarios for the further development of the spiritual values of young people, among which the **harmonization of traditional and new values** should be singled out. Young people can integrate traditional elements of culture with new global trends. An

equally important trend is the strengthening of **relativism.** In a world where values cease to be stable, the spread of relative moral norms is possible [5].

Young people's interest in traditional culture is being revived, which can be expressed as a response tothe identity crisis, it is possible to turn to the root national and religious values.

Globalization has a significant impact on the spiritual values of young people, leading to their profound transformation. This process can be considered from several aspects. First, there is a unification of values under the influence of Western culture, which is expressed in the spread of such ideals as individualism, consumerism and freedom of choice. Second, young people actively interact with the global information space, which contributes to the formation of new value orientations that do not always agree with traditional ones.

At the same time, despite the processes of unification, national identity is preserved, expressed in the desire to preserve cultural heritage, revive traditions and adapt global ideas to the local context. This leads to the emergence of hybrid forms of spirituality, combining elements of traditional and modern worldview systems. For example, in some countries, there is a synthesis of religious practices with new digital cultures, which forms unique forms of spirituality among young people [1].

In addition, a special role in the transformation of spiritual values is played by the virtual environment, in which young people form their views, beliefs and ethical norms. The development of digital communications allows young people to go beyond local cultural boundaries, gaining access to a global intellectual and cultural heritage. However, it also leads to risks of cultural disorientation, with young people losing touch with the traditional values of their peoples.

Thus, the impact of globalization on the spiritual values of young people is multifaceted and requires a comprehensive analysis. The process of transformation is accompanied by both positive changes associated with the expansion of horizons and opportunities for self-realization, and negative consequences, expressed in the loss of traditional moral guidelines.

Globalization is an inevitable process that has both a positive and a negative impact on the spiritual values of young people. On the one hand, it contributes to the expansion of cultural horizons, tolerance and the exchange of knowledge. On the other hand, this process is accompanied by the erosion of traditional values, the commercialization of spirituality, and an identity crisis [3].

The considered aspects show that the key factor in overcoming the negative consequences of globalization is the formation of a conscious attitude of young people to their cultural heritage and its adaptation to modern realities. Education, critical thinking and the development of new forms of interaction with traditional spiritual values in the digital age play a crucial role in this process.

References

1. Гидденс Э. Последствия модерности. — М.: Праксис, 2011.

2. Бауман З. Глобализация: последствия для человека и общества. — М.: Весь мир, 2004.
3. Хабермас Ю. Этика дискурса. — СПб.: Наука, 2000.
4. Тейлор Ч. Истоки современности. — М.: Высшая школа, 2007.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и преобразование мирового порядка. — М.: АСТ, 2003.
6. Инглхарт Р. Культурная эволюция: как ценности и убеждения меняют мир. — М.: Альпина Паблишер, 2018.
7. Добреньков В. И., Кравченко А. И. Социология молодежи. — М.: Академический проект, 2015.
8. Турен А. Возвращение человека действующего. — М.: Прогресс-Традиция, 2001.
9. Гофман Э. Представление себя другим в повседневной жизни. — М.: Канон-Пресс, 2000.
10. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. — М.: ГУ ВШЭ, 2010.
11. Тощенко Ж. Т. Социология молодежи. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2013.
12. Штомпка П. Социальные изменения как предмет социологии. — М.: Аспект Пресс, 1996.
13. Мчедлов М. П. Духовная культура общества: философский анализ. — М.: Наука, 1993.
14. Лебедев С. А. Духовные ценности в современном мире. — М.: Политиздат, 2012.
15. Розин В. М. Культура, философия, наука: современное состояние и перспективы. — М.: Прогресс-Традиция, 2019.
16. Хомяков М. В. Социальная философия глобализации. — СПб.: Издательство СПбГУ, 2014.
17. Ульянов Д. А. Молодежь и общественные трансформации. — М.: Российская политическая энциклопедия, 2011.
18. Кагарлицкий Б. Ю. Глобализация и её альтернатива. — М.: Альпина, 2005.
19. Селиванов В. В. Духовность в условиях глобальных вызовов. — Екатеринбург: Уральский федеральный университет, 2016.

AQLLI ISSIQXONA TIZIMINI QUVVATLASHDA QUYOSH ENERGIYASIDAN FOYDALANISH

Abdumannopov Murodjon Ilxomjon o'g'li
Andijon davlat universiteti katta o'qituvchisi

Salohiddinov Hayitbek Doniyorbek o'g'li
Andijon davlat universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola quyosh energiyasidan foydalanishning afzallik tomonlari, quyosh energiyasidan foydalanib, aqlli issiqxona tizimining quvvatlanishini tashkil etish haqida ma'lumot beradi. Shu bilan birga quyosh batareyalarining ishlash prinsipi hamda uning qo'llanilishidagi samaradorligi haqida mavzu yoritilgan. Bundan tashqari, aqlli issiqxona tizimini robototexnika vositalari yordamida tashkil etish bo'yicha ko'rsatmalar ham mavjud.

Kalit so'zlar: robototexnika, elektronika, issiqxona, quyosh panellari, quyosh energiyasi, Arduino, plata, modul, aqlli qurilma.

Аннотации. В статье представлена информация о преимуществах использования солнечной энергии и о том, как организовать интеллектуальную тепличную систему, работающую на солнечной энергии. При этом освещается тема принципа работы солнечных элементов и эффективности их использования. Кроме того, имеются инструкции по настройке интеллектуальной тепличной системы с использованием робототехники.

Ключевые слова: робототехника, электроника, теплица, солнечные батареи, солнечная энергия, Arduino, плата, модуль, интеллектуальное устройство.

Abstract. This article provides information on the advantages of using solar energy, the organization of a smart greenhouse system powered by solar energy. At the same time, the topic of the principle of operation of solar cells and their effectiveness in use is covered. In addition, there are instructions for organizing a smart greenhouse system using robotics.

Keywords: robotics, electronics, greenhouse, solar panels, solar energy, Arduino, board, module, smart device.

Zamonaviy qishloq xo'jaligida issiqxona texnologiyalari muhim o'rin tutadi. Aqlli issiqxonalar avtomatlashtirilgan tizimlari orqali o'simliklarni yetishtirish jarayonini optimallashtiradi va mahsuldorlikni oshiradi. Biroq, bunday tizimlarning energiya talabi yuqori bo'lib, an'anaviy energiya manbalariga qaramlikni kamaytirish uchun qayta tiklanadigan energiya, xususan, quyosh energiyasidan foydalanish dolzarb ahamiyatga ega. Ushbu maqolada aqlli issiqxona tizimlarini quyosh energiyasi yordamida quvvatlashning afzalliklari, texnologik yechimlari va amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi.

Quyosh energiyasi – bu insoniyat uchun eng muhim va barqaror energiya manbalaridan biridir. U nafaqat ekologik toza, balki, iqtisodiy jihatdan ham

samarali hisoblanadi. Bugungi kunda, aqlli issiqxona tizimlarini quvvatlashda quyosh energiyasidan foydalanish energiya samaradorligini oshirish va atrof-muhitni muhofaza qilishda muhim ro‘l o‘ynaydi. Ushbu maqolada quyosh energiyasining asosiy tamoyillari, aqlli issiqxona tizimlari va ularning birgalikda ishlash mexanizmlari haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Aqlli issiqxona tizimlari – bu zamonaviy texnologiyalar yordamida energiya samadorligini oshirishga qaratilgan tizimlardir. Ular, asosan, quyosh energiyasidan foydalanish orqali issiqlik va elektr energiyasini ta'minlaydi. Aqlli issiqxonalar energiya sarfini optimallashtirish va energiya manbalarini boshqarish uchun avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanadi. Masalan, quyosh kollektorlari, issiqlik nasoslari va boshqa energiya tejovchi texnologiyalarni o‘z ichiga olgan tizimlar.

Aqlli issiqxonalar sensorlar, avtomatik sug‘orish tizimlari, harorat va namlikni boshqarish moslamalari kabi zamonaviy texnologiyalardan foydalanadi. Bu tizimlar real vaqt rejimida ma'lumotlarni tahlil qilib, o‘simliklar uchun ideal sharoitlarni ta'minlaydi. Masalan, yorug‘lik darajasini sozlash uchun LED lampalar, shamollatish uchun ventilyatorlar va isitish uchun elektr isitgichlar ishlatiladi. Ushbu qurilmalarning barchasi doimiy va barqaror energiya manbaiga muhtoj.

An'anaviy ravishda issiqxonalar elektr tarmog‘i yoki dizel generatorlari yordamida quvvatlanadi. Biroq, bu usullar yuqori xarajatlarga olib keladi va ekologik jihatdan zararli bo‘lishi mumkin. Shu sababli, quyosh energiyasi kabi muqobil manba sifatida ko‘proq e'tibor qozonmoqda.

Quyosh energiyasidan foydalanish, zamonaviy energiya tizimlarida muhim o‘rin tutadi. Quyosh energiyasi boshqa energiya manbalariga qaraganda kamroq ifloslanishga olib keladi. Quyosh panellari bilan ishlaganda, ularning zararli gazlarni chiqarmasligi atrof-muhitni muhofaza qilishda muhim hisoblanadi. Quyosh panellari uchun bir marta investitsiya qilish orqali foydalanuvchilar energiya xarajatlkarini sezilardi darajada kamaytirishlari mumkin. Panellar uchun energiya manbai ham tekinga olinadi. Quyosh energiyasi doimiy, cheklanmagan resurs bo‘lganligi uchun energiya ta'minotida mustaqillikni ta'minlaydi. Bu ayniqsa, qishloq joylarida muhimdir. Chunki, ular markaziy energiya tarmoqlaridan uzoqda joylashgan.

Quyosh batareyalarining ishlash prinsipi fotoelementlar ta'minlaydigan fotoelektrik ta'sirga asoslangan. Qisqacha aytganda, quyosh paanelining ishlash prinsipi – u fotoelektrik qatlamga tushadigan quyosh nurlarini to‘playdi. Bu panelning ikki qatlamidan elektronlarning chiqarilishiga olib keladi. Ikiknchi qatlamning elektronlari birinchi qatlamda bo‘sh joyga joylashadi. Natijada, elektronlarning doimiy harakati va kuchlanish hosil bo‘ladi. Fotoelektrik qatlamlardan biri musbat zaryad oladi, ikinchisi manfiy zaryad oladi. Ya'ni, tizimda mavjud bo‘lgan batareyaning yig‘adigan elektr energiyasini ishlab chiqarish boshlanadi. U elektr energiyasini yig‘adi va saqlaydi, shuningdek, unga ulangan quvvat tizimini quvvatlantiradi. Agar batareya quvvati pasaysa, avtomatlashtirish quyosh panellarini energiya saqlash rejimiga o‘tkazadi. [1]

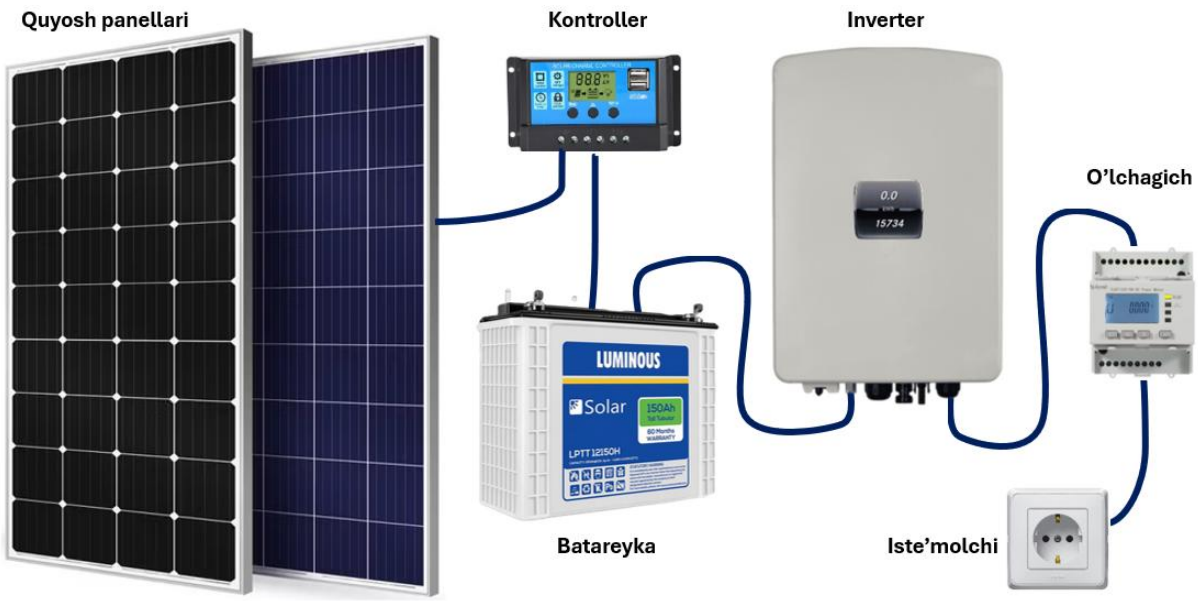

1-rasm. Quyoshdan elektr energiyasini olish tizimi.

Quyosh panellari kerakli kuchlanish va tokni olish uchun ketma-ket va parallel ulangan hujayralardan iborat. Uy quyosh tizimlarida, ko'pincha, an'anaviy quyosh panellari ishlatiladi. [2]

Quyida uning tuzilmasi keltirilgan:

Solar cell – quyosh batareyasi; Solar module – quyosh moduli; Solar system – quyosh tizimi.

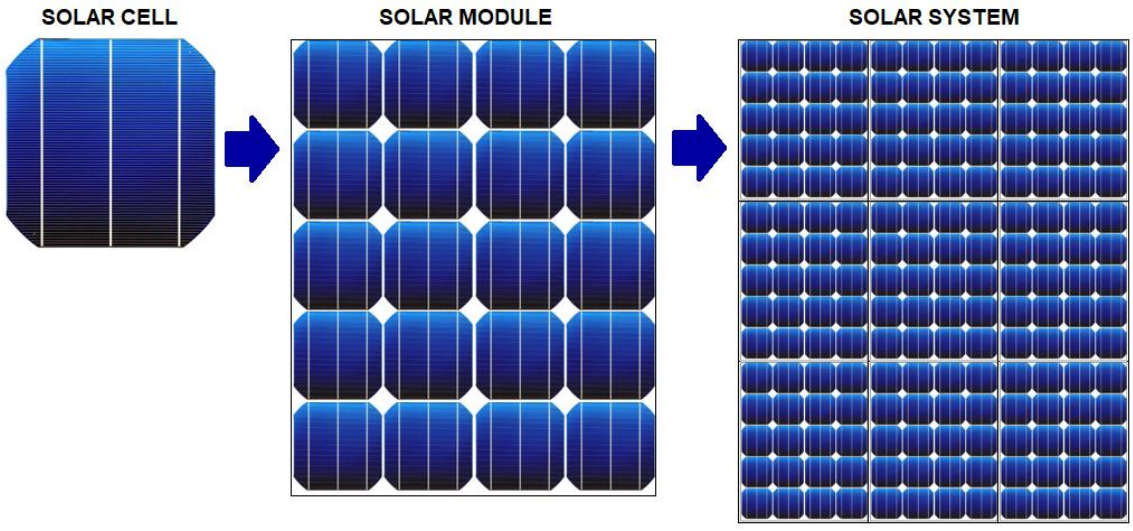

2-rasm. Quyosh paneli tuzilmasi.

Quyosh energiyasi tabiiy, qayta tiklanadigan va ekologik jihatdan toza manba hisoblanadi. Aqli issiqxonalarda quyosh energiyasidan foydalanish bir qator afzalliklarni taqdim etadi:

- Energiya xarajatlarini kamaytirish: Quyosh panellari o‘rnatilgach, elektr energiyasi uchun davlat tarmog‘iga bog‘liqlik kamayadi, bu esa uzoq muddatda xarajatlarni sezilarli darajada qisqartiradi.
- Barqarorlik: Quyosh energiyasi issiqxona tizimlarini kun davomida quvvat bilan ta’minlaydi, ayniqsa yozgi mavsumda, qishloq xo‘jaligi faolligi yuqori bo‘lgan paytda.
- Ekologik tozalik: Quyosh energiyasi uglerod emissiyasini kamaytiradi va atrof-muhitga zararli ta’sir ko‘rsatmaydi.

Aqlli issiqxona tizimlarida quyosh energiyasidan foydalanishning bir nechta usullari mavjud:

1) Quyosh kollektorlari: Bu qurilmalar quyosh nurlarini yutib, issiqlik energiyasiga aylantiradi. Ular, issiq suv ta’minoti va isitish tizimlarida keng qo‘llaniladi;
2) Fotovoltaik tizimlar: Bu tizimlar quyosh nurlarini elektr energiyasiga aylantiradi. Ular aqlli issiqxonalar uchun energiya manbai sifatida ko‘p ishlatiladi;
3) Issiqlik nasoslari: Bu qurilmalar atrof-muhitdan issiqlikni olish va uni ichki muhitga uzatish orqali energiya samadorligini oshiradi. [3]

Aqlli issiqxona tizimi, ko‘pincha, quyidagi asosiy komponentlardan iborat bo‘ladi:

1) Quyosh panellari: Tizimning energiya manbai;
2) Arduino: Tizimni boshqarish va sensorlardan ma’lumotlarni yig‘ish uchun;
3) Sensorlar: Harorat, namlik va yorug‘lik darajasini o‘lchash uchun;
4) Aktuatorlar: Ventilyator, suv nasoslari va boshqa mexanik qurilmalarni boshqarish uchun.

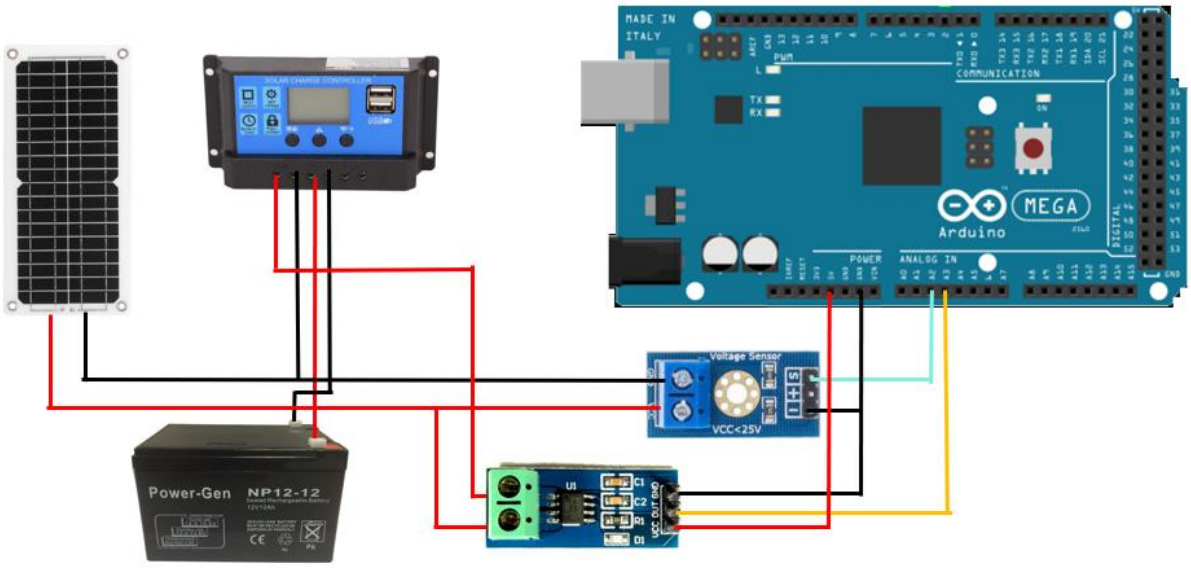

3-rasm. Quyosh batareyani Arduino bilan boshqarish.

Tizim quyosh panellari yordamida energiya ishlab chiqaradi va bu energiya Arduino orqali boshqariladi. Sensorlar harorat va namlikni o‘lchab, Arduinoga ma’lumot yuboradi. Agar harorat yoki namlik belgilangan chegaralardan oshsa, Arduino aktuatorlarni ishga tushiradi, masalan, ventilyatorni yoqadi yoki suv nasosini ishga tushiradi.

Dunyo bo‘ylab quyosh energiyasidan foydalangan holda ishlaydigan issiqxonalar soni ortib bormoqda. Masalan, Niderlandiyada quyosh panellari bilan jihozlangan issiqxonalar pomidor va qulupnay yetishtirishda muvaffaqiyatli qo‘llanilmoqda. O‘zbekistonda ham quyosh nurlarining ko‘pligi bu texnologiyani joriy etish uchun katta imkoniyat yaratadi. Respublikaning janubiy hududlari, masalan, Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlari, yilning 300 kunidan ko‘proq vaqtida quyoshli bo‘lib, bu yerda quyosh energiyasidan samarali foydalanish mumkin.

Kelajakda aqlli issiqxonalar va quyosh energiyasi integratsiyasi yanada rivojlanib, sun’iy intellekt yordamida energiya sarfini bashorat qilish va optimallashtirish imkoniyatlari kengayadi. Bu esa fermerlar uchun nafaqat iqtisodiy foyda, balki mahsulot sifatini oshirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, quyosh energiyasidan foydalanish, aqlli issiqxona tizimlarini quvvatlashda ularni qo‘llash muyhim ahamiyatga ega. Bu nafaqat energiya samaradorligini oshirishga, balki, atrof-muhitni muhofaza qilishga ham yordam beradi. Kelajakda quyosh energiyasidan foydalanishning yanada kengayishi va innovatsion texnologiyalar bilan birgalikda rivojlanishi kutilmoqda. Bu insoniyat uchun barqaror va ekogolik toza energiya manbai sifatida quyosh energiyasining ahamiyatini yanada oshiradi.

Aqlli issiqxona tizimlarini quyosh energiyasi bilan quvvatlash qishloq xo‘jaligida inqilobiy o‘zgarishlarni amalga oshirishga qodir. Bu texnologiya nafaqat energiya xarajatlarini kamaytiradi, balki ekologik jihatdan toza va barqaror ishlab chiqarishni ta’minlaydi. O‘zbekiston kabi quyosh resurslariga boy mamlakatlarda ushbu yondashuvni keng joriy etish fermer xo‘jaliklarini yangi bosqichga olib chiqishi mumkin. Shu sababli, davlat va xususiy sektorni ushbu sohada investitsiyalarni ko‘paytirishga chaqirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. R.O.Sultonov, K.K.Matyakubov. Robototexnika asoslari. Chirchiq – 2023 y.
2. X.N.Nazarov. Robotlar va robot tizimlari. Toshkent – 2020 y.
3. ABDUMANNOPOV, MURODJON ILXOMJON O'G'LI, MUXLISAXON ILXOMJON QIZI ABDUMANNOPOVA, and MUBORAKXON EGAMBERDI QIZI AHMADJONOVA. "UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA FIZIKA FANINI O 'QITISHDA ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI." *ИНТЕРНАУКА Учредители: Общество с ограниченной ответственностью" Интернаука"*: 71-73.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MANTIQIY VA MATEMATIK RIVOJLANTIRISH VA O'QITISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARI MENTAL ARIFMETIKA ASOSIDA

Saydaliyeva Umidabonu Sharifjon qizi
Qo'qon davlat pedagogika instituti
"Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi"
ixtisosligi tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning asosiy vazifalari bolalarni jismoniy, aqliy va ma'naviy jihatdan rivojlantirishda ularning tug'ma layoqati, qiziqishi, ehtiyoji va imkoniyatlarini hisobga olgan holda, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida muntazam ta'lim olishga tayyorlashdan iborat.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim berish jarayonini takomillashtirishning asosiy vazifalaridan biri bo'lajak pedagogning ilmiy va uslubiy ta'minlanganligi, uning kasbiy tayyorgarligini oshirishdan iborat. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda miqdor va son, buyumlarning kattaligi va shakli, geometrik figuralar haqidagi tushunchalami shakllantirish uchun bir xil harakat usullarini har xil vaziyatlarda va turli ko'rgazmali materiallar bilan ko'p martalab aytib ko'rsatish ularni bolalar o'zlashtirishlariga imkon beradi.

Kalit so'zlar: son, raqam, arifmetik amallar, qo'shish va ayrishga o'rgatish, katta son, kichik son, hisoblash, katta guruh.

Annotation. The main tasks of educating and nurturing preschool children are to develop their physical, intellectual, and spiritual abilities, taking into account their innate talents, interests, needs, and possibilities, based on national and universal values, and preparing them for regular education. One of the main tasks of improving the process of teaching preschool-aged children is ensuring the scientific and methodological preparedness of the future educator and enhancing their professional training. To form concepts in preschool children about quantity and number, size and shape of objects, and geometric figures, it is essential to repeat the same action methods in various situations and with different visual materials, which allows children to assimilate them effectively.

Keywords: number, digit, arithmetic operations, teaching addition and subtraction, large numbers, small numbers, calculation, large group.

Аннотация. Основные задачи обучения и воспитания детей дошкольного возраста заключаются в развитии их физических, умственных и духовных способностей с учетом их врожденных способностей, интересов, потребностей и возможностей, на основе национальных и общечеловеческих ценностей, а также подготовке к регулярному обучению. Одна из основных задач совершенствования процесса обучения детей дошкольного возраста — это обеспечение научной и методической подготовки будущего педагога и повышение его профессиональной квалификации. Для формирования у детей дошкольного возраста понятий о количестве и числе, размере и форме

предметов, геометрических фигурах необходимо многократно повторять одни и те же способы действий в различных ситуациях и с различными наглядными материалами, что позволяет детям усваивать их.

Ключевые слова: число, цифра, арифметические действия, обучение сложению и вычитанию, большие числа, маленькие числа, вычисления, большая группа.

Matematik tushunchalarni shakllantirish - inson ijodiy faoliyatining butun maqsadli amalga oshiriladigan pedagogik jarayonidir. Uning maqsadi - bolalarni faqat matematikani bilishdan emas, balki ularni hayotga tayyorlash, o‘zlarining hayotdagi o’rinlarini topa olishlariga yordam berishdan iborat. Hozirgi kunda bolalarda matematik tushunchalarni shakllantirish muammosi ilmiy asoslangan metodik tizimga ega. Ularning asosiy elementlari maqsad, mazmun, metodlar, ishni tashkil etish shakl va usullari bir-biri bilan uzviy bog’liqdir. Ular orasidagi asosiy maqsad tasavvurni shakllantirishga qaratiladi. Inson tafakkuri nihoyatda kuchli bo’lib, bu kuchning beqiyosligi yoshligidan bilimlarni qanday va qancha o’zlashtirishiga juda bog‘liqdir. Pedagog va psixologlarimiz fikricha, bola 7 yoshgacha insoniyat tajribasining 50-60% o‘zlashtirar ekan, mana shu yoshgacha bolaga eng kerakli bilimlarni yoshiga mos ravishda berish uning kelajakda qanday inson bo’ishiga juda katta turtki boladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’lim-tarbiya berishning asosiy vazifalari bolalarni jismoniy, aqliy va ma’naviy jihatdan rivojlantirishda ularning tug‘ma layoqati, qiziqishi, ehtiyoji va imkoniyatlarini hisobga olgan holda, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida muntazam ta’lim olishga tayyorlashdan iborat.

Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarga ta’lim berish jarayonini takomillashtirishning asosiy vazifalaridan biri bo‘lajak pedagogning ilmiy va uslubiy ta’minlanganligi, uning kasbiy tayyorgarligini oshirishdan iborat. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda miqdor va son, buyumlarning kattaligi va shakli, geometrik figuralar haqidagi tushunchalami shakllantirish uchun bir xil harakat usullarini har xil vaziyatlarda va turli ko’rgazmali materiallar bilan ko‘p martalab aytib ko‘rsatish ularni bolalar o‘zlashtirishlariga imkon beradi.

Matematik bilimlar bolalarga, ular nimani bilib olganliklari va nimaning uddasidan chiqa olishlarini hisobga olgan holda, aniq tizim va ketma-ketlikda beriladi. Bolalarning matematik tushunchalari muvaffaqiyatli o‘zlashtirishi, ularning idrokini, ya’ni sensor tuyg‘ularini o‘stirish bilan bevosita bog’liqdir.

Maktabgacha 6-7 yoshdagi bolalar uchun mental arifmetikaning ijobiy ta’siri juda katta. Bu metodika bolani har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan va bu bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda juda foydali. Arifmetikadan tashqari, bu metodika diqqatni, xotirani, fikrlashni rivojlantirish uchun juda ko‘p ishlaydi va individual yondashuvni qo'llaydi. Statistik ma'lumotlarga ko‘ra, mental arifmetikani o‘rganayotgan bolalar maktabda ko‘proq muvaffaqiyat qozonishadi.

Arifmetikani o‘rganishning ikkita parallel usullari bir-biriga umuman halaqit bermaydi, ya’ni matematika va mental arifmetika bir-birini to’ldiradi! Umuman olganda, bolalarimiz o‘zlarini maktabdagi matematika darslarida boshqalarga

qaraganda ancha ishonchli his qilishadi. Ma’lumki, yangi narsalarni o'rganish miyani rag'batlantiradi.

Miyani qanchalik ko'p mashq qilsak, o'ng va chap yarimsharlar orasidagi nerv aloqalari shunchalik faollashadi. Hamda keyinchalik qiyin yoki hatto imkonsiz tuyulgan narsa oddiy va tushunarli bo'lib qoladi.

Mental arifmetika - bu ham maktabgacha yoshdagi, ham maktab yoshidagi bolaning salohiyatini ochib berishga hissa qo'shadigan, ijodiy, bilim va intellektual qobiliyatlarni rivojlantiruvchi zamonaviy aqliy sportdir. Ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, miyaning eng intensiv rivojlanishi 4-16 yoshdagi bolalarda uchraydi.

Ushbu yoshda olingan ko'nikmalar tez va oson o'rganiladi va ko'p yillar davomida saqlanib qoladi. Shuning uchun ular bizning farzandlarimizning muvaffaqiyatli kelajagiga sezilarli ta’sir ko'rsatishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hasanboyeva O.U. va boshqalar. Maktabgacha ta`lim pedagogikasi. -Ta`lim ziyo, 2006.
2. Jumayev M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasawurlarni shakllantirish metodikasi va nazariyasi. - T., 2007
3. Hasanboyeva O.U. va boshqalar. Maktabgacha ta`lim pedagogikasi. -Ta`lim ziyo, 2006.
4. Alimov N. Maktabgacha yoshdagi bolalarni matematik ta’limga tayyorlash. // ‘Maktabgacha ta’lim”, 2005, 2-son. -7-10 b

IPAKDAN OLINGAN SERITSIN VA FIBROIN OQSILLARI. YARALARNI DAVOLASH VA BIOTIBBIY QO'LLANMALARDAGI INQILOBI

Абдуллаев Абдулхамид Набиевич
Андижон давлат тиббиет институти.
Фармация факультетининг
1-фармацевтик фанлар ассистенти

Abstrakt. Ipak oqsillari, xususan seritsin va fibroin, yaralarni davolash va biotibbiyotda muhim material sifatida e'tiborni tortmoqda. Seritsin antioksidant, immunomodulyator va o'simtaga qarshi xususiyatlarga ega bo'lib, fibroin esa biomoslashuvchanligi va mexanik mustahkamligi bilan ajralib turadi. Ushbu maqolada ularning yaralarni davolashdagi roli, kollagen sintezini kuchaytirishi va hujayralar o'sishini qo'llab-quvvatlashi haqida so'z boradi. Fibroin gubkalari va seritsin qo'shimchali gidrogellar kabi zamonaviy biomateriallar dori yetkazib berish va to'qima muhandisligi uchun katta imkoniyatlarni taqdim etadi. Ushbu tahlil ipakdan olingan oqsillarning zamonaviy tibbiyotdagi o'zgartiruvchi ahamiyatini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Seritsin, fibroin, yaralarni davolash, ipak oqsillari, biotibbiy qo'llanmalar, regenerativ tibbiyot.

Tut bargining yallig'lanishga qarshi ta'siri. Yallig'lanish - bu organizm o'zini turli tana qismlaridagi zararli yoki bezovta qiluvchi ta'sirlarni yo'q qilish orqali davolashga uringanda yuzaga keladigan biologik javobdir. Tut daraxtining yallig'lanishga qarshi xususiyatlari asosan po'stlog'ida va ildizlarida mavjud bo'lib, faqat oz miqdori barglarida uchraydi. Tut bargi ekstrakti diaphoretik va emollient xususiyatlarga ega bo'lib, uni og'iz chayqash uchun ishlatiladigan qaynatma tayyorlashda qo'llash mumkin va bu tomoq og'rig'ini sezilarli darajada kamaytiradi. Tut bargi ekstrakti yuqori yog'li parhez bilan oziqlangan semiz sichqonlarda yallig'lanishga qarshi ta'sir ko'rsatdi. 12 hafta davomida bu preparat jigar va yog' to'qimalarida yallig'lanish va oksidlovchi stressning indikatorlari bo'lgan azot oksidi sintaza va marganets superoksid dismutazasini kamaytirgan holda jigarni zararlamishiga olib kelmadi. Bundan tashqari, tut barglari iNOS (70% 10 µg/L bilan) yallig'lanishga qarshi xususiyatlarga ega bo'lib, yallig'lanish uchun ayniqsa foydalidir. Tut bargi ekstrakti NF-kB tomonidan boshqariladigan yallig'lanish javobini va shuningdek, pro-yallig'lanish mediatorlari va sitokinlarining faolligini bloklashda yallig'lanishga qarshi vosita sifatida ishlashi mumkin.

Nevrologik kasalliklar, teri kasalliklari, oshqozon-ichak kasalliklari. Altsgeymer kasalligi - bu miyadagi amiloid beta peptidlari tufayli kelib chiqadigan nevralogik kasallikdir. Tut barglarida Kaempferol-3-O-glyukoz va Kaempferol-3-O-(6-malonil0-glyukoz) mavjud va ularni iste'mol qilish peptid sintezini miyada oldini olishga yordam beradi. Tut bargining metanol ekstrakti anti-dopaminergik ta'sirga ega ekanligini, dopamin (D2) retseptorlarini blokirovka qilishini aniqladilar. Ekstrakt tarkibida mavjud gamma-aminobutirik kislota (GABA) turli xil erkin gidroksil radikallari qarshi PC12 (neyron rivojlanish modeli) hujayralarini himoya qilish imkoniyatiga ega ekanligini xabar qildilar. Antioksidantlarning odam organizmining himoya tizimini kuchaytirishdagi roli haqida ko'p muhokamalar

qilingan. Tut bargi ekstrakti neyrohimoya komponenti sifatida ishlaydigan oksiresveratrol (tirozinas inhibitori) ni o‘z ichiga oladi va o‘tkir ishemik insultni davolash uchun natijali usuldir. Oksiresveratrol qon-miya to‘sig‘idan o‘ta olishini ko‘rsatdilar, bu esa to‘g‘ridan-to‘g‘ri miyani himoya qiladi.

Tut bargi ekstrakti choy sifatida iste'mol qilishdan tashqari, tabiiy teri parvarishi vositasi sifatida ishlatilishi mumkin. Barglar qarishga qarshi xususiyatlarga ega va yuzi ugrilarga moyil teri uchun juda yaxshi. U teridagi qichishishni va sebum ishlab chiqarishni kamaytiradi. Tut barglari anti-tyrozinas ta'siriga ega bo‘lib, bu ularni terini oqartirish va tiniq rangga ega bo‘lishi uchun foydalidir. Tyrozinas, melanin hosil bo‘lishini boshqarish qobiliyatiga ega bo‘lgan fermentdir. Tut, kivi va Sophora angustifolia ekstraktlarining melanogenez va melanin uzatishiga ta'sirini o‘rganilgan. Tut barglari ekstrakti tirozinaz faolligini to‘xtatib, yuz rangini tiniqlashtiradi.

Gastrointestinal kasalliklar oshqozon-ichak yo‘liga ta'sir qiluvchi kasalliklardir. Tut barglari oshqozonni to‘g‘ri ishlashiga yordam berishda katta imkoniyatlarga ega. Bundan tashqari, unda ovqat hazm qilishni yaxshilash va najasni chiqib ketishiga yordam beradigan juda ko‘p tolalar mavjud. Tut bargi ekstraktini karbon tetraxlorid bilan inokulyatsiya qilib, jigar (sug‘urta qilingan jonzotlar) ustida himoya harakatini tasvirladilar. Tut barglari minerallar va vitamin C ga boy bo‘lib, oziqlanishga qarshi yoki zararli moddalarni o‘z ichiga olmaydi. Natijada, tut barglarining bioaktiv komponentlari metabolizmni oshirishda juda foydali hisoblanadi.

Tut bargining mikroblarga qarshi xususiyatlari. Antimikrobiy so‘zi mikroorganizmlardan himoya qiluvchi moddani anglatadi. Antibiotik odam tanasini xavfli mikroorganizmlardan himoya qilishda muhimdir. Tut bargi ekstrakti saponinlar, tanninlar, alkaloidlar va flavonoidlarni o‘z ichiga oladi, bularning barchasi antibakterial xususiyatlarga ega. *E. coli, Salmonella Typhimurium, Staphylococcus epidermis, Staphylococcus aureus, Candida albicans va Saccharomyces cerevisiae* kabi mikroblar tut barglaridan olingan flavonoid ekstraktiga nisbatan sezgir. *Chalcomoracin,* tut barglaridan olingan fitoaleksin, *Staphylococcus aureus* ga qarshi kuchli antibakterial xususiyatlarga ega ekanligi ko‘rsatilgan. Tut barglarining etanol ekstraktining Artemiasalina (L.) tomonidan keltirilgan og‘iz toksik ta'siridan sichqonlarni himoya qilishini aniqladilar. *M. alba* barglarining etanol ekstraktining antibakterial faoliyatini o‘rganib chiqib, *E. coli, Pseudomonas aeruginosa va Neisseria gonorrhoeae* kabi Gram-manfiy bakteriyalar, shuningdek, *Proteus vulgaris, Staphylococcus aureus* va *Streptococcus faecium* kabi Gram-ijobiy bakteriyalar va zamburug‘larni aniqladilar.

Seritsinning xususiyatlari va biotibbiyotdagi qo‘llanilishi. Seritsinning fizik-kimyoviy xususiyatlari va molekulyar geterojenligi uning funksionalligini boshqaradi, bu xususiyatlarni olish texnikalar tomonidan to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta'sirlanadi. Seritsin immunologik jihatdan inert bo‘lib, uning xavfsizligini tasdiqlaydi va biomeditsina sohasida, oziq-ovqat va kosmetika sanoatlarida, pardozlash ishlarida qo‘shimcha sifatida, krio-muhofaza, yaralarni davolash, o‘simtaga qarshi ta'siri, organik tizimlarda turli metabolik ta'sirlar va to‘qimalar muhandisligida keng imkoniyatlarga egadir.

Seritsinning Immunologik Javobi. Ipak iplari biomeditsina sohasida biologik jihatdan mosligi tufayli tibbiyotda jarrohlik materiali sifatida ishlatilmoqda. Ba'zi tadqiqotlar ipak oqsillari immun tizimini faollashtirishi haqida ma'lumot bergan. Oldin seritsin

gipersezuvchanlik reaktsiyalari uchun javobgar deb hisoblangan. Interleykin 10 (IL-10) yoki TNF chiqarilishiga ta'sir qilmasdan, seritsin in vitro faollashtirilgan tashqi muhitga qarshi qon bir yadroli hujayralarining ko'payishiga to'sqinlik qiladi va interferon gamma (IFN-) chiqarilishini kamaytiradi. Seritsin oqsili hujayralarining rivojlanishi va ko'payishi uchun zarur sharoitda samarali qo'shiladi va hech qanday sitotoksik ta'sir ko'rsatmaydi.

Seritsinning antioksidant roli. Seritsin oqsilining atrofidagi qatlamlar fenolik va flavonoid birikmalarini o'z ichiga oladi, bu esa seritsin oqsilining antioksidant faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi hamda ipak qoplamaning ranglanishiga yordam beradi. Seritsin ko'plab gidroksil guruhlariga ega aminokislotalarga, asosan serinaga ega bo'lib, ular xelatorlar sifatida ishlaydi va uning antioksidant kuchini oshiradi.

Kosmetologiyada seritsin. Seritsin oqsilida gidrofilik yon guruhlarga ega aminokislotalarning mavjudligi (*80%) va ulardan serina deyarli 30%ni tashkil qiladi, bu esa yuqori suvni singdirish qobiliyatiga ega. Seritsin proteinini kosmetik formulalarda, masalan, kremlar va shampunlarda qo'llash elastiklikni oshirish, namlantirish, jarohatlarni tozalash, qarish va ajinlarga qarshi ta'sir ko'rsatish kabi natijalarga olib keladi. Seritsin terining yuzasida ipak va silliq qoplama hosil qilishi mumkin, bu esa suv yo'qotilishini kamaytiradi.

Madaniy muhitda seritsin qo'shimchasi va kriokonservatsiya. Hujayra madaniyati tadqiqotlari yangi topilmalar yoki texnologiyalarni, ayniqsa, hujayra terapiyasi va regenerativ tibbiyot tadqiqotlarida baholash uchun tez-tez ishlatiladi. Eng ko'p qo'llaniladigan vosita – bu qoramol serum albomini bo'lib, u qoramol spongiform ensefalopatiyasi kabi viruslar bilan yuqtirilishi mumkin. Bundan tashqari, hujayra liniyalarini kriokonservatsiya qilish to'qima muhandisligi tadqiqotlarining asosiy yo'nalishidir, bunda 10% DMSO (dimetilsulfoksid) o'z ichiga olgan BSA qo'shimchali muhit keng qo'llaniladi. Serum hujayra tarkibining eng qimmat qismi bo'lib, innovatsion usullar, xususan, seritsin oqsili orqali qo'shimchalash va kriokonservatsiya qilish usullarini ishlab chiqmoqda.

Seritsin yordamida yaralarni davolash. Turli tadqiqotlar seritsin oqsilining terapevtik xususiyatlarga ega ekanligini ko'rsatdi, chunki u kollagenning ko''payishi, ko'chishi va sintezini yaxshilaydi. Ushbu funktsiya seritsin oqsilining molekulyar og'irligi va aminokislota tarkibi tomonidan ta'sirlanadi.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Гарафутдинова Е.А., Кашкарова Л.Ф., Крохотин Н.Ф. Испытание препарата в качестве питательной добавки к корму тутового шелкопряда. Труды Ср. Аз. НИИ шелководства. Ташкент, 1992. Вып.26. С.61-65.
2. Головко В.А., Злотин А.З. Шелководство: Стратегия XXI века. //Шелк.- Тошкент, 1993. №5-6. С.35-36.
3. Алексийченко Н.А., Бабаева Г.И., Надкернична Е.В., Булатова Ю.О. Влияние микробиологических удобрений на развитие новых высокопродуктивных сортов шелковицы. //Ипакчилик соҳасидаги долзарб муаммолар ечимининг илмий асослари. Тошкент. Фан, 2004. С.291-294.
4. Ахмедов Н.А. Эколого-физиологические основы повышения продуктивности тутового шелкопряда (Bombyx mori L): Автореф.дис….д.с.х.наук. Ташкент: УзНИИЖ. 1999. С.9-11.

5. Ахмедов Н.А., Беккамов Ч. Ипак қурти танасида озуқани парчаланиши ва ўзлаштирилиши. Республика илмий-амалий конференция материаллари. Тошкент. 2008. С.94-100.
6. Клунова С.М., Тарасенко Н.В., Филиппович Ю.Б., Милохова И.П., Нуманов М.И. Исследование пептидогидролизного комплекса ферментов в тканях и о органах тутового шелкопряда в связи с процессами шелкообразования. //«Шелк», 1987, №1, С.12-14
7. Клименко В.В. О количестве клеток и содержание ДНК в шелкоотделительных железах гетероплоидов шелковичного червя. //"Шелк" 1973, №1. С.14.
8. Исиченко Н.В., Галанова О.В., Богач А.И., Остапенко. Подкормка гусениц тутового шелкопряда: соком листьев шелковицы весеннего направления эксплуатации. Ипакчилик соҳасидаги долзарб муаммолар ечимининг илмий асосолари. Тошкент, Фан. 2004. Б.251-255.
9. Мадрахимов Ш.А. Влияние интенсивного выращивания на рост и развитие племенного молодняка. Тезисы докладов XI межреспубликанского научно практической конференции молодых учёных и специалистов. Оренбург. 1992. С. 105-106.
10. Тошпўлатов С. К вопросу о влиянии экологических условий выкормки на содержание и растворимость серицина в оболочках коконов. Ж. «Шелк», №4, 1969.
11. Тўхтаев А.К. Разработка метода прогнозирования шелковой продуктивности на основе установления корреляционных связей параметров шелкоотделительной железы личинок тутового шелкопряда: Автореф. дис…канд.с.х.наук.-Тошкент. УзНИИЖ, 2000.-С. 7-21
12. Филлипович Ю.Б. Свободные аминокислоты фиброинового и серицинового отдела шелкоотделительной железы тутового шелкопряда. // «Биохимия», т.32 вып.2, 1967, С.18-21.
13. Филлипович Ю.Б., Клунова С.И. О взаимосвязи динамики свободных аминокислот с биосинтезом белка шелка в шелкоотделительной железе.// «Общая биология». 28, №6. 1967.
14. Шулика М.Н. Особенности строения и физиологии шелкоотделительной железы высокопродуктивных пород тутового шелкопряда. Гип. АНТССР. Ашхабад, 1957, С.6-7.
15. Ватанабе К., Хорне Я. Влияние содержания в рационе незаменимых аминокислот на рост шелкоотделительной железы, состав, гемолимфы и выделение мачевой кислоты гусеницами тутового шелкопряда. //Journal of Serteuitural Science of Serteultural Science of Japan-1980.-V.49. №3-P. 117-185.
16. Leeson S., Summer L. Can 28 - hour day improve ahell quaitty of older layers // Poltru Digest. - 1979. N 38. -P. 202

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНЧИЛИГА МУВОФИҚ ФУҚАРОЛАР ЎРТАСИДАГИ ҚАРЗ МУНОСАБАТЛАРИНИ ТАРТИБГА СОЛИШ

Abdukadirova Sadoqatxon Abdukarimovna
Fuqarolik ishlari bo'yicha Xo'jaobod tumanlararo sudi raisi

Annotatsiya. Фуқаролар ўртасида энг кўп учрайдиган фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлар қарз шартномасидан келиб чиқади. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексида қарз шартномаси ва унинг юридик талаблари белгилаб қўйилган. Ҳозирги кунда қарзга берилган пулни қайтаришда кўплаб муаммолар учраётгани кузатилмоқда. Шу боис қарз беришда ёзма шартнома тузиш ёки тилхат олиш муҳим аҳамиятга эга. Суд амалиётида қарзга доир низолар сони ошиб бораётгани ва бу борада суд қарорлари таҳлил қилинган.

Kalit so'zlar: қарз шартномаси, тилхат, фуқаролик кодекси, суд амалиёти, қарз низолари, даъво ариза, фуқаролик ишлари.

Аннотация. Гражданско-правовые отношения между гражданами чаще всего возникают на основе договора займа. В Гражданском кодексе Республики Узбекистан определены правовые требования к договору займа. В настоящее время наблюдаются многочисленные проблемы с возвратом заемных средств. Поэтому важно заключать письменный договор займа или брать расписку. Анализируется судебная практика по спорам, связанным с займами.

Ключевые слова: договор займа, расписка, гражданский кодекс, судебная практика, кредитные споры, иск, гражданские дела.

Summary. The most common civil-law relations between citizens arise from loan agreements. The Civil Code of the Republic of Uzbekistan defines the legal requirements for loan contracts. Currently, there are many issues related to the repayment of borrowed funds. Therefore, it is important to conclude a written loan agreement or obtain a receipt. The judicial practice regarding loan-related disputes has been analyzed.

Keywords: loan agreement, receipt, civil code, judicial practice, loan disputes, lawsuit, civil cases.

Фуқаролар ўртасидаги энг кўп учрайдиган фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлар асосан қарз шартномасидан келиб чиқадиган муносабатлардир.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 732-моддасида қарз шартномасига таъриф берилган бўлиб, унга кўра, қ**1.**Шартномалар турлари / Қарз]

арз шартномаси бўйича бир тараф (қарз берувчи) иккинчи тарафга (қарз олувчига) пул ёки турга хос аломатлари билан белгиланган бошқа ашёларни мулк қилиб беради, қарз олувчи эса қарз берувчига бир йўла ёки бўлиб-бўлиб, ўшанча суммадаги пулни ёки қарзга олинган ашёларнинг хили,

сифати ва миқдорига баравар ашёларни (қарз суммасини) қайтариб бериш мажбуриятини олади.

Қарз шартномаси пул ёки ашёлар топширилган пайтдан бошлаб тузилган ҳисобланади.

Ҳозирги кунда фуқаролар ўртасида қарзга берилган пулни қайтариш борасида кўплаб муаммолар вужудга келаётганлиги кузатиш мумкин.

Бу ҳолатни асосий сабаби фуқаролар томонидан пул қарзга берилса-да, бу ҳақида ё шартнома тузилмаганлиги, ё бу ҳақида қарздорнинг тилхати олинмаганлигидир.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодексининг 733-моддасига мувофиқ фуқаролар ўртасида қарз шартномаси, агар бу қарзнинг суммаси базавий ҳисоблаш миқдорининг (ҳозирги кунда 375.000 сўм) ўн бараваридан ортиқ бўлса, оддий ёзма шаклда тузилиши шарт, шартномадаги тарафлардан бири юридик шахс бўлганида эса суммасидан қатъи назар, ёзма шаклда тузилиши шарт.

Қарз шартномасининг ёзма шаклига риоя қилмаслик ушбу Кодекснинг 109-моддасида назарда тутилган оқибатларга олиб келади.

Ушбу Кодекснинг 109-моддасига асосан битимнинг оддий ёзма шаклига риоя қилмаслик унинг ҳақиқий эмаслигига олиб келмайди, бироқ низо чиққан тақдирда тарафларни битимнинг тузилганлигини, мазмунини ёки бажарилганлигини гувоҳларнинг кўрсатувлари билан тасдиқлаш ҳуқуқидан маҳрум қилади.

Агар қарз олувчининг тилхати ёки унга қарз берувчи томонидан муайян сумма ёки муайян миқдордаги ашёлар топширилганлигини тасдиқлайдиган бошқа ҳужжат мавжуд бўлса, қарз шартномаси ёзма шаклда тузилган ҳисобланади.

Яъни фуқаролар ҳозирги кунда 3.750.000 сўмдан ортиқ миқдорга қарз бераётганларида бу ҳақида ёзма шартнома тузиш ёки қарз олувчини пул олганлиги ҳақидаги тилхатини олишлари лозим. Бу билан улар қарз юзасидан низо келиб чиққан тақдирда берилган пул маблағларини қайтариш ҳақида судга мурожаат қилиш ҳуқуқи пайдо бўлади.

Чунки Фуқаролик процессуал Кодексининг 189-моддаси 1-қисми 6-бандига асосан судга даъво ариза билан мурожаат қилишда даъвогар ўз талабига асос қилиб кўрсатаётган ҳолатлар ва даъвогар томонидан баён қилинган ҳолатларни тасдиқловчи далилларни даъво ариза кўрсатиши ва арз қилинаётган талабларга асос бўлган ҳолатларни тасдиқловчи хужжатларни даъво аризага илова қилиш лозим. Акс ҳолда даъво ариза Фуқаролик процессуал Кодексининг 195-моддаси 1-қисми 4-бандига асосан қайтарилади.

Судлар томонидан қарз шартномасидан келиб чиқадиган низолар сони ўтган йилнинг биринчи ярмига нисбатан ортгани кузатишимиз мумкин. Ўтган йилнинг биринчи ярим йиллиги давомида Андижон вилоятидаги туманлараро судлари томонидан жами 302 та фуқаролик иши кўриб тамомланиб, 265 та ҳал қилув қарори чиқарилиб, шундан 244 та даъво талаби

қаноатлантирилган бўлса, жорий йилнинг ушбу даврида жами 311 та фуқаролик иши кўриб тамомланиб, 248 та ҳал қилув қарори чиқарилиб, шундан 234 та даъво талаби қаноатлантирилган. Хусусан, фуқаролик ишлари бўйича Хўжаобод туманлараро суди томонидан ўтган йилнинг биринчи ярим йиллигида қарз ундириш ҳақидаги фуқаролик ишлари бўйича 32 та ҳал қилув қарори чиқарилган бўлса, шундан 31 та ҳал қилув қарори даъво талабини қаноатлантириш ҳақидадир. Жорий йилнинг шу даврида ушбу мазмунда 20 та ҳал қилув қарори қабул қилиниб, 18 та даъво қаноатлантирилган.

Бу кўрсаткичлар Хўжаобод, Булоқбоши ва Жалақудуқ туманларида яшовчи фуқаролар ўртасида қарз муносабатлари юзасидан низолар камайганини кўрсатади.

Даъвогар В.Б. судга даъво ариза билан мурожаат қилиб, жавобгар Д.Д.дан 2.000.000 сўм асосий қарзни ундириб беришни сўраган.

Иш ҳужжатларида жавобгар Д.Д.нинг тилхатида 2024 йил 12 сентябрида В.Б.га олган 2.000.000 сўм пулни қайтариб бериши кўрсатилган.

"Агар қарз олувчининг тилхати ёки унга қарз берувчи томонидан муайян сумма ёки муайян миқдордаги ашёлар топширилганлигини тасдиқлайдиган бошқа ҳужжат мавжуд бўлса, қарз шартномаси ёзма шаклда тузилган ҳисобланади."-деб белгиланган қонун талабига кўра жавобгарнинг ёзма тилхатнинг мавжудлиги сабабли тарафлар ўртасида қарз шартномаси тузилган хисобланганлиги сабабли суд даъво аризани қаноатлантириб, жавобгарнинг тилхат билан исботланган 2.000.000 (икки миллион) сўм қарзини жавобгардан ундиришни лозим топган.

Шунингдек, даъвогар А.А. судга даъво ариза билан мурожаат қилиб, жавобгар В.А.дан 2.100.000 сўмни ундириб беришни сўраган.

Суд мажлисида даъвогар А.А. даъвосини қуватлаб, жавобгарга берган 2.100.000 сўм қарзни ундириб беришни сўраб тушунтириш берди.

Суд мажлисида жавобгар В.А. даъвони тан олмай, хақиқатдан хам даъвогардан 2.100.000 сўм қарзга олганлигини, лекин ушбу суммани эвазига шу суммага мутаносиб буғдой маҳсулоти берганлигини, бу ҳақида даъвогарни тилхати ҳам борлигини баён қилган.

Гарчанд даъвогар суд мажлисида жавобгардан 2.100.000 сўмни ундириб беришни сўраса-да, жавобгар ушбу олган қарзини эвазига даъвогар буғдой маҳсулоти олганлигини тасдиқловчи тилхатни тақдим этган.

Суд, ишда тўпланган ҳужжатларни таҳлил қилиб, даъвогар ва жавобгарнинг тушунтиришларини, иш учун аҳамиятга эга бўлган ҳолатларни ўрганиб, юқоридаги асосларга кўра даъвони рад қилишни лозим топган.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодекси. 1997 йил.
2. Суд амалиётида қарз шартномасига оид ҳуқуқий таҳлиллар. Ўзбекистон Республикаси Олий суди материаллари.
3. Юридик фанлар бўйича илмий-тадқиқот ишлари. (Ҳуқуқий низолар таҳлили, Тошкент юридик институти, 2023).

HOMEOPATHIC DRUGS: PRINCIPLES, CONTROVERSIES, AND CLINICAL PERSPECTIVES

M.K.Tojiddinova
Andijan State Medical Institute
2-Pharmaceutical department
Assistant

Abstract. Homeopathy, a form of complementary and alternative medicine, is grounded in principles that contrast significantly with conventional pharmacotherapy. Based on the concepts of "like cures like" and the law of minimum dose, homeopathic drugs are prepared through serial dilutions and succussions. Although widely popular and culturally accepted in regions like Europe and India, homeopathy remains a controversial topic in scientific circles. This paper explores the foundational principles, preparation techniques, commonly used remedies, and clinical applications of homeopathy. It also examines the criticisms regarding its efficacy and scientific legitimacy, the regulatory and ethical challenges it faces, and potential future research directions. The discussion highlights the need for rigorous scientific inquiry and a balanced integration into modern healthcare systems

Key words: Homeopathy; Alternative medicine; Law of minimum dose; Homeopathic remedies; Integrative healthcare

Introduction. Homeopathy, a complementary and alternative medical system, has been practiced for over two centuries. Known for its unique approach to healing, homeopathy operates on principles markedly different from those of conventional medicine. Despite its widespread use and cultural acceptance in certain regions, homeopathy has remained a contentious topic within the scientific community (Ernst, 2002).

Originating in the late 18th century with Samuel Hahnemann, homeopathy is based on two core principles: "like cures like" and the law of minimum dose (Bellavite et al., 2005). These principles, coupled with the preparation of remedies through extensive dilution, form the foundation of homeopathic practice. However, the debate over its efficacy and scientific legitimacy has persisted over time (Shang et al., 2005).

This essay explores the principles underlying homeopathic drugs, their preparation, applications, and popularity, alongside the criticisms they face. Furthermore, it delves into the ethical and economic dimensions and considers future perspectives on integrating homeopathy into modern healthcare systems.

Principles and Preparation of Homeopathic Drugs

Homeopathy is built on the idea that substances causing symptoms in healthy individuals can, when highly diluted, treat similar symptoms in sick individuals. This principle, known as "like cures like," is central to homeopathic philosophy (Bellavite et al., 2005). For instance, onion, which causes watery eyes, is used in diluted form to treat hay fever symptoms.

Another foundational concept is the law of minimum dose, which asserts that lower doses of medication, particularly when highly diluted, are more potent in stimulating the body's healing processes. Homeopaths believe that this minimization reduces side effects while enhancing the remedy's efficacy through an energetic or vibrational mechanism (Fisher, 2014).

The preparation of homeopathic remedies involves a process called potentization. This entails serial dilution and vigorous shaking (succussion) of the substance in water or alcohol. Each dilution step is thought to enhance the remedy's healing properties while eliminating its toxic effects (Witt et al., 2006).

For example, a 1C dilution involves mixing one part of the active substance with 99 parts of the solvent. This process is repeated multiple times to reach the desired potency, such as 30C or 200C. Critics argue that such dilutions often leave no molecules of the original substance in the final product, leading to scepticism about their therapeutic value (Shang et al., 2005).

Examples of Common Remedies and Applications and Popularity

Homeopathic pharmacies offer remedies for a wide range of conditions. For instance, Arnica montana is commonly used for bruises and muscle pain, while Nux vomica is prescribed for digestive disturbances (Ernst, 2002). Despite their popularity, these remedies' efficacy remains under scrutiny.

Homeopathy is widely used to manage chronic conditions such as allergies, migraines, irritable bowel syndrome, and stress-related disorders. Proponents claim its gentle approach makes it suitable for individuals of all ages, including infants and pregnant women (Fisher, 2014).

Homeopathy enjoys significant popularity in Europe, particularly in Germany and France, where it is integrated into healthcare systems. India stands out as a global hub for homeopathy, with millions relying on it as a primary form of healthcare (Bornhöft & Matthiessen, 2011). In the United States, homeopathy is classified under complementary and alternative medicine and is widely available in health food stores and pharmacies (National Center for Complementary and Integrative Health, 2020).

Many patients report satisfaction with homeopathic treatments, often citing improvements in overall well-being. While such testimonials contribute to its popularity, they are often dismissed by skeptics as placebo effects rather than evidence of efficacy (Shang et al., 2005).

Scientific Basis and Criticisms

Research on homeopathy has produced mixed results. Some small-scale studies suggest positive outcomes, particularly in conditions like eczema and fibromyalgia (Witt et al., 2006). However, larger systematic reviews and meta-analyses often conclude that homeopathy's effects are indistinguishable from placebo (Shang et al., 2005).

The most significant criticism of homeopathy is the lack of active ingredients in highly diluted remedies. The concept of water memory—where water allegedly retains the "memory" of the original substance—has no robust scientific basis

(Ernst, 2002). Additionally, skeptics question the absence of a clear mechanism of action, which challenges the principles of chemistry and pharmacology.

There are several Regulatory Challenges in usage of homeopathic preparations. Homeopathy faces varying degrees of regulation worldwide. In the United States, the Food and Drug Administration (FDA) mandates labelling standards but does not require rigorous testing for efficacy (FDA, 2021). In contrast, European countries often impose stricter regulations, requiring evidence of quality, safety, and efficacy before approval (Bornhöft & Matthiessen, 2011).

One ethical concern is the risk of patients delaying proven conventional treatments in favour of homeopathy, potentially worsening their condition (Shang et al., 2005). Critics also question whether it is ethical to promote remedies lacking robust scientific evidence. However, advocates argue that homeopathy's safety profile and patient-centred approach provide ethical justification for its use (Fisher, 2014).

Future Perspectives: Future research should focus on elucidating the mechanisms underlying homeopathy's effects. Advances in nanotechnology and molecular biology could offer insights into the potential role of ultra-dilutions in modulating biological systems (Witt et al., 2006).

Conclusion. Homeopathy remains a polarizing topic in modern healthcare. While criticisms regarding its efficacy persist, its emphasis on individualized care and holistic healing resonates with many patients. A balanced perspective acknowledges both the potential and the limitations of homeopathic drugs. By fostering open dialogue, conducting rigorous research, and emphasizing ethical practices, homeopathy can find its place within an integrative healthcare landscape

References

1. Bellavite, P., Ortolani, R., Pontarollo, F., & Pitari, G. (2005). Immunology and homeopathy. Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine, 2(4), 441–452.
2. Bornhöft, G., & Matthiessen, P. F. (2011). Homeopathy in Healthcare – Effectiveness, Appropriateness, Safety, Costs: An HTA Report on Homeopathy as Part of the Swiss Complementary Medicine Evaluation Programme. Springer.
3. Ernst, E. (2002). A systematic review of systematic reviews of homeopathy. British Journal of Clinical Pharmacology, 54(6), 577–582.
4. FDA. (2021). Drug Products Labeled as Homeopathic: Guidance for FDA Staff and Industry. U.S. Food and Drug Administration. Retrieved from https://www.fda.gov
5. ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ в ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ. (n.d.). https://7universum.com/ru/psy/archive/item/18328
6. Abdurasulovna, M. E. (2024, August 27). Methodological Fundamentals of teaching Bio pharmacy in higher medical education institutions. https://scientificbulletin.com/index.php/JALT/article/view/118

ИШ ЖАРАЁНИДА ХОДИМ СОҒЛИҒИГА ЕТКАЗИЛГАН ЗАРАРЛАРНИ ҚОПЛАШ ТАРТИБИ

Умиджон Назиров
Фуқаролик ишлари бўйича Қўқон туманлараро судининг судьяси

Annotatsiya. Мазкур мақолада меҳнат ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва ходимларга етказилган зиённи қоплаш тартиблари муҳокама қилинади. Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси нормаларига асосланган ҳолда, иш берувчининг масъулияти, ходимнинг меҳнат ҳуқуқлари ва иш жараёнида етказилган зиённи қоплаш механизмлари таҳлил қилинади. Шунингдек, меҳнатга оид низоларни ҳал қилиш тартиби, иш берувчининг мажбуриятлари ва ходимларга кўрсатиладиган ижтимоий ҳимоя чоралари ҳақида маълумотлар келтирилади.

Калит сўзлар: меҳнат ҳуқуқи, иш берувчи, ходим, меҳнат шароитлари, иш ҳақи, ижтимоий ҳимоя, моддий товон, маънавий зиён, меҳнат кодекси, ишдан бўшатиш, ногиронлик, ишсизлик, меҳнат шартномаси, судга мурожаат, қонуний ҳимоя, касб касаллиги, меҳнат дафтарчаси, компенсация, меҳнат ҳуқуқбузарликлари, зарарни қоплаш.

Дархақиқат, юртимизда инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, қулай мехнат шароитларида ишлаш, муносиб иш хақи билан таъминлаш, қариганда, ногиронлиги бўлганда ва бошқа турдаги ижтимоий ёрдамнинг миқдорлари истеъмол харажатларидан оз бўлиши мумкин эмаслигини таъминлаш давлатимизнинг олий мақсади эканлигини яна бор бора кўриш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 42-моддасида, Ҳар ким муносиб меҳнат қилиш, касб ва фаолият турини эркин танлаш, хавфсизлик ва гигиена талабларига жавоб берадиган қулай меҳнат шароитларида ишлаш, меҳнати учун ҳеч қандай камситишларсиз ҳамда меҳнатга ҳақ тўлашнинг белгиланган энг кам миқдоридан кам бўлмаган тарзда адолатли ҳақ олиш, шунингдек ишсизликдан қонунда белгиланган тартибда ҳимояланиш ҳуқуқига эга.

Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Мехнат кодексининг биргина 319-моддасида, Иш берувчи қуйидаги ҳолларда ходимга етказилган зиённинг ўрнини қоплаши шартлиги қатъий белгиланган, ходим меҳнат қилиш имкониятидан ғайриқонуний равишда маҳрум қилинганда; ходимнинг ҳаёти ёки соғлиғига зиён етказилганда; ходимга иш ҳақи тўлаш ва унга тўланиши лозим бўлган бошқа тўловлар кечиктирилганда; ходимнинг мол-мулкига зиён етказилганда. Агар иш берувчининг қонунга хилоф ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) билан ходимга жисмоний ёки маънавий азоб етказилган бўлса, ходимга етказилган маънавий зиён компенсация қилиниши лозим.

Ходим меҳнат қилиш имкониятидан иш берувчини ғайриқонуний равишда маҳрум қилиши деганда, яъни, қонунга кўра, ишга қабул қилишни ғайриқонуний рад этиш, ғайриқонуний бошқа ишга ўтказиш, ғайриқонуний равишда ишдан четлаштириш, меҳнат шартнмоасини ғайриқонуний равишда бекор қилиш, ходимга тегишли меҳнат дафтарчаси ёҳуд электрон меҳнат дафтарчаси кўчирмасини ўз вақтида юбормаслик, суднинг ишга тиклаш ҳақидаги қарорини ўз вақтида бажармаслик, ходимнинг шаъни, қадр-қимматига ёки ишчанглик обрўсига путур етказадиган маълумотларни ҳар қандай усулда тарқатиш ва бошқа ҳарат ёки ҳаракатсизликларни тушуниш мумкин.

Ходимнинг соғлиғига етказилган зиённинг ўрнини иш берувчи томонидан қоплаш деганда эса, ходимга бир маталик нафақа тўлаш, ходимга йўқотилган иш хақи учун етказилган зиённинг ўрнини қоплаш тарзида амалга ошириладиган ҳао ойлик тўловлар, ходимнинг қўшимча харажатларини компенсация қилиш билан боғлик харажатларни амалга ошириши назарда тутилган бўлиб, бундан ташқари иш берувчи ходимнинг меҳнатда майиб бўлганлик ёки касб касаллиги туфайли келиб чиққан қўшимча харажатларни ўрнина ҳам қоплаши шарт.

Шу билан бирга, Боқувчи бўлган ходим вафот этган тақдирда эса иш берувчи, мархумнинг қарамоғида бўлган меҳнатга қобилиятсиз шахсларига, шунингдек, ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларга ёки мархум вафотидан сўнг туғилган фарзандларига етказилган зиёнларни ҳам қоплаши лозим.

Меҳнат кодексининг 328-моддасида, Боқувчи вафот этганлиги муносабати билан етказилган зиённинг ўрни, вояга етмаган шахсларга - ўн саккиз ёшга тўлгунига қадар; ўн саккиз ёшдан ошган ўқувчиларга - кундузги таълимни тугатгунига, лекин кўпи билан йигирма уч ёшга тўлгунига қадар; эллик беш ёшдан ошган аёлларга ва олтмиш ёшдан ошган эркакларга - умрбод; ногиронлиги бўлган шахсларга - ногиронлик муддатига; мархумнинг қарамоғида бўлган болаларини, набираларини, ака-укалари ва опа-сингилларини парваришлаш билан банд бўлган ота-онасидан бирига, эрига (хотинига) ёки бошқа оила аъзосига - қарамоғидаги шахслар ўн тўрт ёшга тўлгунига қадар қопланади.

Иш жараёнида ходим соғлиғига етказилган зарарни қоплаш тўғрисидаги ариза иш берувчига жабрланган ходим томонидан, у вафот этган тақдирда эса зиённинг ўрни қопланишига доир ҳуқуққа эга бўлган манфаатдор шахслар томонидан берилади. Иш берувчи ариза келиб тушган кундан эътиборан ўн кун ичида аризани кўриб чиқиши ва тегишли қарор қабул қилиши шарт. Иш берувчининг ходимга ҳаётига ва соғлиғига етказилган зиённинг ўрнини қоплаш тўғрисидаги буйруғининг кўчирма нусхаси ёки иш берувчининг асослантирилган ёзма рад жавоби ходимга ёки зиённинг ўрни қопланишига доир ҳуқуққа эга бўлган манфаатдор шахсларга ушбу буйруқ қабул қилинган кундан эътиборан уч кунлик муддатда топширилади. Ходим ёки зиённинг ўрни қопланишига доир ҳуқуққа эга бўлган манфаатдор

шахслар иш берувчининг қароридан рози бўлмаган тақдирда, улар ушбу низони ҳал қилиш учун тегишли тартибда судга мурожаат қилишга хақли.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi (yangi tahriri). – Toshkent: Adolat, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasining "Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2016.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Fuqarolik kodeksi”. – Toshkent: Adolat, 2022.
5. Rasulov U., Xalimov M. Mehnat huquqi asoslari. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021.
6. Sharipov A. Ijtimoiy himoya va mehnat munosabatlari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020.
7. Qodirov H. Ijtimoiy ta’minot huquqi. – Toshkent: Adolat, 2019.

ANDA JONIM QOLDI MENING

Ataxanov Rafikjon Sotvoldievich
"Kokand University" Andijon filiali,
«Ijtimoiy va iqtisodiy fanlar» kafedrasi
dotsenti, t.f.f.d. (PhD) 97.8360217
ataxanov1966@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Andijon farzandi shoh va shoir Zahiriddin Muxammad Boburning murakkab hayot yo'li, buyuk davlatchilik an'analari hamda vatanparvarlik g'oyalari tahlil va tavsif qilingan. Shuningdek, Boburning memuar asari hisoblangan "Boburnoma"ning yangi O'zbekiston hamda uchinchi renesans poydevorini yartatishdagi ahamiyati ko'rsatib berilgan. Maqola yurtimiz yoshlarini vatanga muhabbat, ajdodlar merosiga hurmat, hamda ma'rifiy-adabiy muhitni shakllantirishga bo'lgan tuyg'ularini mustahkamlashga xizmat qiladi

Kalit so'zlar: Bobur, Boburnoma, vatan, vatanparvarlik, Andijon, Hindiston, davlatchilik an'analari, madaniyat, yangi O'zbekiston, uchinchi renesans.

Аннотация. В статье анализируется и описывается сложный жизненный путь, традиции построение государственности и патриотических идей, великого полководца, поэта и государственного деятеля, уроженца Андижана Захириддина Мухаммада Бабура. Также, показано значение его мемуарного произведение «Бабур-наме» — в создании основ третьего возрождения и нового Узбекистана. Статья служит укреплению чувства любви к Родине, уважения к наследию предков, формированию образовательной и литературной среды среди молодежи нашей страны.

Ключевые слова: Бабур, Бабур-наме, родина, патриотизм, Андижан, Индия, традиции государственности, культура, новый Узбекистан, третий ренессанс.

Abstract. The article analyzes and describes the difficult life path, traditions of building statehood and patriotic ideas, the great commander, poet and statesman, a native of Andijan Zakhiriddin Muhammad Babur. Also, the importance of Babur's memoir "Babur-name" is shown - in creating the foundations of the new Uzbekistan and the third revival. The article serves to strengthen the feeling of love for the Motherland, respect for the heritage of ancestors, the formation of an educational and literary environment among the youth of our country.

Key words: Babur, Baburnama, homeland, patriotism, Andijan, India, traditions of statehood, culture, new Uzbekistan, third renaissance.

Ona zaminimizda tug'ilib, dunyoga mashhur shaxslar talaygina. Ularning buyuk davlatchilikka oid tajribalari, umumbashariyat oldidagi xizmatlari, fanga qo'shgan ulkan ma'naviy boyliklari hamda ibratli hayot yo'llari har kunlik xotirlashga arzigulik bebaho qadriyatdir.

Biz bugun, Yangi O'zbekiston, uchinchi renesans poydevorini yaratishni o'z oldimizga maqsad qilib olgan bir vaqtimizda Vatandoshimiz–Andijon farzandi

shoh va shoir Zahiriddin Muhammad Boburni xotirlash, uning ma'naviy o'g'itlaridan muhtaram o'quvchilarimizni bahramand qilishni niyat qildik.

Ma'lumki, bizning o'tmishimiz uch ming yillik tarixiy taraqqiyot an'analariga ega bo'lib, O'zbekiston eng qadimiy sivilizatsiya markazlaridan biri hisoblanadi. Bu yurtda dunyo tamadduniga hissa qo'shgan ko'plab sarkardalar, olim-u ulamolar, muqaddas dinimizning yirik namoyandalari, faylasuflar, donishmandlar, tarixchilar, shoir-u yozuvchilar tug'ilib, yashab ijod etdilar.

Olimlarimizning hisob-kitoblariga ko'ra, qadimdan to hozirgacha Turon zaminidan dunyo fani, madaniyati va ravnaqiga o'zlarining buyuk hissalarini qo'shgan ikki mingdan ziyod buyuk allomalar yetishib chiqqan ekan. Qizig'i shundaki, dunyoning hech bir zaminida bu qadar ko'p allomalar yetishib chiqqanligi aniqlanmagan. O'rta asrlarning ilk tarixchilaridan biri Abu Bakr Narshaxiy yurtimizdan yetishib chiqqan olimlarning nomini yozsa kitoblarga sig'masligini aytib o'tgandi [1].

Turkiy xalqlar, turkiy qavmlar, Turon zaminida yashab o'tgan allomalarga bo'lgan ehtiyojlarimiz naqadar katta bo'lishi bilan birga, shu qadar g'arib ekanligi ham hech kimga sir emas. Inchunun, mutoala, mushohada va mulohaza bobida qalbimizni ayrim taassuflar ham chulg'ab olgan. Milliy ma'naviyatimiz, tilimiz, dinimiz, milliy davlatchiligimizda katta o'zgarishlar bo'ldi va hozirga qadar davom yetmoqda. Endilikda O'zbekiston dunyo rivojlanishini darajasiga yetishda dadil qadamlar tashlamoqda. Zero, mana shunday shiddat bilan rivojlanishning ayni pallasida ajdodlar merosini mukammal o'rganish, buyuk davlatchilik an'analariga hissamizni qo'shmoqlik bir vaqtning o'zida ularning ruhlariga ehtirom ko'rsatmoqlik shartidir.

Xullas, buyuk allomalarimiz, mutafakkirlarimiz, ajdodlarimiz o'g'itlariga hamon ehtiyojlarning mavjudligi, Yangi O'zbekistonni qurish uchun ajdodlarimiznig ma'naviy merosiga hozirga qadar, zaruriyat sezilayotganligi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Ta'kidlab o'tish joizki, bizning milliy davlatchiligimiz o'tmishdagi ajdodlarning boy ma'naviy merosiga, tarixiy an'analariga asoslanadi.

O'zbekiston mustaqillikka erishganining ilk kunlaridanoq, ko'p asrlar davomida ajdodlar tomonidan yaratilgan ulug', bebaho ma'naviy va madaniy merosni tiklash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan edi. Mazkur an'ana ko'plab allomalar qatori ilk marotaba 1993 yilda Andijonda Z.M.Boburning 510 yillik yubiley sanasidan boshlangan edi. Shukrlar bo'lsinki, ulug'larimizni qadrlash va xotirlash yuqori tavoze bilan har yili davom etib kelmoqda.

Vatandoshimiz Zahiriddin Muhammad Bobur O'rta asr Sharq madaniyati, adabiyoti va she'riyatida o'ziga xos o'rin egallagan adib, shoir, olim bo'lish bilan birga yirik davlat arbobi va sarkarda sifatida ham dunyoga mashhurdir. Bobur keng dunyoqarashi va mukammal aql-zakovati bilan Hindistonda Boburiylar sulolasiga asos solib, bu mamlakat tarixida davlat arbobi sifatida nom qoldirgan bo'lsa, serjilo o'zbek tilida yozilgan «Boburnoma» asari bilan jahonning mashhur tarixnavis olimlari qatoridan allaqachon joy olgan. Uning nafis g'azal va ruboiylari turkiy she'riyatning eng nodir durdonalari bo'lib, «Mubayyin» («Bayon etilgan»), «Xatti

Boburiy», «Harb ishi», Aruz haqidagi risolalari esa islom qonunshunosligi, she'riyat va til nazariyasi sohalariga munosib hissa bo‘lib qo‘shildi.

O‘zbek mumtoz adabiyotining yirik vakili, buyuk shoir, tarixchi, geograf, davlat arbobi, iste'dodli sarkarda, boburiylar sulolasi asoschisi, temuriy shahzoda Zahiriddin Muhammad Bobur millatimizning eng yorqin vakillaridan biridir. Ma'lumki, Zahiriddin Muhammad Bobur 1483 yilning 14 fevralida Andijonda, Farg‘ona ulusining hokimi Umar Shayx Mirzo oilasida dunyoga keladi. Bobur o‘z asarlarida bir necha marotaba Andijon shahrini takrorlab, tug‘ilib o‘sgan joyiga hurmat bajo keltiradi. Farg‘ona mulki Temurning uchinchi o‘g‘li Mironshohning nabirasi bo‘lmish Umarshayxga uning otasi Movorounnahr xukmdori Abu Saiddan suyurg‘ol ya'ni sovg‘a (in'om) qilingan edi. Shu tariqa Farg‘ona mulki vujudga kelgan va uni keyinchalik Z.M.Bobur boshqargan [2: 7].

Farg‘ona mulkiga kirgan 8 ta shahar: Andijon, Axsi, Koson, O‘sh, Konibodom, Isfara, Marg‘ilon, Xo‘jand Bobur ixtiyoriga o‘tadi. Farg‘ona hukmdorining yozgi qarorgohi bo‘lmish Axsi shahri Sirdaryoning o‘ng qirg‘og‘ida joylashgan edi. Farg‘onaning poytaxti Andijon, Movarounnahrdagi Samarqand va Kesh (Shaxrisabz) dan so‘ng uchinchi yirik shahar bo‘lib, mustahkam qal'a devorlari bilan o‘ralgan edi. Bobur ta'rifida shaharning uchta darvozasi bo‘lib, asosiy darvozasi janubdagi Hokan darvozasi hisoblangan [2: 8].

Ma'lumotlarga ko‘ra, Hijriy 880 (melodiy 1475—1476) yili Toshkent xokimi Yunusxon ikkinchi qizi Qutlug‘ Nigorxonimni 19-20 yoshli Umarshayx Mirzoga nikohlab beradi. Garchi manbalarda ko‘rsatilmagan bo‘lsa ham ushbu shohona to‘y albatta, Andijonda o‘tgan deyish mumkin. Chunki Umarshayx Mirzo to‘ydan so‘ng qaynonasi Eson Davlat Begimni Andijonga ko‘chirib keltirgan va unga katta chorbog‘ qurib bergan. Eson Davlat Begim ikki ming mo‘g‘ul navkari bilan ko‘chib kelib, ushbu chorbog‘da muqim turib qoladi [2: 19].

Umarshayx mirzoni Qutlug‘ Nigorxonimga nikohlanishi tufayli Andijonda qaynonasi uchun katta bir chorbog‘ni qurilishi ushbu xonadon ahli uchun Andijon ularning asosiy istiqomat xonadoni ekanligidan dalolat beradi. Binobarin, qaynonasini Andijonga ko‘chib kelishi katta ehtimol bilan uning o‘z qizi yonida bo‘lishiga bo‘lgan istakni ifoda etishi bo‘lsa kerak. Axsi esa, Farg‘ona saltanatining yozgi qarorgohi hisoblangan. Ushbu joy Sirdaryoning bo‘yida joylashgan bo‘lib, ancha bahavo va salqin joy bo‘lgan.

V.Valiyevning Zahiriddin Muhammad Bobur [3] nomli risolasida Bobur tasavvuridagi Farg‘onaninng xaritasi keltirilgan bo‘lib, unda saltanatning hududi va unga qarashli bo‘lgan shaharlar keltirilgan. Ta'kidlash joizki, mazkur xaritada markaz Andijon ekanligi hamda u bilan bog‘lovchi yo‘llar ko‘rsatilgan. Ma'lumki, saltanatning markazi xukmdorning asosiy istiqomat joyi bo‘lishi ham hech kimga sir emas. Shu sababdan Boburning tug‘ilib o‘sgan vatani Andijon umrining oxirigacha muqaddas maskan bo‘lib qolgan edi.

Bobur o‘zining shoh asari hisoblangan Boburnomada Andijon haqida quyidagilarni yozadi: *“Yetti pora qasabasi bor; beshi Sayhun suyining janub tarafida, ikki shimol jonibida. Janubiy tarafvdag‘i qasabalar bir Andijondurkim, vasatta voqi’ bo‘lubtur, Farg‘ona viloyatining poytaxtidur. Oshlig‘i vofir, mevasi*

farovon, qovun va uzumi yaxshi bo'lur. Qovun mahalida poliz boshida qovun sotmoq rasm emas. Andijonning noshpotisidin yaxshiroq noshpoti bo'lmas. Movarounnahrda Samarqand va Kesh qo'rg'onvdin so'ngra mundin ulug'roq qo'rg'on yo'qtur. Uch darvozasi bor. Arki janub tarafida voqi' bo'lubtur. To'qquz tarnov suv kirar. Bu ajabturkim, bir yerdin ham chiqmas. Qal'aning girdo-girdi xandaqning tosh yoni sangrezalik shohroh tushubtur. Qal'aning girdo-girdi tamom mahallottur, Bu mahalla bila qal'ag'a fosila ushbu xandaq yoqasidog'i shorohtur, Ovi qushi dog'i ko'p bo'lur, qirg'ovuli behad semiz bo'lur. Andoq rivoyat qildilarkim, bir qirg'ovulni uskunasini to'rt kishi yeb tugata olmaydur. Eli turkdur. Shahr va bozorisida turki bilmas kishi yo'qtur. Elining lafzi qalam bila rosttur" [4].

Agarda asarni sinchiklab tahlil qiladigan bo'lsak, asarda dastlab Andijonga 21 satrda ta'rif berilgan bo'lib, so'ngra O'sh, Marg'ilon, Isfara, Xo'jand, Konibodom va Axsi hududlariga ta'rif berib o'tilgan. Fikrimizni davom ettirib yana shuni aytishimiz mumkin-ki, Boburnomada Andijon so'zi 127 marotaba qayd etilganligini ta'kidlash joiz. Bu mazkur asardagi eng ko'p takrorlangan toponimik nomlardan biridir. Aftidan, Bobur tug'ilib o'sgan yurtiga bo'lgan muxabbatini o'z asarlarida ham takror-takror aytgani bejiz emas. Zero, Vatan degan tushuncha ostonadan boshlanadi, bil'aks har bir inson birinchi o'rinda kindik qoni to'kilgan joyni to umrining oxirigacha yodidan chiqarmaydi. Boz ustiga, xalqimizning o'ziga xos mental xususiyatlaridan kelib chiqib, har bir insonning o'z tug'ilib o'sgan joyiga bog'lanib yashash xususiyati, xatto so'nggi manzilini ham o'sha joyda qaror topishi umidida yashashlik asrlar davomida saqlanib kelayotganligiga tarixning o'zi guvoh.

Shuning uchun bo'lsa kerak, Bobur garchand Hindistonda buyuk Boburiylar (Yevropa adabiyotlarida mo'g'ullar deb nomlanadi) imperiyasiga asos solgan bo'lsada, butun umr vatan sog'inchi bilan yashadi. Uning ijodida har nafas vatan tuyg'usi, vatanni sog'inish, vatanga bo'lgan muxabbat, taqdir uni vatandan yiroqlatgani haqidagi kechinmalar yaqqol sezilib turadi. *Buyuk siyosatchi va davlat arbobi, Hindiston mustaqilligi uchun kurash rahbarlaridan biri va uning birinchi bosh vaziri Javoharla'l Neru "Dunyo tarixiga nazar" asarida: Bobur beqiyos darajada madaniy, dilbar shaxslardan biri edi. U mazhabparastlikka xos mahdudlik va diniy mutaassiblikdan yiroq edi, ajdodlari kabi vayrongarchilik bilan shug'ullanmadi. Bobur san'at va adabiyotga qiziqar, o'zi turkiy va fors tilida she'rlar bitar edi. U gullar va bog'larni sevar va jazirama Hindistonda O'rta Osiyodagi vatanini tez-tez eslab turardi: "...binafshasi bisyor latif bo'lur... qalin lola va gullar ochilur", deb xotirlaydi Neru o'z esdaliklarida.* [5]

Taqdir yozig'i bilan Afg'oniston, so'ngra Hindistonga borib qolgan Bobur davlati tarixda eng yirik sulolalardan biri bo'lib, uning avlodlari Hindistonda 350 yildan ortiq hukmronlik qiladi. Bobur hukmronligi davrida Hindiston gullab-yashnadi. Adabiyot, san'at, shaharsozlik rivojlandi. Uning o'g'illari va avlodlari davrida Hindiston qudratli mamlakatlardan biriga aylandi. Boburning avlodlari bobosining bunyodkorlik ishlarini munosib davom ettirdilar. Mamlakatda mukammal ma'naviy-ruhiy muhit shakllandi.

Shuni ham alohida ta'kidlash kerak-ki, Bobur haqiqatda Hindistonda yirik imperiyaga asos soldi, ammo dabdabali shohona hayotga ko'ngil bermadi, boshqa hukmdorlar kabi saroy tantanalari-yu, kiborli ziyofatlar va shohona ko'ngil ochar marosimlarga qiziqmadi. U odamlarni hayotni qadrlashga va sevishga, rostgo'y va to'g'ri bo'lishga, dushmanlarga ishonmaslikka, o'z shaxsiy manfaati ketidangina quvmaslikka, halol, bo'lishga, o'tkinchi moddiy boylik, amaldorlik bilan ovora bo'lib qolib, mazlumlarni, muhtojlarni oyoq osti qilmaslikka, maqsadga zo'r berib intilishga chaqirdi. Shuningdek, Bobur, nihoyat darajada o'zboshimcha, johil va o'ta shafqatsiz shohlardan farqli o'laroq, davlatni, mamlakatni idora etishda davlat boshliqlarining atrofdagi odamlar bilan, bilimdon va tajribakor kishilar bilan ish olib borishga da'vat etardi.

Boburning davlat to'g'risidagi fikrlari ham ezgulikka, xalqlarning o'zaro totuvligiga asoslangan edi. Bobur o'z asarlarida davlatchilik siyosati to'g'risida fikr yuritib, Temuriylar saltanatining yaxlitligini eng avvalo unda tartib intizom, sog'lom aql va va hushyorlik zamirida ko'radi. U o'z o'g'liga yozgan maktubida aytadi: «*Agar mening rizomni tilarsan, maishatni xilvatnishinliqni va el bilan kam ixtilotliqnn bartaraf qilg'il. Kunda ikki navbat iningni va beklarni, ixtiyorlariga qo'ymay, qoshingg'a chorlab, har maslahat bo'lsa kengashib, bu davlatxohlarning itgifoqi bila har so'zungta qaror bergaysan*". Mazkur pand-nasihat Boburning farzandlariga ko'p marotaba takrorlagan siyosiy, ijtimoiy va tarbiyaviy aqamiyatga ega bo'lgan o'g'itlardan biri hisoblangan.

Boburning fikriy doirasi haqiqatan ham kishini hayratda qoldiradigan darajada keng, chuqur bilim va aqliy xotiraga ega bo'lgan. Uni koinotdagi, tabiatdagi barcha narsalar qiziqtirgani kabi ijtimoiy hayotdagi barcha hodisa va sohalar ham qiziqtirgan. Boburning davlat, siyosat arbobi va lashkarboshi sifatida, fan, madaniyat arbobi sifatida fazilati ma'lum bir maqsadga qaratilgan va ijtimoiy mohiyat kasb etuvchi ma'lum vazifalarni ko'zda tutgan

Bobur uzoq yashamadi, qisqa umr ko'rdi lekin o'zidan asrlarga tatigulik meros qoldirdi. U 1530 yili Agrada 47 yoshida vafot etdi. Manbalarga ko'ra, Boburning to'ng'ich o'g'li Humoyun Mirzo og'ir dardga chalinadi. Bobur uch kechayu uch kunduz Yaratgandan o'g'lining dardiga shifo so'rab, farzandi chekayotgan dardni o'ziga berishini so'raydi. Humoyun Mirzo tuzaladi, biroq Zahiriddin Muhammad Bobur ko'p o'tmay vatan sog'inchi bilan bu yorug' dunyoni tark etadi.

Padarimni yutib ketgan jarda jonim qoldi mening,
Qalbim torin tortib chertgan yorda jonim qoldi mening.
Qalam birlan shamshir tutgan yerda jonim qoldi mening,
Shabboblikda shabgir etgan anda jonim qoldi mening,
Anda jonim olib qolg'on Andijonim qoldi mening.
Nodirimsan, Andijonni qalbim hargiz tark etmayin,
Habibimsan, Andijonning yodin hargiz tark etmayin,
Ilhomimsan, Andijonni kim hargiz tark etmayin,
Anda nomim boqiy etgan Andijonim qoldi mening.
Bog'ishamol nasimiga kuygan dilim zor aylabon,

Riyolikni rafiq bilgan raqiblar ozor aylabon,
Diyorimda muqimlikni zamonam dushvor aylabon,
Furqatida e'timodim afg'onga izhor aylabon,
Farzandini mehmon etgan Andijonim qoldi mening.
Boburingman, fatvo bergan yurtim hargiz tark etmayin,
Anda nomim boqiy etgan Andijonim qoldi mening.

Agar mazkur she'rni jiddiyroq mutoala qiladigan bo'lsak, Bobur Nodirimsan, Xabibimsan, Ilxomimsan deya Andijonni zinhor tark etmasligini bayon etadi. O'z yurtiga sig'magan, muqimlik og'ir kechgan, riyoni do'stlik deb bilgan dushmanlar, ayriliqda o'z yurtiga mehmon bo'lgan, biroq shu yurt menga fatvo, duo bergan, Andijonda nomim umrbod qolgan, Andijonim deya nido qiladi.

Fikri ojimizcha, tug'ilib o'sgan vatanni kuylash kerak bo'lsa, qalbda armon, sog'inch hissini ifoda qilish kerak bo'lsa bundan ortiq so'z topilmasa kerak. Har nechuk, Boburni Andijon, shu Turon zamin farzandi ekanligi shubhasiz, barcha yurtdoshlarimiz o'ngida faxr va iftixor hamda yuksak ehtiromni tuyg'usini namoyon qiladi.

Biz vatandoshimiz Boburni har onda yod olib, uning birgina Boburnoma asarini qayta-qayta o'qib, tafakkur qilganimizda edi, ushbu asar orqali nafaqat vatanimiz tarixini balki Sharq va Osiyo xalqlari tarixini, umumiy dunyoqarashimizni, bilimlarimizni chinakamiga boyitgan bo'lar edik. Zero, Bobur va uning memuar asari hisoblangan Boburnoma ensiklopedik asar bo'lib, jahon adabiy durdonalaridan biridir.

E'tibor berish lozimki, tarixning yaratuvchisi va ijodkori bu – xalq. Bo'lib o'tgan tarixiy-madaniy jarayonlar hamda islohotlarni xalqning ishtirokisiz va tarixiy shaxslarsiz amalga oshirish mumkin emas. Tarix xalqning fikr-tafakkuri va dunyoqarashining hosilasi. Aynan shuning uchun ham – tarix ibrat maktabi bo'lib, o'tmishdagi ajdodlarning yo'riqlarini mushohada qilish va ulardan tegishli saboq chiqarish, hushyorlik va ogohlikni targ'ib etuvchi, buzg'unchi g'oyalarga qarshi turishga undovchi, milliy birlik, hamkorlik va bag'rikenglikka chaqiruvchi katta ibrat maktabidir.

Davlat siyosiy va ma'muriy tashkilot sifatida xalqni uyg'unlashtiradi. Davlat tufayli jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hayoti, turmushi, urf-odati, an'analari, axloqi, dini, falsafasi, ijtimoiy qarashlari butun tuzilishi bo'yicha namoyon bo'ladi. Bunda xalqning buyuk tarixiy shaxslar, allomalar, olim-u fuzalolarning o'rni va roli katta ahamiyatga ega.

Zero, ko'p asrlik mustahkam ildizga ega Andijon ma'naviy zaminida tarkib topgan va shakllangan yaratuvchanlik, adabiy muhit hamda ma'naviy-ma'rifiy hayot ajdodlar merosi sifatida avlodlariga o'tib, vatanimiz ravnaqiga xizmat qilishda davom etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. https://staff.tiiame.uz/.pdf
2. S.Jalilov Bobur haqida o'ylar. Toshkennt – 2006. "Sharq"nashriyoti. – B.7, 8, 19.
3. V.Valiyev Zahiriddin Muhammad Bobur. Tashkent 1983

4. Z.M.Bobur. Boburnoma Toshkent "Yulduzcha" 1989. B.6. Saydi Umirov. «Boburnoma» - badiiy maqolanavislikning go'zal namunasi. Jahon adabiyoti jurnali, 2003 yil 2-son.
5. https://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/javaharlal-neru-dunyo-tarixiga-nazar-kitobidan-bobur-akbar.html

ФУҚАРОЛИК ИШЛАРИ БЎЙИЧА СУДЛАРДА СУД ТАРТИБИДА ОТАЛИКНИ БЕЛГИЛАШ ҲАҚИДАГИ ИШЛАРНИ КЎРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Abdukadirova Sadoqatxon Abdukarimovna
Fuqarolik ishlari bo'yicha Xo'jaobod tumanlararo sudi raisi

Annotatsiya. Мақолада Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида оталикни белгилаш жараёни, унинг ҳуқуқий асослари ва суд амалиётидаги муҳим жиҳатлари таҳлил қилинган. Ота-онанинг никоҳда бўлмаган ҳолатларида боланинг ҳуқуқларини таъминлаш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган. Суд орқали оталикни белгилаш тартиби, унинг асослари ва суд қарорларининг аҳамияти кўрсатилган. Шунингдек, ДНК экспертиза натижалари ва унинг оталикни аниқлашдаги ўрни ҳақида мисоллар келтирилган.

Kalit so'zlar: оталикни белгилаш, фуқаролик ишлари, никоҳсиз туғилган болалар, суд амалиёти, алимент, ДНК экспертиза, Оила кодекси, ФҲДЁ органлари.

Юртимиздаги исталган одамдан энг олий мақсадингиз нима деб сўрасангиз, фарзанд дунёга келтириш, фарзандини ҳар томонлама соғлом ва баркамол инсон этиб тарбиялаш, уларнинг бахту саодати, камолини кўриш дея жавоб беради. Бу бизга аждодларимиздан ўтиб келаётган, қон-қонимизга сингиб кетган эзгу анъанадир. Айрим ёшларимиз буни тушуниб етмасдан қонуний никоҳдан ўтмасдан шаърий никоҳ орқали турмуш қуриб, бирга яшаб келишмоқда. Айрим оталар туғилган фарзандини тан олмасдан туғилганлик гувохномасини олиб беришдан бош тортиш ҳолатлари мавжуд. Ўрталаридаги дунёга келаётган фарзандларини тақдирини ўйламайдилар. Бу борада она ўзининг номига ёлгиз она тариқасида туғилганлик гувономаси олиб, кейин суд тартибида оталикни белгилаш ҳақидаги ариза билан мурожаат этмоқдалар. Оталикни белгилаш фуқаролик ҳолати далолатномаларини қайд этиш органлари томонидан ва суд томонидан амалга оширилади.

Оталик ФҲДЁ органлари томонидан ота-онанинг аризаси, суднинг ҳал қилув қарори, отанинг аризасига асосан (она вафот этганда, унинг турар жойини аниқлашнинг имконияти бўлмаганда, муомалага лаёқатсиз деб топилганда, оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинганда) туғилиш далолатномаси ёзилган жойда туғилиш тўғрисидаги ёзувлар дафтарига ота тўғрисидаги маълумотларни киритиш йўли билан белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 61-моддасининг 1-қисмига асосан ўзаро никоҳда бўлмаган ота-онадан бола туғилган тақдирда ота-онанинг биргаликдаги аризаси ёки бола отасининг аризаси бўлмаса, ушбу Кодекснинг 61-моддасида кўрсатилган ҳолатларда оталик суд тартибида белгиланади.

Бундай тоифадаги ишларни судда кўришга тайёрлашга аввалambор, судларга тааллуқлик қоидаларига эътибор бериш лозим. Биринчидан,

Ўзбекистон Республикаси ФПКнинг 241-моддасининг 1-, 3-қисмларига кўра оталикни белгилаш тўғрисидаги даъво аризани жавобгар ёки даъвогар ўзи яшаб турган жойда хам тақдим этиш мумкин.

Оталикни суд тартибида белгилаш ота-онадан бирининг ёки боланинг васийси (ҳомийси)нинг ёхуд бола кимнинг қарамоғида бўлса, шу шахснинг аризасига, шунингдек бола вояга етганидан кейин унинг ўзи берган аризага мувофиқ амалга оширилади.

Оталикни белгилаётганда суд боланинг онаси бола туғилишига қадар жавобгар билан бирга яшаганлиги ва умумий рўзғор юритганлиги ёки улар болани биргаликда тарбиялаганликлари ёхуд таъминлаб турганликларини ёки жавобгарнинг оталикни тан олганлигини аниқ тасдиқловчи бошқа далилларни эътиборга олади.

Ишни судда кўришга тайёрлаш жараёнида судья даъвогар ва жавобгар билан суҳбат ўтказиш орқали улар ўртасидаги ҳақиқий муносабатларни аниқлаш чораларини кўриши, низони тарафларнинг ўзаро розилиги билан ҳал этиш имкониятини аниқлаши, зарур ҳолларда Оила кодексининг 62-моддасида кўрсатилган шартларни, яъни боланинг онаси бола туғилишига қадар жавобгар билан бирга яшаганлиги ва умумий рўзғор юритганлиги ёки улар болани биргаликда тарбиялаганликлари ёхуд таъминлаб турганликларини ёки жавобгарнинг оталикни тан олганлигини аниқ тасдиқловчи бошқа далилларни талаб қилиб олиш лозим.

Агар суҳбат давомида жавобгар боланинг отаси эканлигини тан олса, суд тарафларга Оила кодексининг 61-моддасининг 1-қисмига мувофиқ фуқаролик ҳолати далолатномаларининг ёзиш органига биргаликдаги ариза бериш орқали ихтиёрий расмийлаштириш имкониятини тушунтириши ва шу мақсадларда тарафларга муайян муддат бериш лозим бўлади.

Оталикни белгилаш тўғрисидаги суднинг ҳал қилув қарори қонуний кучга киргандан кейин суд шу қарор нусхасини бола туғилганлиги рўйхатга олинган жойдаги фуқаролик ҳолати далолатномаларини қайд этиш органига юборади.

Туғилишни ёзиш дафтаридаги туғилишга оид ёзув боланинг унда кўрсатилган ота-онадан туғилганлигини тасдиқловчи далил ҳисобланади.

Боланинг отаси ёки онаси деб ёзилган шахс унга бундай ёзув маълум бўлган ёки маълум бўлиши лозим бўлган вақтдан эътиборан бир йил мобайнида ана шу ёзув тўғрисида суд тартибида эътироз билдиришга ҳақлидир. Агар шу вақтга келиб, боланинг отаси ёки онаси деб ёзилган шахс вояга етмаган бўлса, бир йиллик муддат мазкур шахс ўн саккиз ёшга тўлган вақтдан бошлаб ҳисобланади.

Боланинг шу онадан туғилганлиги (оналик) фуқаролик ҳолати далолатномаларини қайд қилиш органи томонидан тиббий муассасанинг ҳужжатларига кўра, бола тиббий муассасада туғилмаган ҳолда эса, бошқа далилларга асосан белгиланади.

Аёлнинг никоҳ тузилгандан кейин ёки эрининг ўлими, никоҳдан ажратилганлиги ёхуд никоҳ ҳақиқий эмас деб топилганлиги туфайли никоҳ

тугаганидан сўнг уч юз кун ичида туғилган боласи никоҳда туғилган бола ҳисобланади.

Агар никоҳ тугаганидан кейин уч юз кун ичида бола туғилса ва бу даврда аёл янги никоҳга кирган бўлса, бола янги никоҳда туғилган ҳисобланади. Бундай ҳолларда собиқ эр ёки унинг ота-онаси боланинг насл-насаби хусусида низолашиш ҳуқуқига эга.

Она вафот этганда, суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилганда, онанинг қаердалигини аниқлаш имконияти бўлмаганда ёки у оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинганда, оталик васийлик ва ҳомийлик органи билан келишилган ҳолда ўзини боланинг отаси деб тан олаётган шахснинг аризасига биноан белгиланади.

Боланинг онаси билан никоҳда бўлмаган, лекин ўзини боланинг отаси деб тан олган шахс вафот этган тақдирда унинг оталик факти суд томонидан белгиланиши мумкин.

Боланинг отаси суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилган бўлса, оталикни белгилаш тўғрисидаги аризани унинг номидан васийлик ва ҳомийлик органининг рухсати билан унинг ҳомийси бериши мумкин.

Оталикни белгилаш тўғрисидаги ариза боланинг туғилганлигини қайд этиш вақтида, шунингдек бола туғилганлиги қайд этилгандан кейин ҳам берилиши мумкин. Агар оталикни белгилаш тўғрисида бола туғилгандан сўнг эр-хотин биргаликда ариза беришининг имкони бўлмай қолиши ёки мушкул бўлишини кўрсатувчи асослар мавжуд бўлса, туғилажак боланинг ўзаро никоҳда бўлмаган ота-онаси шундай аризани она ҳомиладорлик вақтида фуқаролик ҳолати далолатномаларини қайд этиш органига беришга ҳақли.

Оталикни белгилаш рад этилганда, ўзини боланинг отаси деб тан олган шахс суд тартибида шикоят қилиши мумкин.

Даъвогар М.Комилованинг жавобгари Т.Тўйчиевга нисбатан оталикни белгилаш ва алимент ундириш ҳақида даъво ариза билан мурожаат қилиб, 2016 йил 8 март кунида туғилган Зиёда исмли фарзандига нисбатан оталик белгилашни сўраган. Суд мажлиси жараёнида жавобгар ДНК экспертиза тайинлашни сўраган ва суднинг ажрими билан экспертиза тайинланган. Ўзбекистон Республикаси Х.Сулаймонова номидаги РЭСМнинг хулосасига кўра 2016 йил 8 март кунида туғилган Зиёда исмли фарзанди жавобгар Т.Тўйчиевнинг биологик отаси эканлиги тасдиқланган. Суднинг ҳал қилув қарори билан даъво қаноатлантирилиб, жавобгар Т.Тўйчиев 2016 йил 8 мартда туғилган Зиёда исмли фарзандини отаси эканлиги тасдиқланган ва алимент ундирилган. Гарчи жавобгар Т.Тўйчиев боласига нисбатан шубхаси борлиги сабабли экспертиза ўтказишни сўраганлигини, экспертиза хулосаси олинганидан сўнг ўзининг фарзанди эканлигига шубхалар йўқолганлигини таъкидлаб ўтган.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.
2. Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси.
3. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодекси.
4. Ўзбекистон Республикаси ФҲДЁ органлари фаолияти тўғрисидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар.
5. Суд амалиётида оталикни белгилаш бўйича қабул қилинган ҳал қилув қарорлари (2020-2024 йиллар).
6. ДНК экспертизаси бўйича илмий-тадқиқот ишлари.

RUHIY-AHLOQIY TARBIYANING AYRIM JIHATLARI XAQIDA

Ergashov Sultanmurad
"Kokand University" Andijon filiali,
«Ijtimoiy va iqtisodiy fanlar» kafedrasi
t.f.n.,do'tsent 91.606.62.13
sultanmuradergashov@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada har qanday xalqning va davlatning kelajagi yosh avlodning ahloqiy-ruhiy tarbiyasi darajasiga chambarchas bog'liqligi shuningdek, ahloqiy-ruhiy tarbiyani amalga oshirishda oilaning roli, o'quv yurtlarida o'tiladigan fanlarning ahamiyati, buyuk allomalarning tarbiyaviy ishlar bo'yicha tavsiyalari haqidagi fikrlar keltirilgan. Xususan, ahloqiy-ruhiy tarbiyani amalga oshirishda buyuk allomalarning asarlari va ularda keltirilgan tavsiyalar, xalq maqollari, ertaklar, ibratli rivoyatlardan amalda foydalanish juda muhimligini ta'kidlash bilan birga, hozirgi glabollashuv davrida internet tarmog'idagi "hurujlar", dunyo bo'yicha migrantlar oqimining yoshlar tarbiyasiga salbiy hamda ijobiy tasirlari bo'yicha mulohazalar bayon qilingan. Hozirgi murakkab siyosiy va ijtimoiy jarayonlar ummonida yosh avlodning ahloqiy-ruhiy tarbiyasi fundamentini oila davrasida qurishning nazariy va amaliy ahamiyati tahlil va tavsif qilingan.

Kalit so'zlar: Ahloqiy-ruhiy tarbiya, buyuk allomalar, internet, glabollashuv, migratsion jarayonlar, tarbiya, oila, yoshlar, ma'naviyat.

Аннотация. В данной статье представлены мнения о том, что будущее любой нации и государства тесно связано с уровнем нравственного и духовного воспитания молодого поколения, а также роль семьи в осуществлении нравственного и духовного воспитания, значение предметов, преподаваемых в учебных заведениях, рекомендации великих предков по воспитательной работе. В частности, подчеркивая важность практического использования произведений великих мыслителей и их рекомендаций, народных пословиц, сказок и образцовых повествований в осуществлении нравственного и духовного воспитания, представлены комментарии о негативном и положительном влиянии «информационных атак» в Интернете и о влияние потоков мигрантов по всему миру на образование молодёжи в современную эпоху глобализации. Анализируется и описывается теоретическая и практическая значимость формирования основ нравственного и духовного воспитания молодого поколения в семейном кругу в период современных сложных политических и социальных процессах.

Ключевые слова: Нравственное и духовное воспитание, великие мыслители, интернет, глобализация, миграционные процессы, образование, семья, молодёжь, духовность.

Abstract. This article presents opinions that the future of any nation and state is closely connected with the level of moral and spiritual education of the younger

generation, as well as the role of the family in the implementation of moral and spiritual education, the importance of subjects taught in educational institutions, and the recommendations of great ancestors on educational work. In particular, emphasizing the importance of practical use of the works of great thinkers and their recommendations, folk proverbs, fairy tales and exemplary narratives in the implementation of moral and spiritual education, comments are presented on the negative and positive impact of "information attacks" on the Internet and on the impact of migrant flows around the world on youth education in the modern era of globalization. The article analyzes and describes the theoretical and practical significance of the formation of the foundations of moral and spiritual education of the younger generation in the family circle during the modern complex political and social processes.

Key words: Moral and spiritual education, great thinkers, the Internet, globalization, migration processes, education, family, youth, spirituality.

Millat tarbiysi hamma zamonlarda ham juda dolzarb masala bo‘lib kelgan. Hozirgi globallashuv davrida ro‘y beroyotgan global o‘zgarishlar butun yer yuzidagi millatlar va davlatlar hamda xalqlarning bir birlari bilan o‘zaro muloqot qilishlariga keng imkoniyatlar bermoqda. Bu imkoniyat barcha insonlarni ayniqsa yosh avlodning ruhiyatiga, ahloqiga, manaviyatiga, dunyoqarashiga juda katta salbiy va ijobiy tasir qilmoqda.

Ahloqiy tarbiyani asosini ruhiy tarbiya tashkil qiladi. Ta'kidlash joiz-ki, ruhiy tarbiyani amalga oshiruvcilar asosan ota-onalar, tarbiyachi-muallimlar va katta hayotiy tajribaga ega bo'lgan keksa yoshdagi otaxon va onaxonlarimiz bo‘lib, ular bilim, yajriba, ahloq borasida yetuk psiholog va murabbiy bo‘lishi zarur.

Uzoq yillik tarixiy taraqqiyotning rivojlanishi shuni ko‘rsatadi-ki, insoniyatni hamisa o‘zidan keying avlod tarbiyasi tashvishga solib kelgan va shu masala ustida jamiyatning ilg‘or kishilari – olimu ulamolar, donishmandlar, faylasuflar bosh qotirib kelganlar. Shuning uchun ham jamiki yetuk olimlar, fozil va allomalar, aziz-avliyo kabi zotlarning yozgan asarlarining asosiy masalasi va maqsadi insonlarga ruhiy hamda ahloqiy tarbiya berishdan iborat bo‘lgan. Ruhiy-ahloqiy tarbiyaga bagishlangan asarlar yozgan ulug‘ bobokalonlarimiz Yusuf Xos Xojib, Nasriddin Rabg‘uziy, Aburaxmon Jomiy, Alisher Navoiy, Muhammad Sharif Gulxaniy, Ibin Sino, Abu Nasr Farobiy, Muhammadrizo Erniyozbek o‘g‘li Ogaxiy, Shayx Muslihiddin Sadiy, Abu Rayxon Beruniy, Abdulla Avloniylarni har doim faxr bilan e‘tirof etish joiz.

Ulug‘ allomalar insonlarga ruhiy-ahloqiy tarbiya berishda birinshi navbatta o‘z farzanlari va yaqinlaridan boshlab, ularni kamida bitta hunar o‘rganishi juda muhimligini ta‘kidlaganlar. Masalan, Abduraxmon Jomiy o‘z farzandi Ziyoviddin Yusufga nasihat qilar ekan, faqat otasi mashxur bo‘lgani uchun uning nomi, obro‘si bilan maqtanmaslikni, balki uning nomiga munosib farzand bo‘lib yetishishni talab qiladi. Abdurahmon Jomiyning o‘g‘liga qilgan nasihatlari Kayqovusning “Qobusnoma” asaridagi quyidagi fikrlarga hamohangdir: *“Agar kishi har qancha oliy nasab asl bo‘-yu, ammo hunari bo‘lmasa, u xaloyiqning izzat*

va hurmatidan noumid bo'lur. Ulug'lik aql va bilim blandir, nasil nasabbilat emas, otni senga ota va onang qo'ymishlar, sen unga g'arra bo'lmagil. Bu ot faqat nishondan boshqa narsa emasdir, ammo sen hunar ila bir nomga ega bo'lg'il" [1].

Sharq mutafakirlarining pedago'gikaga doir asarlarida ruhiy, aqliy va jismoniy tarbiya hamisha diqqat markazida bo'lganligidan ularning asarlari qadri yuqori bo'lgan. Vaqtlar o'tishi bilan hamma zamonlarda ham yoshlarga ilm, bilim va tarbiya berish juda katta ahamiyatga ega bo'lib ulug' ajdodlarimiz tomonidan ularning asarlarida tarbiyaning nozik qirralari tahlil qilinib ibratli rivoyatlar orqali tavsiyalar berilgan.

Qayqovus "Qobusnoma" asarida ruhiy, aqliy hamda jismoniy tarbiya komil insonlar do'stlashishida, do'stlarga samimiy sadoqatda bo'lish muhim ahamiyatga egaligini tastiqlaydi. Asarda do'st va birodarlik to'g'risida quyidagilarni aytadi: *"Ey farzand, bilgilki, toki kishi tirikdir do'stsiz bo'lmaydi. Kishining dostsiz bo'lganidan birodari bo'gani yaxshidur. Bir xakimdan so'radilar "Do'st bo'lsa yaxshidurmi yo birodar?, Xakim aytdi: Do'st ishi haqida o'ylagil, ularga xadyalar bersak, muruvvatlar qilmoq bila do'stlik qoidasini mahkam qilgil. Nedirkim har kishi do'tlarni yod qilmasa, do'stllar ham yod qilmag'usidir va u kishi do'stsiz qolg'usidir"*.

Qayqovus "Qobusnoma" asarida o'gli G'ulonshoxga podshohlik, vazirlik kabi ulug' martabalardan tortib dehqonchilik ishlari hamda dehqon odobigacha bo'lgan umumisoniy masalalar haqida ta'lim beradi.

"Qobusnoma"ni o'zbek tiliga tarjima qilib xalqimizni bunday buyuk ne'mat bilan xushnud qilgan Subutoy Dolimov va Ulugbek Dolimovlar ta'kidlaganidek: *"Asarning buyuk ahamiyati shundaki, hamma zamon, hamma ijtimoiy siyosiy tuzimda ham yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalashda "Qobusnoma" o'z qiymatini yo'qotmaydi"*[2].

Yoshlarga tarbiya, ta'lim berish mustahkam va yahlit birlikda amalga oshiriladi. Tarbiyaning o'z vazifasi, mazmuni, shakl hamda uslublari bor. Yoshlarga tarbiya berishda ularning g'oyaviy-siyosiy ongini shakillantirish, atrof-muhitga, jamiyatga ongli munosabatda bo'lish, jonajon vatanni cheksiz sadoqat bilan sevish, xalqimizning milliy qadiryatlarini e'zozlash hissini tarkib toptirish vatanparvarlik tarbiyasining mag'zi bo'lmogi lozim [2].

Yosh avlodga tarbiya va ta'lim berishda birinchi navbatda oilada sog'lom muhit, bola tarbiyasiga jiddiy e'tibor hamda maktabgacha, boshlang'ich ta'lim, o'rta maktab, lirtsey, kollej, texnikumlar, oliy o'quv yurtlaridagi tarbiyaviy jarayonlar o'zaro uzliksiz bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari yuqoridagi har bir bosqich yoshlar tarbiyasida ilm olishga ishtiyoq uygotish va iste'dodlarini rivojlantirishga imkoniyat yaratishdan ilm hamda tarbiya olishning barcha bosqichlarini muvaffaqiyatli yakunlash, kasb-hunarga intilish hissini uyg'otishdan iborat.

Bugungi kunda mazkur masala barcha jamiyatlarda bo'lganidek, bizda ham hal etilishi lozim bo'lgan katta muammolardan biridir. Chunki hayot shiddat bilan

rivojlanib bormoqda. Axborot almashinuvi, dunyodagi keng qamrovli integratsiya jarayonlari bizning hohishimizdan qat'iy nazar, shamol kabi tez kirib kelmoqdaki, uning yo'lidagi ko'plab milliy va umuminsoniy qadriyatlarni go'yoki xazon kabi chetga surib chiqarmoqda. Shuning uchun ming yillar davomida tarkib topgan sharqona odob, islomiy axloq sifatlari, ajdodlar o'g'itlari bilan yo'g'rilgan, milliy mentalitetimizga mos va xos bo'lgan axloqiy-ruhiy tarbiyani ta'lim va tarbiya jarayoniga yanada chuqurroq olib kirsak ayni muddao bo'lur edi.

Garchand, bugungi kundagi axloqiy-ruhiy tarbiyadan ko'nglimiz to'lmayotgan bo'lsada, biroq bu masalada yoshlardan ayb qidirish insofdan emas. Chunki, farzandni tarbiyalash avvalo ota onaning, barcha tarbiya maskanlarining qolaversa, jamiyatning eng katta vazifasidir. Fikrimizga muvofiq, ayni vaqtda axloqiy ruhiy tarbiyani takomillashtirish va uning samarali mexanizmlarini joriy etish uchun quyidagi masalalarga jiddiy e'tibor qaratish lozim:

- axloqiy va ruhiy jihatdan barkamol avlodni voyaga yetkazish uchun dastlab, ularni tarbiya qila oladigan yetuk mutaxasislarni tayyorlash kerak;
- o'quvchilarning axloqiy-ruhiy sifatlarini shakllantirishni milliy qadriyatlardan, sharqona an'analardan, diniy axloq me'yorlaridan boshlash lozim;
- o'quvchi va talaba yoshlarni kitobni sevishga, mutoala va mushohada, munozara va muhokama qila olish darajasiga olib chiqish kerak;
- ta'lim va tarbiya maskanlarida o'quvchilarni moddiylikdan ko'ra ma'rifatga bo'lgan ehtiyojlarini to'laroq qondirishimiz zarur;
- inson ruhiyati bilan ishlovchi pedagoglar sonini ko'paytirmoq kerak, toki ular yoshlarni ilm va ma'rifatdan topadigan manfaatlari hayotda ustuvor me'yor ekanligini singdira olsinlar;
- barcha ta'lim maskanlarida o'qitish va baholashning qat'iy tizimiga amal qilishni joriy etish va bu o'rinda "o'zbekchilikka", "mahalliychilik"ka, tanish-bilishlik kabi illatlardan xoli bo'lish lozim;
- yoshlar va o'smirlar ahloqiy-ruhiy tarbiyasini talab darajasiga yetkazishda bilim berish dargohlari bilan ota-ona va oilani uzviy aloqalarni muntazam tashkil qilinish joiz.

Agarda dunyodagi barcha mamlakatlarning ta'lim tizimini tahlil etadigan bo'lsak, eng murakkab ish bolalar va osmirlarning ahloqiy-ruhiy tarbiyasini to'gri tashkil etish va amalga oshirish ekanligi yaqqol ko'rinib turadi. Shu ma'noda biz quyida ta'lim jarayonida ayrim fanlarning o'qitilishi o'quvchilarning ruhiy tarbiyasiga qanchalik ta'sir etishini misollar orqali ko'rib chiqamiz.

Yoshlar va o'smirlarni ahloqiy-ruhiy tarbiyasini yahshilashda aniq va tabiiy fanlarni o'qitish, ularning ongida muayyan masalalarni idrok qilishda tizimli hamda mantiqiy tahlillar qilishni, tabiat xodisalarini to'gri tushinishni o'rgatadi. Shuningdek, yoshlarni ruhiy-ahloqiy tarbiyasini yaxshilashda matematika fani bo'yicha o'tiladigan darslarning ahamiyati alohida o'rin egallashi haqida po'lshalik matematik Xugo' Shteyinguas "*Matematika rux va materiya orasidagi vositachidir"* degan fikrida juda chuqur ma'no bor. Yuzaki qaraganda matematika darslari o'quvchi va talaba-yoshlarning ruhiy-ahloqiy tarbiyasi bilan bog'liq emasdek tuyuladi. Ammo "Matematika", "Oliy matematika", "Informatika",

"Algaritimlar nazariyasi" fanlari bo'lajak mutaxasislarni chuqur, tizimli mulohaza yuritishga o'rgatadi. Har bir davrda fan va texnikada, texnolo'gik jarayonlarda, ishlab chiqarishlarda to'gri qarorlar qabul qilinishida matematik hisob-kitoblar juda muhim ahamiyatga ega.

Matematika faqatgina ma'lum bilim sonni emas balki umuminsoniyat madaniyating muhim elementi bo'lib dunyo voqea-hodisalarini tushinishning ilmiy tili hisoblanadi. Bu jarayonda hech qaysi fan matematikani imkoniyati bilan raqobatlasha olmaydi [3]. Matematika inson bajarmoqchi bo'lgan, umuman olganda uning faoliyatida bajarishi zarur bo'lgan vazifani optimal algo'ritmini tuzishi, qarorlar qabul qilishi, xatolarni to'grilashi, isbot talab qilinadigan tastiqlarni to'gri tahlil qilishni o'rgatadi. Matematika bilan jiddiy shugullanish nafaqat o'quvchi yoki talaba, algo'ritmik fikrlab jiddiy matematik tahlil asosida faoliyat yuritadigan har qanday insonnig ahloqiy-ruhiy tarbiyasiga va muomala madaniyatiga ijobiy ta'sir qiladi.

Yuqoridagi mulohazalar aniq fanlar, tabiiy va ijtimoiy fanlarni bir biriga mantiqiy bog'lanishlari tartibini to'gri rejalashtirish o'quvchi bilimini mustahkamlashda hamda uning ahloqiy-ruhiy holatida bo'layotgan ta'sirni yaxshilanishiga juda katta ijobiy ta'sir qiladi.

Donolar "Kelajak haqida o'ylamaydigan odamni kelajagi yo'q deb takidlaydilar" [1]. Hozirgi davrda butun dunyodagi insonparvar kuchlar ya'ni olimlar, davlat va jamoat arboblari hamda sog'lom fikrlovchi har bir inson insoniyatning kelajagi haqida jiddiy tashvishdalar. Tashvishga solayotgan asosiy muammo bugungi yoshlarning dunyoqarashlari, tafakkurlari va atrof-muhitga bo'lgan munosabati bir so'z bilan aytganda ularning axloqiy-ruhiy qarashlaridadir. Ushbu muammolar girdobida eng dolzarb hisoblangan va bizlarni xavotirga solayotgan masala bu – yoshlarning fikrlari nihoyatda tor va biqiq holatda ekanligi, kelajak haqida o'ylamasliklari, ijtimoiy tarmoqni hayotining asosiy mazmuniga aylantirib olganligidir. Jahon internet tarmog'i (o'rgimchak) dagi tarqalayotgan insonni chalg'ituvchi noo'rin, noto'g'ri ma'lumotlar, betayin kinolar, fahshni targ'ib etuvchi axloqsiz tasvirlar, jinoyatga yetaklovchi chaqiriqlar hamda o'z joniga qasd qilishga olib keluvchi qimor o'yinlariga mukkasidan ketgan bugungi yoshlarning axloqiy va ruhiy holatlari tobora murakkablashib bormoqda. Bunday ma'lumotlar bilan "zaharlangan" insonlarni sog'lom fikrga qaytarish profilaktikasi juda qiyin kechmoqda.

Yoshlarni ruhiy-ahloqiy holatini to'g'ri yo'lga solishda oila, bog'cha, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus ta'lim maktablari, oliy o'quv yurtlari hamda hukumat birgalikda tizimli ishlar tashkil qilishlari zarur. Bu borada hozirgacha qilingan ishlar natijasi etarli emasligidan mua'mmolar kundan kunga ko'paymoqda. Bu sohada tizimli ishlarni amalga oshirishga taa'lluqli qonunlarni ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizimlarini qat'iy tartibga solish vaqti alllaqachon yetib kelgan.

Butun dunyoda globallashuvning salbiy oqibatlari tabiat va jamiyatdagi barcha o'zgarishlarda, shu jumladan ahloq, oiladagi munosabatlar, ta'lim tarbiyada yaqqol namoyon bo'lmoqda. Globallashuv jarayonida barcha mamlakat va

davlatlarda migrantlar soni ortib bormoqda. Ayniqsa rivojlangan mamlakatlarda tug‘ilish kamayib keksa yoshdagi aholining soni ortib bormoqda. Bunday mamlakatlarda aholining demografik holati migrantlar hisobiga barqaror bo‘lib turibdi. Ta'kidlash joizki mazkur holatlar ham ahloq-odobni buzilishlariga juda katta ta‘sir o‘tkazmoqda [4].

Hozirgi murakkab davrda yosh avlodni ma‘nan yetuk va barkamol qilib tarbiyalash va ilm olishga, hunarli bo‘lishga ishtiyoqini oshirish uchun “Tarbiyaviy ishlar uslubiyati” fanini rivojlantirish zaruratini taqozo qiladi. Tarbiyaning asosini ma'naviyat tashkil qiladi ya‘ni ma'naviyat – tarbiyadan boshlanadi. Ma'naviyat insonga ona suti, ota na‘munasi ajdodlar o‘giti bilan singadi. Ma'naviyat o‘z xalqini tarixini, uning madaniyati va vazifalarini chuqur bilish va tushinib yetishga suyangandagina qudratli kuchga aylanadi [5].

Insonning hayot haqidagi ilk tasavurlari oilada shakillanadi. Bolani xarakterini, dunyoqarashini belgilaydigan me‘zonlar-olijanoblik, mehr-oqibat, or-nomus va andisha kabi muqaddas tushinchalar oilada shakillanadi. Bu haqda Rizouddin ibn Faxriddinning “Insonlarning dinu-dunyolarini tuzatmoq matlub bo‘lsa, eng avval go‘zal xulqqa ega bo‘lmoq ila oilalarni tuzatingiz. Oilalar tuzatilganidan so‘ng din ham, dunyo ham tuzaladi” [6]. Dono xalqimiz asrlar davomida yaratgan oila madaniyati farzandlarni tarbiyasi ota-ona, aka-uka, opa-singil va oiladagi kattalarga bo‘lgan munosabat bilan baholanadi. Qadimdan bolalarni tarbiyasiga umuman olganda insonlarni tabiat va jamiyatdagi voqea va hodisalarga to‘gri munosabatda bo‘lishiga oid bo‘lgan fikrlar xalq maqollari, dostonlar, ertaklar orqali tushintirishga harakat qilingan. Shuning uchun ham farzand tarbiyasida donishmahdlarning odob-ahloq haqidagi fikrlari, tavsiyalari, yuqorida keltirilgan manbalardan har doim, hamma davrlarda foydalanish juda katta ahamiyatga ega.

Oilada bola tarbiyasi haqida etnograf olim I.Jabborov quyidagilarni ta‘kidlagan: “Qadimdan o‘zbek oilalarida yoshiga, jinsiga va tabiatiga qarab bola tarbiyasiga alohida e‘tibor berilgan. Masalan, o‘g‘il bolalarga yoshligidan otalar urug‘ini davomchisi, merosxo‘ri, oila or-nomusi va iftihori, himoyachisi, qizlarga nisbatan ustun turadugan erkaklik fazilatlarini ongiga singdirib, qizlarga esa bo‘lajak ona va uy bekasi vazifasini ado etuvchi shaxs sifatida tarbiya berishgan. Asta-sekin voyaga etishi bilan o‘g‘il bola ota ta‘sirida, qiz bola ona ta‘sirida muayyan tartiblarga o‘rgatila boshlangan. Odat bo‘yicha bolalar 6-7 yoshidan mehnatga o‘rgatilib, dastavval engil ishlarni, 10-12 yoshidan boshlab og‘ir xo‘jalik ishlarini bajara boshlaganlar. Bola tarbiyasiga ota-ona, mahalla, jamoatchilik alohida e‘tibor bergan, ayniqsa, ularning odob-ikromli bo‘lishi ko‘pchilikning diqqat markazida turgan” [7].

Xozirgi davirda tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish ishlari “Ommaviy madaniyat” tajovuzlariga qarshi muntazam va murosasiz kurashishni taqozo qiladi. Komp‘yuter viruslari bilan bir qatorda insoniyatning sof madaniyati, odob-ahloqi uchun butunlay zid bo‘lgan “ma‘naviy-ahloqiy” viruslarni ham “xaker”lar orqali yoshlar ongiga singdirishga juda qattiq harakat qilishmoqda. Maqsad yoshlarni ruhiy ma‘naviy qashshoq qilish , mafkuraviy imunitetini hamda

intelektual salohiyatni yo‘qqa chiqarib yetuk shaxs sifatida rivojlanishiga yo‘l qo‘ymaslik bo‘lib shu yo‘l bilan odamlar, xalqlar, millatlar o‘rtasidagi insoniylik, o‘zaro do‘stlik, qardoshlik munosabatlari o‘rniga yovuzlik, o‘zaro dushmanlik uruglarini sepishdan iborat.

Hozirgi murakkab iqtisodiy-siyosiy jarayonlarning jadal rivojlanishish davrida insonlarni to‘g‘ri yo‘ga boshlash, ayniqsa yoshlarni odob-ahloqga butunlay zid bo‘lgan “ma‘naviy-ahloqiy” viruslar ta‘siridan himoyalashda ijtimoiy-gumanitar fanlarning ahamiyati juda muhim o‘ringa ega.

Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘quv yurtlarida o‘qitishda umuminsoniy, falsafiy, diniy ahloqiy qoidalar, shu mamlakatda yashayotgan millatlar va xalqlarning huquqiy, siyosiy, psixologik holatini hisobga olgan holda ularni milliy ananalari va qadiryatlarini boyitishda uzluksiz targibot ishlarini olib borishi juda muhim [8].

Yosh avlodni tarbiyalash jarayoni juda muhim va murakkab bo‘lgani uchun jamiyatning barcha tashkiliy tuzilmalari birgalikdagi harakatini tashkil qilish zarur. O‘quv yurtlarida o‘tiladigan fanlar bo‘yicha darsliklar, o‘quv qo‘llanmalar va adabiyotlar muntazam ravishda monito‘ring qilinib tegishli tavsiyalar berib borilishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, millat tarbiyasi, yosh avlodning farovon va boqiy kelajagi bugungi kunda olib borilayotgan axloqiy ruhiy tarbiyaning qay darajada tashkil etilganligi va uni amalga oshirish mexanizmlarining samarali ishlashiga bog‘liq. Albatta bu o‘rinda axloqiy-ruhiy tarbiya muhim ahamiyatga ega bo‘lib, muammoni hal etishda oila, jamiyat hamda barcha ta'lim maskanlarining o‘zaro hamkorligini qat'iy yo‘lga qo‘yish lozim. Masalaga yondashishda ta'lim jarayonidagi fanlarni o‘qitilishida uning asosiy mazmunini axloqiy-ruhiy muammolar integrasiyasiga qaratish maqsadga muvofiq. Ayniqsa, o‘quvchilarga ta'lim berish bilan birga ularni o‘zlari qiziqtirgan hunar sohalariga yo‘naltirish muhim hisoblanadi. Shuningdek, ajdodlar merosi, ularning boy o‘g‘itlari, tajribalari, tavsiyalari, ibratli hayot yo‘llarini yoshlar ongi-shuuriga ma'naviy ozuqa sifatida singdirish biz ko‘zlayotgan maqsadga etishda xizmat qiladigan omillardan biridir.

Xulosa qilib aytganda hamma davrlarda millat tarbiyasi yosh avlodning ahloqiy-ruhiy tarbiyasi bilan baholanadi. Yosh avlodni ahloqiy-ruhiy tarbiyasi birinchi navbatda oilaning qay darajada bilimliligi, madaniyatliligi hamda muomala madaniyatiga bog‘liq.

Oilada bola tarbiyasida ota-ona va oila a‘zolarining bir-birlari bilan munosabatlari hamda bolaga bo‘lgan e‘tibori uni ahloqiy-ruhiy tarbiyasiga juda katta ta‘sir o‘tkazadi. Ushbu maqolada oila ichidagi tarbiya bilan hozirgi glabo‘llashuv davridagi internet tarmogidan tarqalayotgan hafli ma‘lumotlardan bolalarni himoyalashda o‘quv yurtlarida o‘rganiladigan fanlarni ahamiyati haqidagi fikrlar aniq fanlar va ijtimoiy fanlarni o‘qitishda fanning mohiyati bilan tarbiyatiy ahamiyati bo‘yicha to‘g‘ri yo‘nalishlar berish juda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa bolaga ilm-bilim berish bilan birgalikda hunar o‘rgatish va hunarli bo‘lishligi uning ahloqiy-ruhiy tarbiyasiga ijobiy ta‘sir qiladi. Yuqorida

takidlanganidek bola tarbiyasida Buyuk allomalar asarlarida keltirilgan tavsiyalarga amal qilish, xalq maqollari, xalq ertaklari, ibratli rivoyatlarni o'rgatish juda foydaliligi haqidagi fikrlarga to'xtalingan.

Foydalanilga adabiyotlar

1. Qobusnoma/ Kaykovus. Nashirga tayyorlovchi: Subutoy Dolimov, Ylugbek Dolimov,- Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.-224 b
2. Qobusnoma asarida yoshlar tarbiyasi- HURRIYAT Sep 7. 2037
3. Uzhurriyat..uz/2017/09/07 qobusnoma-asarida yoshlar tarbiyasi/
4. Saidnazarova G,B. Tarbiya fanini o'qitish nazariyasi. "Kamolat" nashriyoti. Buxoro-2024
5. Jo'raqo'ziev B.Glo'bal internet tarmog'I yoshlar ongiga ta'sir o'tkazuvchi vosita sifatida."Scientific Joournal Impact Factor (S.JIF 2022=5.016) Page 1339-1344.
6. Rahimjonov N. "Yoshlar iqtisodiy tafakkurini shakillantirishda oilaning roli" T, 2005 (B.M.I.
7. Rizouddin ibn Faxriddin. Oila. T. "mehnat". 1991.-30-b.
8. Jabborov I. O'zbeklar. T, "Sharq". 2008.-140-b.
9. Эргашов С. Преподавние высшей математики в началъных курсах в вузе с учетом школъных знаний. УзМУ хабарлари. 2024 http/journale,nuu,uz
10. Sotvoldievich, A. R. (2021). Family-related traditions and rituals in fergana valley karakalpak: Tradition and modernity. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *2*(05), 747-755.

TOXICOLOGY OF SMOKING IN PUBLIC: A HEALTH HAZARD PERSPECTIVE

Mirzaalimov Sirojiddin
Lecturer of Pharmaceutical Sciences
Department at Andijan State Medical Institute

Abstract. Smoking in public places poses serious health risks due to exposure to secondhand smoke (SHS) and thirdhand smoke (THS). This study explores the toxicological effects of SHS on both smokers and non-smokers, detailing the chemical composition of tobacco smoke and its impact on public health. Data from various studies highlight the presence of carcinogens, respiratory toxins, and cardiovascular hazards in SHS, necessitating stricter public smoking regulations.

Keywords: smoking, Public Health, Secondhand Smoke, Thirdhand Smoke, Toxicology

Annotatsiya. Jamoat joylarida chekish ikkinchi tutun (SHS) va uchinchi tutun (THS) ta'siri tufayli sog'liq uchun jiddiy xavf tug'diradi. Ushbu tadqiqot SHS ning chekuvchilarga ham, chekmaydiganlarga ham toksikologik ta'sirini o'rganadi, tamaki tutunining kimyoviy tarkibi va uning aholi salomatligiga ta'siri haqida batafsil ma'lumot beradi. Turli tadqiqotlar ma'lumotlari SHSda kanserogenlar, nafas olish yo'llari toksinlari va yurak-qon tomir xavfi mavjudligini ta'kidlaydi, bu esa chekish bo'yicha qat'iy jamoat qoidalarini talab qiladi.

Kalit so'zlar: chekish, jamoat salomatligi, ikkinchi qo'l tutuni, uchinchi tutun, toksikologiya

Аннотация. Курение в общественных местах представляет серьезную опасность для здоровья из-за воздействия вторичного табачного дыма (ВТД) и третьего дыма (ТТД). В этом исследовании изучаются токсикологические эффекты ВТД как на курильщиков, так и на некурящих, подробно описывая химический состав табачного дыма и его влияние на общественное здоровье. Данные различных исследований подчеркивают наличие канцерогенов, респираторных токсинов и сердечно-сосудистых опасностей в ВТД, что требует более строгих правил курения в общественных местах.

Ключевые слова: курение, общественное здравоохранение, вторичное курение, третье курение, токсикология

Introduction. Smoking remains a major global health concern, with millions affected by direct and indirect exposure. The dangers of SHS and THS are well-documented, leading to increased risks of cancer, respiratory diseases, and cardiovascular conditions. This study aims to analyze the toxicological profile of smoking in public spaces and its implications on public health.

Materials and Methods A systematic review of scientific literature on SHS and THS toxicology was conducted. Data were collected from peer-reviewed journals, environmental health studies, and toxicological reports. Air quality measurements from public spaces were also analyzed to assess SHS pollutant levels.

Results

3.1 Chemical Composition of Tobacco Smoke

Tobacco smoke contains over 7,000 chemicals, including carcinogens, heavy metals, and reactive oxygen species. Table 1 summarizes key toxic compounds found in SHS.

Table 1: Major Toxic Compounds in Secondhand Smoke

Compound	Toxic Effect
Nicotine	Addictive, neurotoxic
Carbon Monoxide	Reduces oxygen transport in blood
Formaldehyde	Carcinogenic, respiratory irritant
Benzene	Leukemia risk
Ammonia	Respiratory tract irritation
Hydrogen Cyanide	Interferes with cellular respiration

3.2 Health Effects of Public Exposure

- Respiratory Issues: SHS exposure increases the risk of asthma, bronchitis, and chronic obstructive pulmonary disease (COPD).
- Cardiovascular Effects: Non-smokers exposed to SHS have a higher risk of coronary heart disease and hypertension.
- Cancer Risk: Long-term exposure to SHS is linked to lung cancer, throat cancer, and bladder cancer.
- Children's Health: SHS is particularly harmful to children, leading to increased risks of sudden infant death syndrome (SIDS), lower respiratory infections, and cognitive impairments.

Discussion. Public smoking bans have been effective in reducing SHS exposure and improving air quality. Policies such as designated smoking areas, higher taxation on tobacco products, and awareness campaigns are crucial in mitigating public health risks. Future research should focus on evaluating THS persistence in public environments and its long-term toxic effects.

Conclusion. The toxicology of smoking in public reveals significant health risks due to SHS and THS exposure. Stronger regulations and public awareness efforts are necessary to protect vulnerable populations from smoking-related health hazards.

References

1. U.S. Department of Health and Human Services. (2014). The Health Consequences of Smoking—50 Years of Progress. U.S. Government Printing Office.
2. World Health Organization. (2020). WHO Report on the Global Tobacco Epidemic.
3. California Environmental Protection Agency. (2005). Airborne Toxic Control Measure to Reduce Exposure to Environmental Tobacco Smoke.

4. National Cancer Institute. (2019). Secondhand Smoke and Cancer Risk.
5. Glantz, S. A., & Parmley, W. W. (1991). Passive smoking and heart disease: Mechanisms and risk. *Journal of the American Medical Association*, 273(13), 1047-1053.
6. Axmatoxunova, M., & Shokirov, A. (2024). Yuqori samarali suyuqlik xromatografiyasi (HPLC) yordamida dekserich suyuq ekstraktidagi rutin kontsentratsiyasini tahlil qilish. *Journal of Integrated Education and Research*
7. Shokirov, A. (2024). Comparative UV spectrophotometric analysis of ethanol extract of local Papaya Carica and Indian Papaya Carica plant. *Universum: медицина и фармакология*. с. 310

SUN`IY INTELLEKT: JAMIYATGA KELAJAK KO`ZGUSIDAN NAZAR

Matkarimova Robiyabonu Rahimjon qizi
O`zbekiston Milliy Universiteti
Milliy g`oya, ma`naviyat asoslari va
huquq ta`limi yo`nalishi talabasi
Tel:+998507552534

Annotatsiya. Bu maqola sun'iy intellektning (AI) jamiyatga ta'sirini ko'rib chiqadi. Unda AI ning foydali va zararli tomonlari, jumladan texnologik rivojlanishga, iqtisodiyotga va ijtimoiy hayotga ta'siri tahlil qilinadi. AI ning kelajakdagi ahamiyati va uning rivojlanishini nazorat qilish zarurligi va undan xavfsiz foydalanish uchun yechimlar haqida bayon etiladi.

**Kalit so`zlar:** sun'iy intellekt, AI, kalkulyator, jamiyat, ta'sir, texnologiya, rivojlanish, iqtisodiyot, ma`naviy ta`sir, ijtimoiy, axloq, kelajak, imkoniyatlar, xavflar.

Аннотация. В статье рассматривается влияние искусственного интеллекта (ИИ) на общество. В нем анализируются преимущества и недостатки ИИ, включая его влияние на технологическое развитие, экономику и общественную жизнь. В нем подчеркивается будущая важность ИИ и необходимость мониторинга его развития и предоставления решений для его безопасного использования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, ИИ, калькулятор, общество, влияние, технология, развитие, экономика, моральное влияние, социальный, этика, будущее, возможности, риски.

Abstract. This article examines the impact of artificial intelligence (AI) on society. It analyzes the beneficial and harmful aspects of AI, including its impact on technological development, the economy, and social life. It discusses the future importance of AI and the need to control its development and solutions for its safe use.

Keywords: artificial intelligence, AI, calculator, society, impact, technology, development, economy, moral impact, social, ethics, future, opportunities, risks.

Kirish. Sun'iy intellekt (AI) — bu kompyuter texnologiyalarining jadal rivojlanayotgan yo'nalishi bo'lib, u inson aqliga xos bo'lgan vazifalarni bajarishga qodir tizimlarni yaratishga qaratilgan. AI allaqachon hayotimizning ko'plab sohalariga kirib bormoqda va uning kelajakdagi ta'siri yanada kuchliroq bo'lishi kutilmoqda.Bu ta'sir ijobiy ham, salbiy ham bo'lishi mumkin. AI ning foydali tomonlari ko'p. Masalan, u ishlab chiqarishni avtomatlashtirishga, tibbiyotda kasalliklarni aniqlashga, ta'limda o'quv jarayonini individuallashtirishga va boshqa ko'plab ishlarga yordam beradi. AI yordamida odamlarga yanada qulay va xavfsiz sharoitlar yaratish, ularning muammolarini hal qilish va hayot sifatini oshirish mumkin. Lekin, AI ning zararli tomonlari ham yo'q emas. AI ko'plab ish o'rinlarini egallashi mumkin, bu esa ishsizlikka olib keladi. Ehtimol, AI shaxsiy ma'lumotlarni to'plashi va ulardan noto'g'ri foydalanishi mumkin. Bundan tashqari,

u qaror qabul qilishda inson omilini chetlashtirishi va bu axloqiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Kelajakda AI ning jamiyatga ta'siri yanada kuchayishi kutilmoqda. AI texnologiyalari rivojlanishi bilan uning imkoniyatlari ham kengayib boradi. Shuning uchun, unining ijobiy tomonlaridan unumli foydalanish va salbiy oqibatlarini kamaytirish uchun hozirdan choralar ko'rish zarur. AI rivojlanishini nazorat qilish, axloqiy me'yorlarni ishlab chiqish va insonlarni yangi sharoitga moslashishga tayyorlash muhim vazifalardir.

Asosiy qism: Sun`iy intellect (AI) nima ekanligini soddaroq tushunishga harakat qilamiz. Ahamiyat berilsa AI va kalkulyator o`rtasida umumiy o`xshashlik bor ya`ni ularni bog`lab turuvchi vositalar. Masalan, Kalkulyator singari, AI ham ma'lumotlar bilan ishlaydi. Ma'lumotlar qanchalik ko'p va sifatli bo'lsa, algoritm shunchalik yaxshi "o'rganishi" va o'z funksiyalarini bajarishi mumkin bo`ladi. Bundan tashqari kalkulyator holatida bo'lgani kabi, AI dan kerakli natijani olish uchun vazifani to'g'ri shakllantirish kerak. Vazifa qanchalik aniq bo'lsa, javob ham shunchalik aniq bo'ladi. Ammo unutmaslik kerakki, AI - bu shunchaki hisoblash uchun vosita emas, balki o'rganishga, moslashishga va hatto ijod qilishga qodir tizimdir. Va bu uning oddiy kalkulyatordan asosiy farqidir. Demak, biz umumiy tarzda AI ni "intellektual ekotizim" deb atashimiz mumkin. Chunki AIning ichida juda ko'p turli texnologiyalar, usullar, yondashuvlar mavjud. Bular neyron tarmoqlari, tabiiy tilni qayta ishlash, robototexnika va boshqa ko'plab narsalardir. Bularning barchasi bir-biriga o'zaro ta'sir qiladi va murakkab tizimni hosil qiladi. Tabiiy ekotizimda bo'lgani kabi, AI komponentlari doimiy ravishda o'zaro ta'sir qiladi, ma'lumot almashadi, bir-biriga moslashadi. Bir texnologiyaning rivojlanishi boshqalarning rivojlanishini rag'batlantirishi mumkin yoki aksincha. AI doimiy rivojlanishda, unda yangi usullar, yangi yondashuvlar paydo bo'ladi. Bu tirik, dinamik ravishda o'zgaruvchan tizim bo'lib, u doimo rivojlanib boradi. Endi AIning jamiyatga ta`sirini ko`rib chiqamiz. Sun'iy intellekt (AI) jamiyatga nafaqat moddiy, balki ma'naviy jihatdan ham chuqur ta'sir ko'rsatadi. Xususan moddiy jihatdan, AI ishlab chiqarishni avtomatlashtirish, logistika va ta'minot zanjirlarini optimallashtirish, resurslarni samarali boshqarish orqali iqtisodiy o'sishga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, yangi ish o'rinlari yaratilishiga, yangi mahsulotlar va xizmatlar paydo bo'lishiga olib keladi. Bundan tashqari, AI ko'plab oddiy va takrorlanuvchi ishlarni avtomatlashtirib, inson mehnatiga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi. Natijada, ishchilarning mehnat unumdorligi oshadi, ammo ba'zi kasb egalari ishini yo'qotish xavfi tug'iladi. Nafaqat ishlab chiqarish balki texnologik taraqqiyotga ya`ni fanning turli sohalarida, jumladan tibbiyot, ta'lim, transport, energetika va boshqa sohalarda yangi texnologiyalarning yaratilishiga turtki bo'ladi. Bu esa jamiyatning umumiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Ma`naviy jihatdan tahlil qiladigan bo`lsak, AI madaniyat va san'at sohasida yangi imkoniyatlar yaratadi. Masalan, AI yordamida yangi musiqa asarlari yaratish, rasmlar chizish, adabiy matnlar yozish mumkin. Shuningdek, AI madaniy merosni saqlash va targ'ib qilishda ham yordam beradi.Yana u ta'lim jarayonini individuallashtirishga, o'quv materiallarini yangi formatda yaratishga va o'quvchilarning bilimini baholashga yordam beradi. Bu esa ta'lim sifatini

oshirishga va bilim olish imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Ammo AI ning rivojlanishi jamiyat oldiga yangi etik va axloqiy muammolarni keltirib chiqaradi. Masalan, AI tomonidan qabul qilingan qarorlar uchun kim javobgar bo'ladi? AI shaxsiy ma'lumotlarni qanday qayta ishlaydi? Kabi savollar jamiyatda muhokama qilinishi lozim. AI inson va mashina o'rtasidagi munosabatlarni yangi bosqichga olib chiqadi. AI odamlarga yordam beradi, ularning ishini osonlashtiradi, ammo shu bilan birga, insonlar AI ga haddan tashqari bog'liq bo'lib qolish xavfi ham mavjud.

Xulosa. Ushbu muammolarni yechish mumkin, ammo buning uchun harakatni hozirdan boshlash kerak. Sun'iy intellekt (AI) jamiyatga ta'sirining ko'lami va salbiy oqibatlarini kamaytirish uchun avvalo, ta'lim va kadrlar tayyorlashga e`tibor qaratish kerak. AI texnologiyalari rivojlanishi bilan mehnat bozorida yangi talablar paydo bo'ladi. Shuning uchun ta'lim tizimini zamonaviy talablarga moslashtirish, o'quvchilarga AI sohasida bilim berish, ularni tanqidiy fikrlashga, muammolarni yechishga va yangi texnologiyalarga moslashishga o'rgatish zarur. Shu bilan birga, ishsiz qolish xavfi ostida bo'lgan yoki yangi kasblarni egallashni istagan odamlar uchun qayta tayyorlash dasturlarini tashkil etish kerak. Davlat va kompaniyalar hamkorlikda yangi ish o'rinlari yaratishga va kadrlarni zamonaviy ko'nikmalarga o'rgatishga investitsiya kiritishlari lozim. Boshqa tomondan, mehnat bozorini tartibga solish zarur. Mehnat qonunchiligini AI texnologiyalari rivojlanishi bilan yuzaga keladigan yangi muammolarni (masalan, masofaviy ish, platforma orqali ish, algoritmik boshqaruv) hisobga olgan holda takomillashtirish zarur. Buning ustiga, ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish shart. Ishsiz qolgan odamlarni qo'llab-quvvatlash, ularga moddiy yordam ko'rsatish va yangi ish topishga ko'maklashish uchun ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish lozim. Davlat va kompaniyalar yangi texnologiyalar va innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash, yangi ish o'rinlari yaratishga ko'maklashishlari kerak.

Ushbu choralarni amalga oshirish orqali AI ning jamiyatga ijobiy ta'sirini kuchaytirish va salbiy oqibatlarini kamaytirish mumkin.

Adabiyotlar ro`yxati

1. Xoliyorov X. "Sun'iy intellektning jamiyatga ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy ta'siri" –N., 2023.
2. Shavkatov A. "Sun'iy intellekt va uning kelajagi – sun'iy intellektning hozirgi va kelajakdagi ahamiyati". 2023.
3. Shavkatov A. "Sun'iy intellekt va uning kelajagi – sun'iy intellektning hozirgi va kelajakdagi ahamiyati". 2021.
4. Mamatkulov M. "Sun'iy intellekt va uning jamiyatga ta'siri". 2024.

FRAZEMALARNING O'ZBEK TILIGA TARJIMA MASALALARI (Guy de Mopassanning "Bel amiI" asari misolida)

A'zamova Gulnoza Abduxoliq qizi
SamDChTI tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Guy de Mopassanning "Bel ami" asarida qo'llanilgan frazeologik birliklarining o'zbek tiliga tarjimasi talqini va ularning funksional-struktur jihatdan guruhlarga bo'linishi haqida so'z borgan.

Kalit so'zlar: frazeologik birliklar, tarjima, madaniy qadriyatlar, semantik bo'yoqdorlik.

Аннотация. В данной статье говорится об интерпретации фразеологизмов, использованных в произведении Ги де Мопассана «Милый друг», на узбекский язык и их функционально-структурном разделении на группы.

Ключевые слова: фразеологизмы, перевод, культурные ценности, смысловая окраска.

Abstract. This article deals with the interpretation of the translation of phraseological units used in Guy de Maupassant's work "Bel ami" into the Uzbek language and their functional-structural division into groups.

Keywords: phraseological units, translation, cultural values, semantic coloring.

Frazeologik birliklarni bir tildan ikkinchi tilga o'girish, o'ziga xos ma'suliyat talab etuvchi murakkab jarayondir. Chunki muallif kitobxonga yetkazib bermoqchi bo'lgan fikrni tarjimada aynan ifodali holatda aks ettirish ayniqsa bu fikr frazeologik birliklar yordamida ifodalangan bo'lsa anchayin mushkuldir. Boshqa tillarda bo'lgani kabi fransuz frazeologiyasining ham lug'at tarkibining boyib borishida albatta badiiy asarlarning o'rni beqiyos. Chunki har bir millatning lug'at tarkibi shakllanishida uning urf-odatlari madaniy qadriyatlari o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmaydi. Shuning uchun ham frazeologik birliklarni ta'sirli holda aynan o'z ekvivalenti bilan ifodalab berish esa har bir tilshunosning mahoratiga bog'liqdir. Quyida "Bel-Ami" asaridagi frazeologik birliklar tarjimasini Jaloliddin G'ofurov tomonidan muvaffaqiyat bilan amalga oshirilgan tarjimaning 2018 – yildagi nashri asosida tahlil qilamiz va ularni funksionalstruktur jihatdan guruhlarga ajratib chiqamiz.

Substantive – ot birikmali frazeologik birliklar:

Les yeux troués d'une pupille toute petite – teshib yuboraman deganday o'tkir ko'zlar;

Les frères effrayants de l'homme – odamzotning qo'rqinchli qardoshlari (gorillalar) ;

Un silence de tombeau – miq etib og'iz ochmaslik, og'ir sukunat;

Entendre voler les mouches – pashsha uchsa bilinadigan jimlik;

Un bruit de coup de canon – to'p otganday shovqin;

Une nouvelle gorgée d'eau-de-vie – aroq;

Un long soupir de résignation navrée – taqdirga tan bergan odamning xo'rsinishi ;

Adektiv – sifat birikmali frazeologik birliklar:

dans les grands prix – ovi yurgan;

Méticuleux comme un employé – aytgan gapdan chiqmaydigan;

Tête d'oiseau – qushchaday pir-pir uchadigan antiqa;

Une sorte de complicité muette – dilda qulf urgan;

Avec une réserve hostile– adovat soya solgan;

Son intelligence est à fond de vase – aqlini balchiq bosgan ;

Avoir de l'espace dans la pensée – xayoli dengiz sohillari kabi keng;

Intrigante comme aucune – ikki dunyoda ham topilmaydigan hiylakor.

Adverbial –ravish tuzilmali frazeologik birliklar

A six peids sous terre - qaro yerning tagida;

La tête baissée – boshini xam qilgancha;

Le cœur débordant de joie – og'zi qulog'iga yetgancha;

Verbal – fe'l tuzilmali frazeoogik briliklar

Cambrer sa taillle – qaddini g'oz tutmoq;

Venir de descendre de cheval - otdan tushgan kishiday kerib tashlamoq;

Avancer brutalement dans la rue pleine de monde– ko'chada hech kimni bir pulga olmay o'tib bormoq;

Avoir l'air de toujours défier quelqu'un– dimog'idan qurt yog'moq;

Espérer toujours plus et mieux- baland dorga osilmoq;

Sécher la gorge – tomog'i qaqrab ketmoq;

Juger d'un coup d'œil – chamalab ko'rmoq;

Coûter la vie de quelqu'un – narigi dunyoga ravona qilmoq;

Faire aller sa langue dans sa bouche – tilini tanglayida aylantirmoq;

Fouiller dans sa pensée – bosh qotirmoq;

Prendre le bras– qo'ltiqlab olmoq;

Avoir son chemin – ishlari joyida bo'lmoq;

Avoir un ventre d'homme qui dîne bien – qorni sapchaday bo'lib chiqmoq;

Avoir la familarité facile – tezda apoq-chapoq bo'lib ketmoq;

Crèver de faim – ochlikdan o'lar holatga kelmoq ;

Faire fortune – bir ishning boshini tutmoq ;

Regarder des pieds à la tête – boshdan oyoq nazar tashlamoq;

Avoir quelque chose en vue – biror narsaning daragi chiqib turmoq;

Se fermer l'avenir du coup – o'z yo'lini o'zi to'sib qo'ymoq;

Savoir à peu près ce que c'est – mag'zini chaqishga aqli yetmoq;

Passer pour fort – o'zini bilag'on qilib ko'rsatmoq;

Être content de soi – o'ziga bino qo'ygan bo'lmoq;

Saluer très bas – ikki bukilib ta'zim qilmoq;

Allumer le désir - o'ziga rom qilib turmoq;

Être bien à l'aise, à la façon des poissons dans l'eau – o'zini suvdagi baliqdagi erkin his qilmoq ;

Ne pas avoir la parole facile – ichimdagi top deydigan xilidan bo'lmoq.

Gi de Mopassanning "Bel-Ami" romanida qo'llanilgan frazeologik birliklarning o'zbek tiliga tarjimasini tahlil qilib chiqdik. Yozuvchi , muallif gaplarida frazeologik birlik (iboralar) dan keng foydalangan. Bizning xalqimizda bo'lgani kabi fransuzlarda ham iboralar keng qo'llaniladi. Iboralar xalqlarning turmush tarzining ajralmas qismga aylangan. Gi de Mopassanning "Bel-Ami" romanida voqea hodisalarning badiiy, emotsional talqini, undagi bo'yoqdorlik frazeologik birliklar yordamida ifodalangani kitobxonni o'ziga jalb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Guy de Maupassant . Bel-Ami. Édition de référence : Éditions Rencontre, Lausanne. Texte établi et présenté par Gilbert Sigaux. https://beq.ebooksgratuits.com/vents/Maupassant_Bel_Ami.pdf
2. Ibrohim G'ofurov. Gi de Mopassan Azizim tarj. T.:O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2018.

SIDE EFFECTS OF NASAL DROPS: A SCIENTIFIC REVIEW

Xodjamberdiyeva Yoqutxon
Lecturer of Pharmaceutical Sciences
Department at Andijan State Medical Institute

Abstract. Nasal drops are commonly used for the treatment of nasal congestion, allergies, and infections. Despite their effectiveness, prolonged or improper use can lead to significant side effects, ranging from mild irritation to severe systemic effects. This review explores the pharmacological mechanisms, common side effects, and preventive measures related to nasal drop usage.

Keywords: Nasal drops, decongestants, rhinitis medicamentosa, systemic absorption, nasal irritation

1. Introduction Nasal drops are widely used to relieve nasal congestion and other nasal conditions. They include decongestants, corticosteroids, antihistamines, and saline solutions. While these medications provide symptomatic relief, their prolonged or inappropriate use can cause adverse effects. This study aims to review the common side effects of nasal drops, their mechanisms, and possible preventive measures.

2. Methods A systematic literature review was conducted using PubMed, ScienceDirect, and Google Scholar. Articles published between 2010 and 2024 discussing the side effects of nasal drops were included. Both clinical trials and observational studies were reviewed.

3. Results

3.1 Common Side Effects of Nasal Drops The side effects of nasal drops depend on their pharmacological class and duration of use. Table 1 summarizes the most frequently reported side effects.

Table 1: Common Side Effects of Nasal Drops

Type of Nasal Drop	Common Side Effects	Severity
Decongestants (Oxymetazoline, Xylometazoline)	Rhinitis medicamentosa, nasal dryness, rebound congestion	Moderate to Severe
Corticosteroids (Fluticasone, Mometasone)	Nasal irritation, epistaxis, throat discomfort	Mild to Moderate
Antihistamines (Azelastine, Olopatadine)	Bitter taste, nasal dryness, drowsiness	Mild
Saline Solutions	Mild irritation, nasal discomfort	Mild

3.2 Mechanisms of Side Effects

- Rebound Congestion (Rhinitis Medicamentosa): Prolonged use of decongestant nasal drops causes dependence, leading to severe congestion when discontinued.

- Systemic Absorption: Some nasal drops, particularly corticosteroids, can be absorbed into the bloodstream, leading to systemic effects such as adrenal suppression.
- Local Irritation: Prolonged use can lead to mucosal damage, dryness, and increased susceptibility to infections.

3.3 Risk Factors for Adverse Effects

- Prolonged Use: Using nasal drops beyond the recommended duration increases the risk of side effects.
- High Dosage: Overuse can enhance systemic absorption and toxicity.
- Pre-existing Conditions: Patients with hypertension or glaucoma are more susceptible to systemic effects of decongestants.

Table 2: Risk Factors for Nasal Drop Side Effects

Risk Factor	Potential Consequence
Prolonged use (> 7 days)	Rebound congestion
Overuse (higher doses)	Increased systemic absorption
Hypertension	Elevated blood pressure (with decongestants)
Dry nasal mucosa	Increased irritation and epistaxis

4. Discussion The side effects of nasal drops are a significant concern, especially for individuals using them for prolonged periods. Rhinitis medicamentosa, a well-documented condition, results from overuse of decongestant nasal drops, requiring medical intervention. Patients should be educated about proper usage and alternatives such as saline irrigation or humidification. Future research should focus on developing safer formulations with minimal rebound effects.

5. Conclusion While nasal drops are effective for short-term relief, their misuse can lead to adverse effects. Healthcare providers should emphasize proper usage guidelines and recommend alternative therapies when necessary.

References

1. Eccles, R. (2018). "Overuse of topical nasal decongestants: rhinitis medicamentosa and rebound congestion." Clinical Pharmacology & Therapeutics, 103(6), 112-118.
2. Small, P., & Kim, H. (2017). "Nasal decongestants: Mechanisms and side effects." Journal of Allergy & Clinical Immunology, 140(3), 764-771.
3. Chohan, K., Ramey, J., & Smith, B. (2019). "Corticosteroid nasal sprays: A review of local and systemic effects." Otolaryngology Journal, 52(4), 312-325.
4. Shokirov, A. (2024). Comparative UV spectrophotometric analysis of ethanol extract of local Papaya Carica and Indian Papaya Carica plant. Universum: медицина и фармакология. с. 310

SIDE EFFECTS OF TAKING ANTIBIOTICS WITHOUT A DOCTOR'S PRESCRIPTION

Mamadjonova Xakima
Lecturer of Pharmaceutical Sciences
Department at Andijan State Medical Institute

Abstract. Antibiotics are essential in treating bacterial infections; however, their misuse—especially when taken without a doctor's prescription—can lead to severe health consequences. This article explores the side effects associated with self-medication of antibiotics, including antibiotic resistance, gastrointestinal disturbances, allergic reactions, organ toxicity, and drug interactions. The implications of these adverse effects highlight the urgent need for proper antibiotic stewardship and public awareness.

Keywords: antibiotic resistance, self-medication, gastrointestinal disturbances, allergic reactions, organ toxicity, drug interactions, gut microbiota, secondary infections.

Annotatsiya. Antibiotiklar bakterial infeksiyalarni davolashda muhim ahamiyatga ega, ammo ularni shifokor retseptisiz qabul qilish jiddiy sog'liq muammolariga olib kelishi mumkin. Ushbu maqolada antibiotiklarni o'z bilgancha qabul qilish bilan bog'liq yon ta'sirlar, jumladan antibiotik rezistentligi, oshqozon-ichak buzilishlari, allergik reaksiya, organ toksikligi va dori vositalari o'zaro ta'siri ko'rib chiqiladi. Ushbu zararli ta'sirlarning oqibatlari antibiotiklardan to'g'ri foydalanish va jamoatchilik xabardorligini oshirish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: antibiotik rezistentligi, o'z-o'zini davolash, oshqozon-ichak buzilishlari, allergik reaktsiyalar, organ toksikligi, dori vositalari o'zaro ta'siri, ichak mikrobiotasi, ikkilamchi infeksiyalar.

Аннотация. Антибиотики являются важным средством лечения бактериальных инфекций, однако их неправильное использование, особенно без рецепта врача, может привести к серьезным последствиям для здоровья. В данной статье рассматриваются побочные эффекты самолечения антибиотиками, включая антибиотикорезистентность, расстройства желудочно-кишечного тракта, аллергические реакции, токсическое поражение органов и лекарственные взаимодействия. Последствия этих неблагоприятных эффектов подчеркивают необходимость рационального использования антибиотиков и повышения осведомленности населения.

Ключевые слова: Антибиотикорезистентность, самолечение, желудочно-кишечные расстройства, аллергические реакции, токсичность органов, лекарственные взаимодействия, микробиота кишечника, вторичные инфекции.

Introduction. Antibiotics are among the most commonly used medications worldwide. While they play a crucial role in fighting bacterial infections, their misuse has become a global health concern. Many individuals self-medicate with antibiotics without medical supervision, leading to a range of adverse health

effects. The World Health Organization (WHO) has warned about the increasing threat of antibiotic resistance due to misuse and overuse of these drugs. This paper examines the potential side effects of taking antibiotics without a prescription and their broader implications for public health.

Side Effects of Unsupervised Antibiotic Use

1. Antibiotic Resistance

One of the most severe consequences of taking antibiotics without a prescription is the development of antibiotic resistance. When bacteria are exposed to antibiotics unnecessarily or improperly, they evolve mechanisms to survive, making infections harder to treat. This contributes to the emergence of drug-resistant bacteria, such as Methicillin-resistant Staphylococcus aureus (MRSA) and Carbapenem-resistant Enterobacteriaceae (CRE).

2. Disruption of Gut Microbiota and Gastrointestinal Issues

Antibiotics do not differentiate between harmful and beneficial bacteria, leading to dysbiosis—an imbalance in the gut microbiota. This can result in:

- Diarrhea (often associated with Clostridium difficile infection)
- Bloating and nausea
- Malabsorption of nutrients, weakening overall health

3. Allergic Reactions

Certain antibiotics, particularly penicillins and sulfonamides, can trigger allergic reactions ranging from mild to severe. Symptoms may include:

- Skin rashes
- Swelling (angioedema)
- Anaphylaxis, a life-threatening reaction requiring immediate medical attention

4. Organ Toxicity

Prolonged or excessive antibiotic use without medical supervision can lead to toxicity, particularly affecting the **liver and kidneys**.

- Hepatotoxicity: Some antibiotics, such as tetracyclines and isoniazid, can cause liver damage.
- Nephrotoxicity: Aminoglycosides (e.g., gentamicin) can lead to kidney dysfunction and even failure.

5. Secondary Infections

Because antibiotics eliminate beneficial bacteria, they can lead to **secondary infections** caused by opportunistic pathogens such as fungi and resistant bacteria.

- Oral and vaginal yeast infections (Candida albicans)
- Clostridium difficile-associated colitis, causing severe diarrhea and colonic inflammation

6. Drug Interactions

Taking antibiotics without proper guidance can result in dangerous **drug interactions**:

- Rifampin reduces the effectiveness of oral contraceptives
- Macrolides (e.g., erythromycin) can increase toxicity when taken with statins

- Fluoroquinolones interact with antacids, reducing antibiotic efficacy

Table: Common Side Effects of Antibiotic Misuse

Side Effect	Description	Examples of Affected Antibiotics
Antibiotic Resistance	Bacteria become resistant to treatment	All antibiotics (e.g., penicillins, cephalosporins)
Gastrointestinal Issues	Diarrhea, bloating, nausea	Amoxicillin, Clindamycin
Allergic Reactions	Skin rash, anaphylaxis	Penicillins, Sulfonamides
Organ Toxicity	Liver/kidney damage	Tetracyclines, Aminoglycosides
Secondary Infections	Fungal and bacterial overgrowth	Broad-spectrum antibiotics
Drug Interactions	Reduced drug effectiveness, toxicity	Rifampin, Macrolides

Conclusion. The misuse of antibiotics without a doctor's prescription poses serious health risks, including antibiotic resistance, gut microbiota imbalance, allergic reactions, organ toxicity, and dangerous drug interactions. Public awareness and stricter regulations are necessary to control antibiotic self-medication and promote responsible usage. Healthcare professionals must educate the public about the dangers of unsupervised antibiotic use to mitigate these risks and ensure effective treatment of bacterial infections.

References

1. World Health Organization. (2021). "Antimicrobial resistance." Retrieved from https://www.who.int
2. Ventola, C. L. (2015). "The antibiotic resistance crisis: part 1: causes and threats." Pharmacy and Therapeutics, 40(4), 277-283.
3. Livermore, D. M. (2012). "Fourteen years in resistance." International Journal of Antimicrobial Agents, 39(4), 283-294.
4. O'Neill, J. (2016). "Tackling drug-resistant infections globally: final report and recommendations." UK Government Review on Antimicrobial Resistance.
5. CDC (Centers for Disease Control and Prevention). (2020). "Antibiotic use and resistance." Retrieved from https://www.cdc.gov
6. Shokirov, A. (2024). Comparative UV spectrophotometric analysis of ethanol extract of local Papaya Carica and Indian Papaya Carica plant. Universum: медицина и фармакология. с. 310

COMPARATIVE ANALYSIS OF ANTI-FLU MEDICATIONS IN UZBEKISTAN

Xusanova Zumrad
Lecturer of Pharmaceutical Sciences
Department at Andijan State Medical Institute

Abstract. This study provides a comparative analysis of anti-flu medications available in Uzbekistan, evaluating their composition, effectiveness, affordability, and side effects. A market survey and clinical data were analyzed to determine the most commonly used drugs and their therapeutic impact. The study highlights differences in efficacy, price ranges, and patient preferences, offering recommendations for optimizing flu treatment in the country.

Keywords: Anti-flu medications, Uzbekistan, efficacy, affordability, side effects, comparative analysis

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot O‘zbekistonda mavjud bo‘lgan grippga qarshi dori vositalarining tarkibi, samaradorligi, narxi va nojo‘ya ta’sirlarini qiyosiy tahlil qiladi. Bozor tadqiqotlari va klinik ma’lumotlar tahlil qilinib, eng ko‘p ishlatiladigan preparatlar va ularning terapevtik ta’siri aniqlangan. Tadqiqot samaradorlik, narx oralig‘i va bemorlar tanlovi bo‘yicha farqlarni aniqlab, mamlakatda grippni davolashni optimallashtirish bo‘yicha tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: grippga qarshi dorilar, O‘zbekiston, samaradorlik, arzonlik, nojo‘ya ta’sirlar, qiyosiy tahlil

Аннотация. В данном исследовании проведен сравнительный анализ противогриппозных препаратов, доступных в Узбекистане, с оценкой их состава, эффективности, доступности и побочных эффектов. Были проанализированы данные маркетинговых исследований и клинические показатели для определения наиболее часто используемых препаратов и их терапевтического воздействия. Исследование выявляет различия в эффективности, ценовом диапазоне и предпочтениях пациентов, предлагая рекомендации по оптимизации лечения гриппа в стране.

Ключевые слова: противогриппозные препараты, Узбекистан, эффективность, доступность, побочные эффекты, сравнительный анализ

1. Introduction

Influenza remains a significant public health challenge in Uzbekistan, with seasonal outbreaks leading to increased morbidity. Various anti-flu medications are available in the market, including antiviral drugs, symptomatic treatments, and herbal-based formulations. This study aims to compare their efficacy, safety, and affordability to provide recommendations for optimizing treatment strategies.

2. Materials and Methods

A systematic review was conducted on the most commonly prescribed anti-flu medications in Uzbekistan. The analysis included:

- Market survey of pharmacies in Tashkent, Andijan, and Samarkand
- Clinical data review from local healthcare facilities

- Patient and physician surveys regarding drug preferences and effectiveness

The medications were categorized into three groups:

- Antiviral drugs (e.g., Oseltamivir, Zanamivir)
- Symptomatic treatments (e.g., Paracetamol, Ibuprofen, Antihistamines)
- Herbal-based formulations (e.g., Umkalor, Influcid)

3. Results

3.1 Availability and Pricing

Medication	Type	Average Price (UZS)	Prescription Required?
Oseltamivir	Antiviral	150,000	Yes
Zanamivir	Antiviral	180,000	Yes
Paracetamol	Symptomatic	10,000	No
Ibuprofen	Symptomatic	12,000	No
Umkalor	Herbal	85,000	No
Influcid	Herbal	95,000	No

3.2 Efficacy Comparison

Medication	Average Recovery Time (days)	Reported Side Effects (%)
Oseltamivir	5	15
Zanamivir	5	18
Paracetamol	7	5
Ibuprofen	7	7
Umkalor	6	3
Influcid	6	4

4. Discussion

The results indicate that antiviral drugs such as Oseltamivir and Zanamivir are more effective in reducing recovery time, but they come with higher costs and require prescriptions. Symptomatic treatments are more affordable but do not target the virus directly. Herbal-based medications show moderate efficacy with fewer side effects, making them a suitable alternative for patients seeking natural remedies.

5. Conclusion

Given the varied efficacy and affordability of anti-flu medications, a patient-centered approach should be adopted in Uzbekistan. Antiviral drugs should be prioritized for high-risk patients, while symptomatic and herbal treatments can be recommended for mild cases. Further research is needed to explore the long-term impact of these medications on patient outcomes.

Bibliography

1. World Health Organization. (2023). Influenza Treatment Guidelines. WHO Publications.

2. Ministry of Health of Uzbekistan. (2022). National Influenza Surveillance Report. Tashkent: MoH.
3. Ivanov, P., & Karimov, S. (2021). Comparative study of antiviral drugs in Central Asia. *Journal of Pharmacology*, 45(3), 210-225.
4. Johnson, M. & Wang, X. (2020). Efficacy of herbal remedies in flu treatment: A meta-analysis. *International Journal of Alternative Medicine*, 38(4), 450-465.
5. Shokirov, A. (2024). Comparative UV spectrophotometric analysis of ethanol extract of local Papaya Carica and Indian Papaya Carica plant. *Universum: медицина и фармакология*. с. 310

DEVELOPING LEARNERS' LISTENING AND SPEAKING SKILLS USING TASK-BASED INSTRUCTION

Sulaymanova Sh
Student of Karakalpak State University.,

Sulaymanova A
Teacher of Karakalpak State University.,

Abstract. Developing listening and speaking skills is crucial in language learning. Traditional methods often emphasize accuracy over fluency, limiting learners' communicative competence. Task-Based Instruction (TBI) offers an alternative approach by integrating listening and speaking into meaningful tasks that simulate real-life communication. This article explores the principles of TBI, its role in enhancing listening and speaking skills, and practical applications in the classroom. The study concludes that TBI promotes fluency, learner autonomy, and motivation, making it an effective strategy for language acquisition.

Keywords: task-Based Instruction, listening skills, speaking skills, language learning, communicative competence

Introduction.

In modern language teaching, communicative competence is a primary goal, with listening and speaking skills forming its foundation. Traditional methods often prioritize grammar and vocabulary, leaving learners with limited practical communication skills. Task-Based Instruction (TBI) provides a more effective approach by incorporating listening and speaking into purposeful tasks that reflect real-world communication. This paper discusses how TBI enhances listening and speaking skills, its core principles, and practical implementation strategies.

Principles of Task-Based Instruction:

TBI is a learner-centered approach that emphasizes meaningful language use through tasks. Willis (1996) defines a task as an activity where learners use the target language for a communicative purpose to achieve an outcome. Unlike traditional methods, TBI does not isolate language structures but integrates them within interactive tasks such as problem-solving, role-plays, and discussions. This approach ensures that learners develop both fluency and accuracy in a natural context.

Enhancing Listening Skills through TBI:

Listening is a complex skill that involves decoding sounds and understanding meaning. Traditional listening exercises often focus on passive comprehension, whereas TBI promotes active listening through interactive tasks.

For instance, a task-based listening activity may involve:

Listening to a conversation and extracting key information to solve a problem.

Identifying missing details in an information gap exercise.

Responding to spoken prompts in real-time discussions.

These activities encourage learners to listen for different purposes, such as gist comprehension, specific details, or inference, making listening a more dynamic skill.

Enhancing Speaking Skills through TBI:

Speaking requires both fluency and accuracy. Many traditional methods emphasize controlled accuracy-focused exercises, which may inhibit spontaneous communication. TBI provides opportunities for meaningful spoken interactions that promote confidence and communicative competence.

Examples of speaking tasks include:

Group discussions on real-life issues.

Role-plays simulating workplace or travel scenarios.

Debates requiring argument development and persuasion.

These tasks encourage learners to use language flexibly, negotiate meaning, and express ideas effectively, fostering both fluency and confidence.

Task-Based Lesson Structure:

A standard TBI lesson consists of three stages (Willis, 1996):

Pre-Task Stage: The teacher introduces the topic, activates prior knowledge, and explains the task objectives.

Task Cycle: Learners complete the task in pairs or groups, using the target language for communication.

Post-Task Stage: Learners present their outcomes, receive feedback, and engage in language analysis.

This structure ensures that learners actively engage with the language at every stage, reinforcing their listening and speaking abilities.

Benefits of Task-Based Instruction:

TBI offers several advantages for language learning:

Authenticity: Tasks mirror real-life situations, making learning more relevant.

Motivation: Learners are more engaged when language use has a clear purpose.

Fluency Development: Tasks prioritize communication over error correction, promoting fluency.

Learner Autonomy: Students take an active role in their learning process.

Challenges and Solutions:

Despite its benefits, TBI can pose challenges, such as:

Learner Resistance: Some students may feel uncomfortable with open-ended tasks. Solution: Gradually introduce TBI and provide structured support.

Classroom Management: Group tasks can be challenging to control. Solution: Establish clear guidelines and monitor interactions closely.

Balancing Fluency and Accuracy: Excessive fluency-focused activities may lead to fossilized errors. Solution: Incorporate occasional accuracy-focused activities.

Conclusion:

Task-Based Instruction is an effective approach to developing learners' listening and speaking skills. By providing meaningful, real-world communication

tasks, TBI enhances fluency, motivation, and learner autonomy. Although challenges exist, careful implementation can maximize its benefits, making it a valuable strategy in language teaching.

References

1. Willis, J. (1996). A Framework for Task-Based Learning. Longman.
2. Ellis, R. (2003). Task-Based Language Learning and Teaching. Oxford University Press.
3. Nunan, D. (2004). Task-Based Language Teaching. Cambridge University Press.

NAMOZGOH MASJIDI MEHROBI

Toshpo'latova Muhabbat Husen qizi
BuxDU Arxeologiya yo'nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Namozgoh masjidi mehrobi,uning me'moriy va badiiy xususiyati,shakllanish tarixi,naqsh va yozuvlar bezatilishi va mehrobning qaysi davrga oid ekanligi,qachon qayta restavratsiya qilinganligi o'rganiladi.

Kalit so'zlar: masjid,mehrob,kufiy xati,pishiq g'isht.

Аннотация. В данной статье рассматривается михраб мечети Намозгох, его архитектурные и художественные особенности, история формирования, орнаментальные украшения, надписи, а также период, к которому он относится. Кроме того, рассматривается религиозное и эстетическое значение михраба, используемые архитектурные стили, даты реставрации и проведенные в ходе реставрационных работ изменения.

Ключевые слова: мечеть, михраб, почерк куфи, обожжённый кирпич.

Annotation. This article explores the mihrab of Namozgoh Mosque, its architectural and artistic features, formation history, ornamentation, inscriptions, and the period to which it belongs. Additionally, the article examines the religious and aesthetic significance of the mihrab, the architectural styles used in its design, and the dates of its restoration, along with details of the restoration process.

Keywords: mosque, mihrab, kufic script, baked brick.

Hayit bayramlarida namoz o'qish uchun qurilgan Namozgoh masjidi Buxoro shahridagi me'moriy yodgorlikdir. Namozgoh masjidi O'zbekistonda yagona qadimiy iydgoh hisoblanadi. Ushbu masjid Buxoroni idora qilgan Qoraxoniylar sulolasi davrida, XI asrda Shams al-Muluk (1068—1080) tomonidan chorbog'ida, Buxoroning janubiy qismida Namozgoh darvozasi orqasida bunyod etilgan. Bu masjid XI—XVI asrlar davomida qurilgan [Ўзбекистон обидаларидаги, Бухоро, 2016,c .155].

Namozgoh masjidi XI asrga oid bir qavatdan iborat bo'lgan tarixiy obida sanaladi. Namozgoh masjidi qurilishida pishgan g'isht,yog'och va ganchdan foydalanilib, oddiy qilib, devorlar bilan o'ralib qurilgan.

Inshoot naqshinkor va koshinkor bezaklari ganchdan ishlangan. Namozgoh masjidi XI asrda buzib tashlanadi. 1119—1120-yillarda Qoraxoniylar davlati hukmdori Muhammad Arslon ibn Sulaymon (1070-1102) farmoyishi bilan eski namozgoh o'rniga mehrobli va mukabbir (aslzoda) kishilar uchun bir inshoot qurilgan. Mazkur masjid qayta qurilgan ko'rinishda bizgacha yetib kelgan. Namozgoh masjidida XIV asrning birinchi yarmida ta'mirlash ishlari olib borilgan va kitoba bitiklardan iborat panno o'rnatilgan. XIV asrning oxirida Amir Temur(1336-1405) burug'iga ko'ra ta'mirlash ishlari olib borilgan. XVI asrda Buxoro xonligini idora qilgan Shayboniy Abdullaxon II (1533-1598) davrida qayta ta'mirlanadi.

Namozgoh masjidi atrofi manzarali va mevali daraxtlar ekilgan va devor bilan o‘rab olingan bo‘lgan.[Ўзбекистон обидаларидаги битиклар: Бухоро, 2016, s. 157.]

Masjid ichki ravog‘ida suls xatida hadisning bir qismi saqlanib qolgan. Masjid tashqi devorining yuqori qismida kitoba bitiklarining ba’zi parchalari saqlanib qolgan. [Ўзбекистон обидаларидаги ,Бухоро, 2016, б.163] Ularda asosan Qur’oni Karim oyatlari va hadislardan parchalar keltirilgan.

Masjid pishiq g'ishtdan oddiy qilib qurilgan, atrofi baland devor bilan o'ralgan. XVI-asrdagi ta'mir davrida masjid binosiga tutashtirib uchta toqli va ustunli peshayvon qurilgan. Tarxi to'g'ri to'rtburchak bo'lib, uch asosiy xonadan iborat. [Раджабов, 2016, б. 169.] O'rtadagi murabba tarxli xona yassi gumbaz bilan, yonlaridagi xonalar balxi gumbaz bilan yopilgan. Asosiy xonaga peshtoq, yonidagi xonalarga dolon yo'lakdan kirilgan. Peshtoqqa girih naqsh ishlangan,(girih- murakkab geometrik naqsh turi bo’lib,kvadrat shakllarni hosil qiladi) va Qur’ondan ko'chirilgan oyatlar bitilgan. Buxoro namozgohi me’morchiligida mehrob va uning atrofiga ishlangan koshinkori bezaklar alohida ajralib turadi. Unda Buxoro me’morchiligi va bezak san’atining an’analari o'z ifodasini topgan. [Buxoro namozgohi" Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil]

Hozirgi vaqtda Namozgoh masjidi aralash davr va turli xarakterga ega bo‘lgan inshootdir, uning asosiy me’moriy kompozitsiyasi XVI asr oxirisiga tegishli.

Namozgoh masjidining mehrobi alohida ahamiyatga egadir.Mehrob baland pishiq g’ishtdan bezatilgan.Namozgoh masjidi mehrobi hajmi jihatdan katta mehrob hisoblanib,uning umumiy bo’yi 6,m 10 sm, kengligi 3 m94 sm, mehrob o’yilgan qismi chuqurligi esa 1 metrni tashkil etadi.

"Mehrob" so‘zi arabcha "mihrab" (محراب) dan olingan bo‘lib, uning lug‘aviy ma’nosi "jang maydoni", "urush joyi" degan ma’nolarni anglatadi. Diniy kontekstda esa "ibodat qilinadigan joy", ya’ni masjid devorida qiblani ko‘rsatib turuvchi maxsus chuqurcha yoki bezakli qismni bildiradi. Bu yerda imom jamoatga namoz o‘qib beradi. Mehrob namoz o‘qish, ruhiy poklanish va Allohga yaqinlashish joyi sifatida ham tushuniladi.

Mehrob — masjidning qibla devorida joylashgan, namoz o'qish yo'nalishini bildiruvchi kesma yoki cho'qqidir. U imom va boshqa namoz o‘quvchilarga qibla tomonini aniqlashda yordam beradi, shuningdek, diniy va me'moriy bezak sifatida ham xizmat qiladi. An'anaviy me'morchilikda mehrob atrofida turli naqshlar, yozuvlar va bezaklar ishlatiladi, bu esa uni nafaqat amaliy, balki estetik jihatdan ham muhim qiladi.

Namozgoh mehrobining esa faqat yuqori qismi bezaklari saqlanib qolgan,pastki qismi ganch bilan qoplangan, unda o‘tkir shakldagi arkasimon mehrobning yuqori qismida uch qator muqarnas- stalaktitlar tizimi joylashgan. Mehrobning timpan qismi oddiy naqshli bezaklar bilan to‘ldirilgan bo‘lib, ular yorqin g‘ishtdan qilingan kichik xochcha shakllar ko‘rinishida. Ushbu xochchalar g‘ishtlar bilan bog‘lanadi.Timpan ustida, ehtimol, keyingi davrlarga oid bo‘lgan mayolika yozuvi joylashgan.

Mehrob timpan va yozuv bilan birgalikda «Al-mulku lillahi» ("Hokimiyat Allohga tegishli") iborasining ko‘p marta takrorlangan yozuvidan iborat bo‘lgan kamar bilan o‘ralgan.[Нильсен.В.А.Ташкент.1956]

Namozgoh mehrobi ravog‘ida kufiy xatida „Mulk Allohnikidir“ kalimasi O’zbekiston obidalaridagi bitiklar ensklapediyasida ham keltirilgan.[Ўзбекистон обидаларидаги битиклар: Бухоро, 2016, s. 159.]

Mehrob yuqori qismida naqshinkor harflar bilan geometrik kufi yozuvi diognal shaklda Muhammad (s.a.v) 570-632 payg‘ambar va xalifalar 1) Abu Bakr

Siddiq (r.a.632-634),2) Umar ibn Xattob (r.a.634-644),Usmon ibn Affon (r.a.644-656) ,Ali ibn Abu Tolib (r.a.656-661) ismlari yozilgan.

Namozgoh masjidining mehrobi XI-asrga tegishli hisoblanadi.Shuningdek, Buxoro vohasidan XII-XII asrlarda oid ko'plab masjid mehroblarni ko'rishimiz mumkin.Masalan,Poykent masjid mehrobini oladigan bo'lsak XI asrga oid hisoblanadi. Bu mehrob ham xom g'ishtdan qurilgan.Poykent mehrobining ham yuqori qismi saqlanib qolgan bo'lib,hajmi jihatdan Namozgoh masjidi mehrobidan farq qiladi. Poykent mehrobida ham kufi usulidagi yozuv: ,,ALMULKU LILLAHI'' ya'ni ,,Alloh shohligi'' yoki ,,hokimyat Allohga tegishli'' degan ma'nodagi yozuv uchraydi. .[Семенов,Мирзаахмедов и др.2003,с.] Namozgoh masjidi mehrobi poykent masjidi mehrobidan hajmi jihatdan va farq qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Нилъсен В.А. Монументалъная архитектура Бухарсково оазиса XI – XII. Ташкент.1956
2. Ўзбекистон обидаларидаги битиклар: Бухоро, 2016
3. Раджабов К., Иноятов С. История Бухары. Ташкент: Издательство «Таффаккур», 2016
4. Ремпель Л.И. 1961 : Архитектурный орнамент Узбекистана. История развития и теория построений.
5. "Бухоро намозгоҳи" // Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. "B" harfi, Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
6. Ўзбекистон обидаларидаги битиклар: Бухоро.

TALABALARNING TOLIQISHI VA TIKLANISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Zoxidov Raxmatulloh Abdusamad o'g'li,
Rixsiboyeva Robiyabonu Jasurovna,
Isroiljonova Nigina Sarvar qizi,
Tog'ayeva Maftuna O'ktam qizi,
Muhammadiyeva Mahliyo Odiljon qizi
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Maksumova Munira Abduganievna
Tibbiy fundamental fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi
Ilmiy rahbar.

Annotasiya. Maqolada talabalarning o'quv jarayonida charchashi va tiklanishining o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Charchashning kelib chiqishiga ta'sir qiluvchi fiziologik va psixologik omillar, shuningdek, ish qobiliyatini tiklash mexanizmlari tahlil etiladi. Kuchli aqliy zo'riqish, stress va uyqu yetishmasligi kognitiv funktsiyalar va umumiy samaradorlikning pasayishiga asosiy sabablar ekanligi ta'kidlanadi.

Toliqishning oldini olish usullari va samarali tiklanish yo'llariga, xususan, kundalik tartibni to'g'ri tashkil etish, muvozanatli ovqatlanish, jismoniy faollik va ruhiy zo'riqishni kamaytirish choralariga alohida e'tibor qaratiladi.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности утомления и восстановления студентов в процессе учебной деятельности. Анализируются физиологические и психологические факторы, влияющие на возникновение усталости, а также механизмы восстановления работоспособности. Отмечается, что интенсивные интеллектуальные нагрузки, стресс и недостаток сна являются основными причинами снижения когнитивных функций и общей продуктивности.

Особое внимание уделяется методам профилактики переутомления и эффективным способам восстановления, включая организацию режима дня, сбалансированное питание, физическую активность и психологическую разгрузку.

Abstract. The article examines the characteristics of fatigue and recovery in students during the learning process. Physiological and psychological factors influencing the onset of fatigue, as well as mechanisms for restoring productivity, are analyzed. It is noted that intense intellectual workloads, stress, and lack of sleep are the main causes of decreased cognitive functions and overall productivity.

Special attention is given to methods of fatigue prevention and effective recovery strategies, including daily routine organization, balanced nutrition, physical activity, and psychological relief.

Toliqish inson organizmining uzoq muddatli jismoniy yoki aqliy zo‘riqishga javoban paydo bo‘ladigan tabiiy holatdir. 21-asrda ma’lumot oqimi sezilarli ravishda oshgani sababli charchash xavfi ham ortib bormoqda. Charchoq turlari turlicha bo‘lib, har biri o‘ziga xos sabablarga ega, ammo hammasi sog‘liqqa salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Aqliy zo‘riqish insonning fikrlash jarayoni bilan bog‘liq bo‘lib, diqqatni jamlash qobiliyati pasayishiga olib keladi. Jismoniy charchoq esa tananing uzoq davom etgan yuklamalardan keyin toliqishidir. Shuningdek, stress va salbiy his-tuyg‘ular hissiy charchoqni yuzaga keltirishi mumkin. Charchoq turlarini o‘z vaqtida aniqlab, ularga qarshi chora ko‘rish muhimdir.

Bundan tashqari, psixologik va ijtimoiy omillar ham insonning umumiy holatiga ta’sir qiladi. Psixologik charchoq odamlar bilan uzoq muloqotdan, muammolardan yoki stressdan keyin yuzaga chiqishi mumkin. Agar charchoq yetarlicha e’tibor berilmasa, u surunkali shaklga aylanib, depressiya yoki xavotirli holatlarga olib kelishi mumkin.

Hozirgi kunda talabalarga qo‘yiladigan ta’lim talablari ancha oshgan. Oliy ta’lim jarayoni keng ko‘lamli bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirishni talab qiladi, bu esa ish qobiliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ish qobiliyati – bu ma’lum bir vaqt davomida samarali faoliyat yuritish qobiliyati bo‘lib, u kun, hafta, semestr va o‘quv yili davomida o‘zgarib boradi. Odatda, hafta davomida dushanba kuni ish qobiliyati oshadi, seshanba-payshanba kunlari yuqori darajada bo‘ladi, juma-yakshanba esa pasayadi. Semestr davomida ish qobiliyati avvalida ko‘tariladi, keyin barqaror bo‘ladi, sessiya va imtihonlar paytida esa pasayadi.

Talabalarning charchashi nafaqat ish qobiliyatining pasayishi, balki diqqat susayishi, ma’lumotni o‘zlashtirish qiyinlashishi va ruhiy holatning yomonlashishiga olib keladi. Agar charchoq o‘z vaqtida bartaraf etilmasa, u tanada jiddiy o‘zgarishlarga sabab bo‘lishi mumkin. Shuning uchun doimiy jismoniy faollik, to‘g‘ri dam olish va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash muhimdir. Jismoniy mashqlar charchoqni kamaytirishga yordam beradi, ayniqsa yurish, yugurish, suzish va velosiped haydash kabi mashg‘ulotlar foydali hisoblanadi.

Shuningdek, aqliy ish qobiliyatini oshirish uchun ish va dam olish o‘rtasidagi muvozanatni saqlash kerak. Massaj, nafas gimnastikasi, uyqu va muvozanatli ovqatlanish ham organizm uchun juda muhimdir. "Pomidor" texnikasi kabi vaqtni to‘g‘ri boshqarish usullari ish samaradorligini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, yoga, meditatsiya va stressni kamaytirishga qaratilgan texnikalarni qo‘llash foydali bo‘ladi.

Ta’lim jarayoni talabalardan yuqori darajadagi jismoniy va aqliy faollikni talab qiladi, shuning uchun ish qobiliyatini saqlab qolish va charchoqning oldini olish uchun turli vositalardan foydalanish kerak. Jismoniy va aqliy salomatlikni qo‘llab-quvvatlash – ta’lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishning muhim omillaridan biridir.

Hozirgi davrda o‘quv-ta’lim jarayonida talabalarga qo‘yiladigan talablar sezilarli darajada oshdi. Oliy o‘quv yurtidagi ta’lim jarayoni ta’limning oldingi bosqichlaridan birida o‘qitishdan tubdan farq qiladi. Mazmun nuqtai nazaridan,

oliy o‘quv yurtidagi ta’lim jarayoni atrofdagi voqelik haqidagi umumiy, ilmiy va amaliy bilimlar tizimini o‘zlashtirishni; tadqiqot ishlari va ilmiy bilish usullarini qo‘llash bo‘yicha bilim hamda ko‘nikmalarni egallashni; axloqiy fazilatlarni; estetik didni; jismoniy tarbiya, o‘quv faoliyati, kasb va mehnatga nisbatan qadriyatli munosabatni shakllantirish va mustahkamlashni o‘z ichiga oladi. O‘quv-tarbiya jarayoni talabalarning ish qobiliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ish qobiliyati - bu insonning belgilangan vaqt chegaralari va samaradorlik ko‘rsatkichlari doirasida ma’lum bir aqliy faoliyatni bajarish qobiliyatidir. Yuqori darajadagi aqliy, jismoniy va ruhiy-hissiy ish qobiliyatini saqlab qolish orqali osonroq moslashish, o‘zlashtirishni yaxshilash, zarur ma’lumotlarni to‘liq o‘zlashtirish hamda e’tiborni bir faoliyatdan boshqasiga oson ko‘chirish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Ish qobiliyati butun ta’lim jarayoni davomida kun, hafta, semestr va o‘quv yili kesimida o‘zgarib boradi. U talabaning mutaxassisligi, biologik ritmi, jismoniy yuklamalar va boshqa omillar bilan bog‘liq. Ta’lim jarayonining asosiy maqsadi – talabaning shaxsiy va psixologik rivojlanishidir. Uning mazmuni esa bilim, ko‘nikma va malaka shakllantirish, shuningdek, umumiy ilmiy tushunchalarni o‘zlashtirishdan iborat.

Talabalarning ish qobiliyati kun davomida ma’lum dinamikaga ega. Birinchi bosqichda ular ishga kirishib, ish qobiliyati ortib boradi. Keyin u barqaror holatga o‘tib, ma’lum vaqt davomida yuqori darajada saqlanadi. Biroz vaqt o‘tgach, charchoq hissi paydo bo‘ladi, lekin talabalar o‘zlarini nazorat qilishga intiladi. Keyinchalik ish qobiliyati pasayadi, bir muddat "ikkinchi nafas" ochilib, yana oshadi, ammo bu qisqa davom etadi. Kun oxirida esa ish qobiliyati sezilarli darajada tushib ketadi.

Hafta davomida ham o‘xshash tendentsiyalar kuzatiladi. Dushanba kuni ish qobiliyati oshishni boshlaydi, seshanba-payshanba kunlari eng yuqori darajaga yetadi va barqaror saqlanadi. Juma va shanba kunlari u pasayishga yuz tutadi, yakshanbada esa eng past nuqtaga tushadi.

Semestr davomida ish qobiliyati avval oshib, bir oy ichida yuqori darajaga yetadi va ma’lum muddat barqaror saqlanadi. Ammo imtihonlar va sessiya boshlanishi bilan u keskin tushib ketadi. O‘quv yili davomida ham shu kabi jarayon takrorlanadi: o‘quv yili boshida ish qobiliyati o‘sadi, bir oy davomida eng yuqori nuqtaga chiqadi va sessiya vaqtida pasayadi. Yozgi ta’til paytida tiklanish jarayonlari eng yuqori darajada kechadi. Butun ta’lim jarayoni davomida ish qobiliyati davriy o‘zgarishlarga uchraydi. Xususan, yakuniy imtihonlar va bitiruv ishlarini himoya qilish vaqtida u eng past darajaga tushadi. Shu sababli, bu davrda jismoniy faollikni oshirish tavsiya etiladi.

Talabalarning jismoniy va ruhiy salomatligini saqlash, ish qobiliyatini oshirish va akademik natijalarni yaxshilash uchun doimiy jismoniy faollik muhim ahamiyatga ega. Jismoniy yuklamalar charchoq va zo‘riqishga nisbatan chidamlilikni oshiradi, bu esa ularning umumiy ish qobiliyatini barqaror saqlashga yordam beradi. Jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari orqali organizmning funktsional holatini tiklash mumkin.

Jismoniy faollikning yetishmovchiligi salomatlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu holat yurak-qon tomir, asab, suyak-muskul, hazm qilish va nafas olish tizimlari bilan bog'liq kasalliklarning rivojlanishiga sabab bo'lishi mumkin. Natijada ish qobiliyati pasayib, ta'lim jarayonidagi stresslarga chidamlilik kamayadi va mehnat faoliyatiga salbiy ta'sir qiladi.

Talabaning ish qobiliyati uning mutaxassisligiga bog'liq ravishda o'zgaradi. Aqliy mehnat bilan shug'ullanadiganlar ma'lumotni tez va sifatli o'zlashtirishlari uchun ko'proq energiya sarflaydilar. Jismoniy mehnat esa muskul yuklamalarining kuchliligi, takrorlanish chastotasi va davomiyligi bilan belgilanadi. Ish qobiliyatini oshirish uchun yuklamalar individual xususiyatlarga mos ravishda tanlanishi lozim.

Biologik ritmlar ham ish qobiliyatiga ta'sir ko'rsatadi. Xronotipga qarab, insonning ishga eng muvofiq vaqtlari aniqlanishi mumkin. Masalan, "kaptar"lar kunning istalgan vaqtida barqaror ish qobiliyatini saqlay oladilar. "To'rg'ay"lar ertalab yuqori ish qobiliyatiga ega bo'lsa, "boyqush"lar eng samarali faoliyatni kechqurun, asosan soat 18 dan keyin olib borishadi.

Inson organizmi tashqi muhit o'zgarishlariga moslashish qobiliyatiga ega. Har bir shaxsning kun davomida faollikning maksimal va minimal nuqtalari mavjud. Ilmiy-texnika taraqqiyotining jadal sur'atda rivojlanishi talabalar oldiga yuqori talablar qo'yadi, shuning uchun ularning jismoniy va ruhiy barqarorligi katta ahamiyat kasb etadi.

Charchoqning oldini olish va ish qobiliyatini tiklash uchun o'z vaqtida to'g'ri dam olish, ish jarayonida tanaffuslar sonini oshirish, musiqa tinglash, gimnastika va massajdan foydalanish tavsiya etiladi. Agar zarur bo'lsa, farmakologik vositalardan ham foydalanish mumkin.

Jismoniy ish qobiliyatini oshirish maqsadida aylanma xarakterga ega mashqlar bajarish foydali hisoblanadi. Bularga yurish, velosiped haydash, suzish va yugurish kabi mashqlar kiradi. Bunday mashqlar uzluksiz kamida 30 daqiqa davomida amalga oshirilishi lozim. Shu bilan birga, kuch talab qiluvchi mashqlar – tepaga yugurish, qarshilik bilan bajariladigan mashqlar va trenajyorlarda ishlash ham muhimdir. Ular 15 soniyadan 3 daqiqagacha davom etib, 3-5 marta takrorlanishi kerak.

Ruhiy va emotsional ish qobiliyatini oshirish uchun quyidagi usullar samarali hisoblanadi: aqliy va jismoniy mehnatni navbatma-navbat bajarish, turli murakkablik va intensivlikdagi ishlar o'rtasidagi balansni saqlash, mehnat va dam olish tartibini optimallashtirish, monotonlikning oldini olish maqsadida mehnat mazmunini boyitish, shuningdek, mehnat ritmini to'g'ri shakllantirish.

Aqliy ish qobiliyatini oshirishning eng samarali yo'llaridan biri – barqaror va to'g'ri kun tartibiga rioya qilishdir. Bundan tashqari, nafas gimnastikasi bilan shug'ullanish, zararli odatlardan voz kechish, diqqatni bir ob'ektga jamlash va fikrni yo'naltirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim jarayoni jismoniy va aqliy yuklamalarni o'z ichiga olib, talabalarning jismoniy va ruhiy salomatligiga ta'sir qiladi. Yuqori ish qobiliyati talabalarning bilim, malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirishi, akademik natijalarga erishishi uchun muhim ahamiyatga ega. Jismoniy tarbiya va sport nafaqat jismoniy va aqliy

faoliyatni tiklash, balki turli kasalliklarning oldini olish, organizmning asosiy tizimlarini mustahkamlash va rivojlantirishda ham samarali vosita hisoblanadi.

Jismoniy tayyorgarlik darajasi insonning ta'lim jarayonidagi stresslarga chidamliligi, ish qobiliyati va kelajakdagi kasbiy malakasiga bevosita ta'sir qiladi. Charchoq markaziy nerv tizimida o'zgarishlar yuzaga keltirib, nerv hujayralari o'rtasida axborot uzatish jarayonini buzadi. Bu esa faoliyatni davom ettirish istagining pasayishi va tushkun kayfiyat paydo bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin.

Charchoqni shartli ravishda uch bosqichga ajratish mumkin. Birinchi bosqichda yengil charchoq sezila boshlaydi, lekin faoliyatni davom ettirish mumkin. Ikkinchi bosqichda chidamlilik pasayadi, charchoq alomatlari yanada yaqqol namoyon bo'ladi. Uchinchi bosqichda esa charchoq yuqori cho'qqiga yetadi, bu paytda faoliyatni to'xtatish va tanaffus qilish zarur bo'ladi.

Charchoqni oldini olish va unga qarshi kurashish uchun muayyan qoidalarga rioya qilish kerak. Bu qoidalar charchoqning dastlabki bosqichlarida uning avj olishining oldini olishga yordam beradi. Ish va tiklanish o'rtasidagi muvozanatni saqlash uchun "Pomidor" texnikasi samarali usullardan biri hisoblanadi. Uning tamoyili shundaki, kunlik vazifalarni rejalashtirishda ular o'rtasida qisqa tanaffuslar uchun maxsus vaqt ajratish lozim. Bu organizmga tiklanish va yangi ish jarayoniga tayyorlanish imkonini beradi.

Bundan tashqari, jismoniy mashqlar kundalik odatga aylanishi kerak, chunki ular qon aylanishini yaxshilash orqali organizmda qayta tiklanish jarayonlarini tezlashtiradi.

Ruhiy holatni nazorat qilish ham muhim ahamiyatga ega. Xotirjam va muvozanatli kayfiyatni saqlash uchun nafas gimnastikasi, meditatsiya va yoga bilan shug'ullanish tavsiya etiladi. Ushbu usullar stress gormoni – kortizol darajasini pasaytirishga yordam beradi.

Charchoqni kamaytirish va umumiy holatni yaxshilashning yana bir muhim omili – to'laqonli uyqu va muntazam muvozanatli ovqatlanishdir. Ular inson salomatligining asosiy poydevori bo'lib, jismoniy va aqliy faollikni saqlashda muhim o'rin tutadi.

Ushbu tavsiyalarga amal qilish charchoqning oldini olish va unga qarshi kurashishda samarali profilaktik choralar sifatida xizmat qiladi.

Xulosa. Talabalarda toliqish va tiklanish jarayoni murakkab va ko'p omilli hodisa bo'lib, o'quv faoliyatining intensivligi, jismoniy va psixoemotsional yuklamalar darajasi, shuningdek, organizmning individual xususiyatlariga bog'liq. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, charchoqning to'planishi aqliy qobiliyat, diqqatni jamlash va samaradorlikni pasaytiradi, bu esa o'z vaqtida va samarali tiklanish usullarini talab qiladi.

Muvaffaqiyatli tiklanishning asosiy omillari to'laqonli uyqu, muvozanatli ovqatlanish, jismoniy faollik va ruhiy yengillikdir. Shuni hisobga olish kerakki, o'quv jarayonidagi muntazam tanaffuslar, shuningdek, stressni boshqarish usullaridan foydalanish yuqori ish qobiliyatini saqlab qolishga yordam beradi va surunkali haddan tashqari charchashning oldini oladi.

Shunday qilib, mehnat va dam olish rejimini optimallashtirish, o'z-o'zini boshqarish usullarini joriy etish va vaqtni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish talabalarning salomatligi va akademik muvaffaqiyatini saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Сбитнева О. А. Работоспособность в учебно-образовательном процессе студентов / О. А. Сбитнева. // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2018. – 3. – С. 91-93.
2. Кельдюшова В.И. Особенности утомления и восстановления организма // Научное сообщество студентов: междисциплинарные исследования: сб. ст. по мат. CCVI междунар. студ. науч.-практ. конф. № 3(205).
3. Sobirjonov A.Z., Abdujabbarova U.M., Raximov B.T., Iisrailova Sh.A. Dependence of human physiological condition on biophysical parameters. New Day in Medicine (NDM). Published: 15.04.2023. www.bsmi.uz, https://newdaymedicine.com E: ndmuz@mail.ru.
4. P.X.Xolikov, A.Q.Qurbonov, A.O.Daminov, M.V.Tarinova Tibbiy biologiya va umumiy genetika. Tibbiyot oliygoxi talabalari uchun darslik T.2018
5. Бондаренко И. В. (2019). Утомление как фактор, влияющий на производительность труда. *Научный вестник*, 5(2), 22-29.
6. Григорьева М. Ю. (2021). Физиология утомления: механизмы и последствия. *Российский журнал физиологии*, 8(1), 78-85.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БИОСТИМУЛЯТОРОВ В УСЛОВИЯХ ИЗМЕНЯЮЩЕГОСЯ КЛИМАТА

Арипов Бахтиёр Фармонович
Старший преподаватель кафедры Биология БухГУ

Рашидова Нилуфар Тулкиновна,
Доцент, д.ф.б.н Джизакского Политехнического Институт

Аннотация. В статье описывается эффективность использования биостимуляторов в условиях изменяющегося климат, в том числе Бухарской области. Роли биостимуляторов для увеличения урожайности и улучшения качества растительности, повышение экологической устойчивости, поддержка здоровья растений, устойчивость растений к засухам и экстремальным температурам.

Ключевые слова: биостимулятор, устойчивость, климат, стресс, условия, пестициды, стимуляторы, экология.

Использование биостимуляторов для выращивания растений стало популярным в последние годы по нескольким причинам, так как, биостимуляторы помогают растениям лучше адаптироваться к неблагоприятным условиям например, засухе, экстремальные температуры или стрессы, связанные с болезнями и вредителями. Они могут стимулировать рост растений, улучшать их устойчивость и, в конечном итоге, повышать урожайность. В отличие от химических удобрений и пестицидов, биостимуляторы часто являются более экологически чистыми, так как они помогают растениям более эффективно использовать доступные ресурсы. Это снижает потребность в химикатах и уменьшает негативное воздействие на окружающую среду. Биостимуляторы способствуют улучшению иммунной системы растений, что помогает им бороться с болезнями и вредителями. Они могут ускорить восстановление растений после повреждений, а также повысить их общую устойчивость. Биостимуляторы могут улучшить использование воды, питательных веществ и солнечного света растениями. Это особенно важно в условиях ограниченных ресурсов или при ведении сельского хозяйства в засушливых районах как условия Бухарской области.

Частое применение химических удобрений может изменять состав почвы и снижать её плодородие. Биостимуляторы, напротив, способствуют улучшению структуры почвы, повышая её здоровье и устойчивость. С ростом интереса потребителей к экологически чистым и натуральным продуктам, использование биостимуляторов становится важным фактором для сельскохозяйственного производства, ориентированного на экологические стандарты.

Таким образом, биостимуляторы становятся важным инструментом для улучшения сельскохозяйственного производства, помогая растениям

адаптироваться к различным условиям, повышая урожайность и минимизируя негативное воздействие на экологию.

Эффективность использования биостимуляторов в условиях изменяющегося климата становится особенно актуальной, поскольку изменения климата оказывают серьёзное влияние на сельское хозяйство. Задачи, такие как повышение устойчивости растений к экстремальным погодным условиям, улучшение их адаптации и сохранение высоких урожаев, становятся более сложными.

В таких условиях биостимуляторы могут сыграть ключевую роль. Рассмотрим основные аспекты их эффективности: изменение климата сопровождается увеличением частоты засух и экстремальных температурных колебаний, биостимуляторы, такие как экстракты водорослей, аминокислоты и другие природные вещества, помогают растениям лучше переносить стрессовые условия, увеличивая их способность удерживать воду и адаптироваться к жаре, это позволяет снижать потери урожая в засушливые годы и при высоких температурах;

биостимуляторы могут улучшить работу корневой системы, что способствует лучшему усвоению воды и питательных веществ, особенно в условиях ограниченных ресурсов, это особенно важно в условиях изменяющегося климата, когда доступны не всегда достаточные объёмы воды и питательных веществ для растений;

климатические изменения часто приводят к стрессам для растений, связанным с резкими перепадами температур, засухой или избыточным количеством осадков. Биостимуляторы, такие как фитогормоны или антиоксиданты, помогают растению справляться с этими стрессами, улучшая обмен веществ, стимулируя рост и активируя защитные механизмы;

изменение климата также связано с изменением распространения вредителей и болезней. Биостимуляторы способствуют усилению иммунной системы растений, помогая им бороться с патогенами, некоторые биостимуляторы могут активировать синтез естественных защитных веществ например, фитоалексинов, что снижает необходимость в химических пестицидах и способствует устойчивости к инфекциям;

при изменении климата растения могут сталкиваться с дефицитом света или его избытком, биостимуляторы, в частности те, которые основаны на стимуляции фитогормонов, могут помочь растениям оптимизировать фотосинтетический процесс, улучшая утилизацию солнечного света и повышая продуктивность.

В условиях изменяющегося климата Бухарской области важной задачей является поддержание здоровья почвы. Биостимуляторы могут способствовать улучшению структуры почвы, увеличивая активность микробиоты и поддерживая баланс питательных веществ. Это особенно важно в условиях, когда засухи и дожди могут ухудшить состояние почвы и снизить её плодородие. Биостимуляторы могут уменьшить потребность в химических удобрениях, которые часто приводят к ухудшению состояния

почвы и загрязнению водных ресурсов. Это особенно актуально в условиях изменения климата, когда устойчивость экосистем к химическим загрязнениям может ослабевать. Несмотря на сложные условия, использование биостимуляторов помогает растениям поддерживать высокую урожайность и улучшать качество продукции, даже при неблагоприятных климатических условиях. Это может стать ключевым фактором для обеспечения продовольственной безопасности в условиях глобальных изменений климата.

В условиях изменяющегося климата биостимуляторы могут стать важным инструментом для повышения устойчивости сельского хозяйства. Они способствуют улучшению адаптации растений к стрессам, повышают их продуктивность, уменьшают зависимость от химических удобрений и пестицидов, что в целом помогает поддерживать стабильность сельскохозяйственного производства. Технологии, связанные с биостимуляторами, обещают стать неотъемлемой частью стратегий адаптации к изменению климата в агросекторе.

Список использованной литературы

1. Гуламов М. И., Сафарова З. Т., Саидова М. С. Разнообразие физического мира //Научный журнал. – 2018. – №. 5 (28). – С. 13-15.
2. Сафарова З. Т., Фармонов С. С. У. Остаточная токсичность инсектицидов и акарицидов //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 1085-1086.
3. Шамсиев Н. А., Сафарова З. Т., Саидова М. С. КАДАСТР ЕСТЕСТВЕННЫХ ОЗЕР ЮГО-ЗАПАДНОГО КИЗИЛКУМОВ И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИИ В РЫБОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЦЕЛЯХ //УЧЕНЫЙ XXI ВЕКА. – С. 13.
4. Арипов Б. Ф., Гозиева Г. А. КЛАССИЧЕСКИЕ И СОВРЕМЕННЫЕ ОРГАНИЧЕСКИЕ УДОБРЕНИЯ ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В НАРОДНОМ ХОЗЯЙСТВЕ //Modern education and development. – 2025. – Т. 19. – №. 1. – С. 302-305.

ALEKSANDR FAYNBERG – O‘ZBEK VA RUS ADABIYOTI ORASIDAGI KO‘PRIK

To‘lanboyev Murodjon Erkinjon o‘g‘li
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Rus filologiyasi fakulteti talabasi
+998933701909
tmtm0909tmtm0909@gmail.com

Raxmonov A.B.
Ilmiy rahbar:

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston xalq shoiri Aleksandr Arkadyevich Faynbergning hayoti va ijodi yoritilgan. Shoirning o‘zbek va rus xalqlari o‘rtasidagi madaniy aloqalarni mustahkamlashdagi o‘rni, tarjimonlik va ssenariynavislik faoliyati, shuningdek, ijodiy merosi tahlil qilinadi. Shuningdek, uning o‘zbek shoirlarini rus tiliga tarjima qilish orqali milliy adabiyotimizni jahonga tanitishdagi xizmati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Aleksandr Faynberg, o‘zbek adabiyoti, rus tili, tarjima, ssenariy, xalq shoiri, madaniyat.

Аннотация. В данной статье освещаются жизнь и творчество Народного поэта Узбекистана Александра Аркадьевича Файнберга. Анализируется его вклад в укрепление культурных связей между узбекским и русским народами, а также деятельность в качестве поэта, переводчика и сценариста. Особое внимание уделяется его роли в продвижении узбекской литературы через переводы.

Ключевые слова: Александр Файнберг, узбекская литература, русский язык, перевод, сценарий, народный поэт, культура.

Abstract. This article explores the life and literary contributions of Alexander Arkadyevich Faynberg, the People's Poet of Uzbekistan. It examines his role in strengthening cultural ties between the Uzbek and Russian peoples, as well as his work as a poet, translator, and screenwriter. The article also highlights his efforts to promote Uzbek literature globally through his translations into Russian.

Keywords: Alexander Faynberg, Uzbek literature, Russian language, translation, screenplay, People's Poet, culture.

Aleksandr Arkadyevich Faynberg (1939–2009) – o‘zbek va rus adabiyotining yorqin namoyandalaridan biri bo‘lib, o‘zining serqirra ijodi orqali ikki xalq madaniyati o‘rtasida mustahkam ko‘prik vazifasini bajargan shoir, tarjimon va ssenaristdir. U she’riyat, publitsistika, tarjima va ssenariynavislikda samarali faoliyat yuritgan. Adabiyot xalqning ruhiy ko‘zgusi, shoir esa – bu ko‘zgudagi eng tiniq nurlarni tutib oluvchi qalb egasidir. Aleksandr Arkadyevich Faynberg ana shunday qalb egalardan biri bo‘lib, o‘zbek va rus xalqlari o‘rtasida ruhiy va badiiy bog‘lanish yarata olgan betakror shaxsdir. Faynbergning she’rlari – bu yurakdan chiqqan samimiyat, insoniylik, vatanparvarlik va do‘stlikning madhiyasidir. U

nafaqat o‘z davrining, balki bugungi kunning ham dolzarb muammolarini o‘z asarlarida ko‘rsatgan ijodkordir.

Aleksandr Faynberg 1939-yilning 2-noyabrida Toshkent shahrida tug‘ildi. Uning bolaligi Ikkinchi jahon urushi yillariga to‘g‘ri kelgan. Urush va ocharchilik yillari, xalqning azob-uqubati, bir burda non uchun bo‘lgan kurash uning bolalik xotiralarida chuqur iz qoldirdi. Shoirning o‘zi keyinchalik bolalikni "katta hayotning jonsiz ko‘zgusi" deb atagan. U yetti yillik maktabni tugatgach, Toshkent topografiya texnikumida tahsil oldi. Harbiy xizmatni Tojikiston tog‘larida o‘tadi. Harbiy hayot uning fe'l-atvorini chiniqtirdi. Toshkentga qaytgach, universitetning jurnalistika fakultetida sirtqi bo‘limda o‘qidi. Ana shu davrdan boshlab, u ijodga jiddiy kirishadi.Faynberg Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Omon Matjon kabi o‘zbek shoirlarining asarlarini rus tiliga tarjima qilgan. Bu orqali u o‘zbek adabiyotini keng auditoriyaga yetkazgan. Uning tarjimalari badiiylik va aniqlik jihatidan yuqori baholanadi.

Faynberg ilk she'rlarini 1960-yillarda yozdi. Ularning ilk ohanglari samimiyat va beg‘uborlik bilan to‘la bo‘lib, keyinchalik hayot falsafasi, ijtimoiy kechinmalar bilan boyidi. Shoir birinchi kitobini qo‘liga olgan kunni “inson uchun ikkinchi tug‘ilish” deb atagan. Uning “Hamma narsaning yuragi bor”, “Ko‘ngil devori”, “Ko‘priklar”, “Oq tun”, “Toshkent she'rlari” kabi to‘plamlari nafaqat badiiy uslub, balki ma'naviy yuklama jihatidan ham o‘z davrining yetakchi asarlari qatoriga kirdi. Uning har bir she'ri – bu yurakka botadigan ohang, tasvir, g‘am, quvonch va orzular silsilasidir.Xulosa Aleksandr Faynbergning ijodi o‘zbek va rus madaniyatlarini bog‘laydigan mustahkam ko‘prik bo‘lib, u bugungi kunda ham yosh ijodkorlar uchun ilhom manbaidir. Uning merosi abadiydir.

Aleksandr Faynbergning she'riyatida do‘stlik, millatlararo totuvlik alohida o‘rin tutadi. Uning "O‘zbekiston mening yuragimda" deb atalgan she'riy turkumi mamlakatimizga bo‘lgan mehr va sadoqatining ifodasidir. U she'rlarida o‘zbek xalqining mehribonligini, bag‘rikengligini, qadriyatlarini madh etgan.

Faynberg tarjimon sifatida ham benazir ijodkor edi. U Erkin Vohidovning “Ruhlar isyoni”, Abdulla Oripovning “O‘zbegim”, Asqad Muxtorning “Diydor” asarlarini rus tiliga o‘girgan. Uning tarjimalari asl matndagi poetik ruhni saqlagan holda, yangi auditoriyaga qulay va ta'sirchan tarzda yetkazilgan. Shoirning fikricha, tarjima bu – ikki yurak orasidagi suhbat. U tarjimonlikni “shoirlikning yuqori bosqichi” deb hisoblagan.

Faynberg o‘zbek kinematografiyasida ham muhim iz qoldirgan. U yetti badiiy film va yigirmadan ortiq multfilm uchun ssenariy yozgan. Uning “Ularning to‘p maydoni osmonda” nomli ssenariysi asosida “Paxtakor” futbolchilarining fojiali halokati haqida film yaratilgan. Bu film ko‘plab yuraklarni larzaga keltirgan.

Aleksandr Faynberg ko‘p yillar davomida yosh yozuvchilar seminariyasiga rahbarlik qilgan. U ko‘plab iste'dodli yosh ijodkorlarga yo‘l ko‘rsatgan, ularning asarlarini tahlil qilgan, ularni badiiy fikrlashga, mas'uliyatli ijodga o‘rgatgan. U ustoz sifatida shogirdlar qalbida abadiy iz qoldirgan.

Uning xizmatlari yurtimizda ham, xorijda ham e'tirof etilgan. U “O‘zbekiston xalq shoiri”, “Xizmat ko‘rsatgan madaniyat xodimi” unvonlariga sazovor bo‘lgan.

2004-yilda Rossiya Federatsiyasi Prezidenti farmoni bilan unga Pushkin medali berilgan. Bu medal rus tilini rivojlantirishdagi xizmatlari uchun beriladi.

Faynberg she'rlari g'amgin, lekin umidbaxsh. U o'zining bir she'rida shunday degan edi:

"Agar men ko'nglingizga nur olib kirgan bo'lsam, Hayotingizda bir soniya bo'lsa ham quvonch bergan bo'lsam, Demak, bekor yashamaganman..."

Bu satrlar uning hayotga bo'lgan munosabati, ijodiy tamoyillarining ifodasi bo'lib xizmat qiladi.

Aleksandr Faynberg – o'zbek-rus madaniy aloqalari tarixida porlagan yulduzdir. Uning badiiy merosi faqat o'z davrining emas, balki bugunning ham bebaho xazinasi sanaladi. Uning she'rlari yuraklarga yo'l topadi, tarjimalari millatlararo do'stlikni mustahkamlaydi, ssenariylari esa ko'z o'ngimizda jonli obrazlarni paydo qiladi.

Bugun biz uning ijodiga yana va yana qaytamiz, chunki u abadiyatga xizmat qiluvchi so'z sehrgaridir.

Foydalanilgan adbiyotlar

1. *https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4678*
2. *https://bestpublication.org/index.php/pedg/article/view/2271*
3. *https://conf.sciencebox.uz/index.php/INNOVATSIYA/article/download/377/347/344*
4. *https://interonconf.org/index.php/idre/article/download/10923/9196/9003*
5. *https://pedagoglar.org/03/article/view/1019*

ЯШАШ ЖОЙЛАРИНИ КЎКАЛАМЗОРЛАШТИРИШ ВА ОБОДОНЛАШТИРИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АҲАМИЯТИ

Жабборов Бахтиёр Искандарович
БухДУ, Биология кафедраси катта ўқитувчиси

Дурдикулова Осуда Зафаржоновна
БухДу. Талаба

Маматова Маржона Ойбековна
БухДу. Талаба

Аннотация. Мақолада яшаш жойларини кўкаламзорлаштириш, ободонлаштириш ва унинг амалий, илмий асослари ёритилган. Шахарлашиб бораётган бизнинг давримизда яшил ўсимликларнинг инсон ҳаёти, табиат ва табиий мувозанатни сақлашдаги, инсон саломатлиги ва атроф-муҳит, биохилма-хилликни сақлашдаги роли ҳақида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: кўкаламзорлаштириш, ободонлаштириш, яшил майдон, яшил белбоғ, саломатлик, экология, фитонцит, эфир.

Яшаш жойларини кукаламзорлаштириш ва ободонлаштиришнинг илмий-амалий аҳамияти жуда катта. Бу жараён нафақат эстетик кўринишни яхшилаш, балки инсонлар учун қулай, соғлом ва экологик жиҳатдан барқарор муҳит яратишга ёрдам беради.

Республикамизда атроф-муҳитни химоя қилиш, кўкаламзорлаштиришга оид бир қатор норматив хужжатлар хам ишлаб чиқилган, хусусан, аҳоли сони ортиб бораётган, фан-техника ривожланиб бораётган бизнинг шахарлаштириш давримизда бундай чора-тадбирларни кундалик турмушга тадбиқ этишга доир бир қанча ишлар амалга ошириб келинмоқда. Шундай норматив хужжатларқаторида, Ўзбекистон Республикасининг «Экологик хавфсизлик тўғрисида»ги қонуни (2012 йил), бу қонун экологик хавфсизликни таъминлаш, табиатни муҳофаза қилиш ва уни барқарор ривожлантириш мақсадида қабул қилинган. Унда яшаш жойларини экологик жиҳатдан барқарор ҳолда ривожлантириш, хусусан, шаҳарларда яшил ҳудудларни ташкил этиш, атроф-муҳитни муҳофаза қилишга қаратилган чора-тадбирлар белгиланган; Ўзбекистон Республикасининг «Шаҳарсозлик тўғрисида»ги қонуни (2006 йил), бу қонун шаҳарсозлик соҳасидаги асосий ҳужжат бўлиб, шаҳарлар ва қишлоқ жойларини қуриш, ривожлантириш ва ободонлаштириш борасидаги ҳуқуқий нормаларни белгилайди. Унда яшаш жойларини ободонлаштириш ва кукаламзорлаштиришга оид нормалар, шаҳарларда атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, сув ресурсларини самарали ишлатиш каби тадбирлар киритилган; Ўзбекистон Республикасининг «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги қонуни (1992 йил), ушбу қонун табиатни муҳофаза қилиш, ресурслардан унумли фойдаланиш ва экологик хавфсизликни таъминлаш мақсадида қабул қилинган. Унда табиатни

муҳофаза қилиш, шу жумладан яшил майдонлар, урбанизациядаги биологик хилма-хиллик ва кўкаламзорлаштиришга оид нормалар белгиланган.

Ўзбекистон Республикасининг қонун ва фармонларида яшаш жойларини кукаламзорлаштириш ва ободонлаштиришга катта эътибор қаратилган. Бу жараёнлар экологияни сақлаш, инсон саломатлигини яхшилаш ва шаҳарларнинг эстетик кўринишини оширишга ёрдам беради. Жумладан, экологик барқарорликни таъминлаш, яшил ҳудудлар ташкил этиш, табиатни муҳофаза қилиш ва шаҳарлардаги инфратузилмани ривожлантиришга қаратилган қонунлар ва фармонлар муҳим аҳамиятга эга.

Кукаламзорлаштириш ва ободонлаштириш табиат билан яқин алоқада бўлишга ёрдам беради, шу орқали экологик балансни сақлашга эришилади, яшил ҳудудлар атмосферадаги углерод диоксидини сарф қилиш, кислород ишлаб чиқариш ва ҳаво сифатини яхшилашга кўмаклашади, шунингдек, яшил майдонлар, ўсимликларнинг турлари биоҳилма-хиллигини сақлашни таъминлайди. Кукаламзорлаштириш ёки яшил ҳудудларни ташкил қилиш инсонларнинг психо-физиолдогик ҳолатига, хусусан, шаҳар муҳити ва одамлар саломатлигига ижобий таъсири кузатилади. Илмий кузатувлар ва бир қатор олимларнинг тадқиқотлари шуни кўрсатадики, яшил ҳудудларда вақт ўтказиш стрессни камайтириш, руҳий саломатликни яхшилаш ва жисмоний фаолликни оширишга ёрдам беради. Бундан ташқари, яшил майдонлар одамларда ягона мулоқот маркази бўлиши билан бир қаторда жамият ривожига ёрдам беради.

Юқорида санаб ўтилган амалий ва илмий аҳамиятлари билан бир қаторда кўкаламзорлаштириш иқтисодий аҳамият хам касб этади. Яшаш жойларини кукаламзорлаштириш ва ободонлаштириш шаҳарларнинг эстетик кўринишини яхшилашга ва уларнинг қийматини оширишга ёрдам беради. Шунингдек, янги иш ўринлари яратилади ва маҳаллий иқтисодга фойда келтиришга қодир бўлади. Яшил ҳудудлар туризм учун ҳам ўта муҳим, чунки экотуризм ва табиатга яқин жойлар кўпинча сайёҳлар учун жозибадор бўлади. Яшил ҳудудлар сувни сақлаш ва ерни сув билан таъминлашда муҳим роль ўйнайди. Маҳаллий аҳолининг сув билан таъминланиши ва сувдан унумли фойдаланиш учун кўкаламзорлаштириш ишлари муҳимдир. Мисол учун, дарахтлар ва ўтлар ерни намлантиришга ёрдам беради, сувнинг ерга сингиши ва ернинг қуриши, шўрланишининг олдини олади. Шулар билан биргаликда кўкаламзорлаштириш ва ободонлаштириш табиий хавфлар, масалан, тупроқ эрозияси, сув тошқинлари ва шу каби бошқа табиий офатлардан ҳимоя қилади. Дарахтлар ва буталар бинони қизишдан ҳимоя қилади, шунингдек, уларнинг сояси электр энергиясини ишлатишни камайтиради ва ҳаво сифатини яхшилайди. Бу эса, аҳоли ва ҳукумат учун иқтисодий фойда келтиради.

Шахар ҳудуди саноат, ишлаб чиқариш ва транспорт воситаларига бой ҳудуд бўлгани сабали атмосфера хавосининг ифлосланиши юқори бўлади, шунинг учун аҳорлинингг бундай тиғиз жойлашган ҳудудларида кўкаламзорлаштиришга алоҳида эътибор қаратилиши лозим. Бундай

ҳудудларда атмосфера хавосини тозалаб, намлантириб берадиган ва турли аллергенларга қарши фитоцидлар ишлаб чиқарадиган дарахт ва буталар танланиши зарур. Кузатувларимиз давомида Бухоро шаҳри ҳудудида қуйидаги дарахт ва буталарнинг мавжудлиги кузатилди; қарағай- Pinus, оқ қайин-Betula, каштан-Aesculus, терак-Populus, эман-Quercus, шумтол, туя дарахтлари кўп экилган. Бу дарахтлар ўзларидан фитонцид ишлаб чиқариб атмосфера хавосидаги бактерия ва вирусларни ўлдириш билан бирга нафас йўллари яллиғланиши ва аллергик касалликларининг олдини олади, шунингдек улар яхши чанг тутқичлардир. Яшаш жойларини кукаламзорлаштириш ва ободонлаштириш нафақат эстетик сабаблар билан, балки табиий муҳитни сақлаш, одамлар саломатлигини яхшилаш, иқтисодий фойда олиш ва жамиятни ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга. Бундан ташқари, бу жараёнлар экологик барқарорликни таъминлашга ва табиий ресурсларни самарали бошқаришга ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Гуламов М. И., Сафарова З. Т., Саидова М. С. Разнообразие физического мира //Научный журнал. – 2018. – №. 5 (28). – С. 13-15.
2. Сафарова З. Т., Асадова Н. Е. КОСТЕР ДАНТОНА-BROMUS DANTHONIAE //Universum: химия и биология. – 2022. – №. 6-1 (96). – С. 5-8.
3. Холлиев А. Э., Норбоева У. Т., Жабборов Б. И. Влияние водного дефицита почвы на некоторые параметры водообмена и засухоустойчивость сортов хлопчатника в условиях Бухарской области //Молодой ученый. – 2015. – №. 10. – С. 483-485.

DORIVOR LAVANDA (LAVANDULA ANGUSTIFOLIA MILL.)NING ONTOGENEZ BOSQICHLARI

Xomidov Jasurbek Jamoldinovich
O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot instituti
Andijon filiali direktori. b.f.f.d.,
Tel; +99899-901-10-08. email: andijon.lavanda@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada lavandaning ontogenezining turli fazalarida o'sish va rivojlanish biologiyasini o'rganish natijalari keltirilgan. Lavanda vegetatsiya davrining mart oyi boshidan dekabr oyining o'rtasigacha davom etishi aniqlangan.

Kalit so'zlar: lavanda, iqlimlashtirish, dorivor o'simlik, ontogenez, latent davri, virginil davr, generativ davri, cenil davri.

Аннотация. В стате приводятся результаты изучения биологии роста и развития лаванда на разных фазах онтогенеза. Выявлено, что вегетатсионный период лаванда продолжается с начало марта до середины декабря

Ключевые слова: лаванда, акклиматизатсия, лекарственное растение, онтогенез, латентный период, виргинилний период, генеративный период, сенилный период.

Abstract. The article includes the results of the researches on the growth and development biology of lavandula in different phases of ontogenesis. It is found out, that the vegetation period of lavandula continues from the beginning of March to the middle of December.

Keywords: lavender, acclimatization, medicinal plant, ontogeny, latent period, virgin period, generative period, senile period

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 20 maydagi "Dorivor o'simliklar xom ashyo bazasidan samarali foydalanish, qayta ishlashni qo'llab-quvvatlash orqali qo'shimcha qiymat zanjirini yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-139-son farmonida tumanlar qizilmiya, za'faron, kavrak, lavanda, steviya, moychechak, na'matak, ravoch, mavrak, dalachoy, tog'rayhon, bo'ymadaron, kiyik o'ti, kovul, qalampir yalpiz va boshqa dorivor o'simliklar etishtirish bo'yicha hududlar kesimida ixtisoslashtiriladi. Bunda, 2022 yildan 2026 yilgacha 36 000 gektar maydonda yangi dorivor o'simliklar plantatsiyalari tashkil etish toshiriqlari berilgan[1].

Ilmiy izlanishlarimizda rejalashtirilgan tadiqotlar Dorivor lavanda (Lavandula Officinalis L.) ning Andijon iqlim va tuproq sharoitida introduksiyasi va iqlimlashtirilishi ushbu dorivor, oziq ovqat, pafyumeriya va nektarbop o'simlikni mahalliy sharoitda katta masshtabda plantatsiyalarini tashkil etish va xom-ashyo bazasini yaratish maqsad qilingan.

O'simlikning sistematikasi. Dorivor yoki haqiqiy lavanda (*Lavandula angustifolia - officinalis*), Lavanda (*Lavandula*) turkumi, Labgullilar (Lamiaceae) oilasiga mansub yarim buta o'simlik.

T.A.Rabotnikov, 1950; Serebyakov 1962; Beydeman, 1974 [4]. Uslublari buyicha *Lavandula angustifolia* ning biologiyasi va fenologiyasi rivojlanishi o'rganildi.

Farg'ona vodiysi tuproq iqlim sharoitida 3 yil mobaynida lavanda (*Lavandula angustifolia)* o'simligi 3 boskichli va 10 davrlarda rivojdanishi aniqlandi.

To'liq ontogenez - bu organizmning embrion paydo bo'lishidan uning o'limigacha yoki to'liq yo'q bo'lib ketishigacha bo'lgan barcha rivojlanish bosqichlarining ketma-ketligi. Tugallanmagan ontogenez uning barcha vegetativ nasllarining qarishi tufayli, ontogenetik holatlar yoki davrlarning yo'qolishi bilan tavsiflanadi[3; 361-374 b.]

Ontogenez turlarini tasniflashda asosiy mezon (Jukova, 1995) bitta individning hayoti davomida to'liq ontogenezni yakunlash imkoniyatini ilgari suradi - supertip I yoki vegetativ kelib chiqishi - supertip II-shaxslarning bir necha avlodlari ontogenezining o'zgarishi. Boshqa qatorni belgilang qo'shimcha belgilar: vegetativ ko'payish va ajralish vaqti zarralar, ularning yoshartirish darajasi, to'liq ontogenezning davomiyligi, vegetativ kelib chiqishi shaxslarning hayot davomiyligi. Hozirgi vaqtda hamma narsani tasniflashda 5 tur va 4 ta kichik tip ajratilgan Dorivor o'simliklar tabiiy sharoitlarda, ekotizimlarning o'zgarish jarayonlarida antropogen ta'sirlarga moslashib borishi dorivor o'simliklar turlarini maqsadli saqlash va etishtirish usullarni ishlab chiqish dolzabrdir[1; 15-b.]

O.V.Gladьisheva o'zining tadqiqot ishida Markaziy qoradengiz iqlim sharoitida lavanda o'simligi ontogenezi to'rt davr 10 ontogenetik bosqichlari o'rganilgan[5;198 b].

O'rganilayotgan turlarning hayot shakli er usti va yer osti ildiz tizimlarining biomorfologik tuzilmalari asosida aniqlanadi. O'simlikning er ustki qismlari kurtaklar, barg, yon shoxlar o'simlik gunchasi, gulining yangilanish jarayoni xisobga olinadi. K. Raunkiaer tomonidan 1907 yilda hayot tasniflash tizimlaridan shakllantirilgan[2; 378 b, 4; 190 b.]

Dorivor ingichka bargli lavanda (Lavandula angustifolia - officinalis), Lavanda (Lavandula) turkumi, Labgullilar (Lamiaceae) oilasiga mansub yarim buta. O'simlikning vatani O'rta Yer dengizining Fransiya va Ispaniya qirg'oqlari hisoblanadi. O'simlik tabiiy holatda Yevropaning hamma joylarida, Shimoliy Afrika va Shimoliy Amerikada ekiladi. Rossiyada tabiiy holatda Qora dengiz bo'ylarida, Kavkazda o'sadi. Lavanda o'simligi kserofit o'simlik xisoblanadi. O'simlik turli tuproq sharoilariga tez moslashuvchan bo'lib, ikki yillik lavanda o'simligi -30 ° C gacha past xaroratga chidamli, yosh 4-6 barg xosil qilgan nixollar -8 ° S gacha sovuq xaroratga xamda +55° C xarortga bardosh beradi. Dorivor lavanda soya joyda yaxshi rivojlanimaydi.O'simlik tarkibiga efir moy va xosildorligi ortishi yorug'lik, havo harorati va o'simlik talabiga qarab suorishga bog'liq. O'simlik o'zaro shamol va xashoratlar yordamida changlanadi. Dorivor ingichka bargli lavanda o'simligi vegetativ va generativ usullarda ko'paytiriladi. O'rug'idan ko'paytirishda ma'lum navlarni o'zaro changlanishi oqibatida nav xususiyatlari o'zgarishi mumkin va urug' nixollar birinchi vegetatsiya yilida gulashi kuzatildi ammo urug' bermadi. Dorivor lavanda ko'p yillik chala buta

bo‘lib, o‘simlik bo‘yi 55-85 sm gacha o‘sadi. O‘simlik urug‘i tinim davri 6 oyni tashkil etadi. O‘rug‘i qattiq qobig‘li bo‘lganligi sababli maxsus stratifikatsiya ko‘yish urug‘ unuvchanlikni orttiradi. Urug‘ ekilgandan so‘ng, xavo harorat 15-20° S bo‘lganda 18-25 kun ichida unib chiqadi. Sanoat uchun tashkil etilgan plantatsiyalarda 15 yildan o‘simliklarni yoshartirish xosildor ortishiga olib keladi. O‘simlik tuproq tanlamaydi, mexanik tarkibi engil, kumoq va gumusga boy tuproqlarda, yorug‘lik yaxshi tushadigan dalalarda yaxshi rivojlanadi. Sanoat plantatsiyalarini tashkil etishda 1-2 yosh nixollar orasiga oralik ekinlar ekish mumkin[3;1-3-b.].

Bizning uzoq muddatli kuzatishlarimiz buni tasdiqladi har bir o‘simlik turining hayot shaklining doimiyligi haqidagi fikr eskirgan. Ko‘p yillik o‘simliklarning ko‘pchiligi turli yo‘llarga ega ontogenez ko‘pincha morfologik moslashuvlar orqali amalga oshiriladi; vegetativ va generativ sohalarga ta’sir qiladi. Men uchun O‘tloq o‘simliklarining ko‘p turlarining 2-3 ta hayot shakllari topilgan

Farg‘ona vodiysi tuproq iqlim sharoitida lavanda (*Lavandula angustifolia)* o‘simligining ontogenez davrlari va bosqichlarini taxlil qilganimizda 3 yil mobaynida 4 davrli va 10 boskichlarda rivojdanishi aniqlandi.

O‘simliklarning morfobiologik xususiyatlarini o‘rganishda 10 ta model o‘simlik tanlanib, xar besh kun davomida kuzatishlar olib borildi. T.A. Rabotnov[22; 7-204-b.] uslubi bo‘yicha ontogenezda:

I latent (urug‘) (se), II virginil (v) davri; maysa (r), yuvenil (j), immatur (im), voyaga etgan vegetativ (v) bosqichlari, III generativ (g) davri; g^1, g^2, g^3, IV senil (s) davriga bo‘linadi.

Latent davrida o‘simlik urug‘larining pishib etilishidan to unib chiqquncha bo‘lgan o‘zgarishlar; virginil davrining maysa bosqichida unuvchanlik tavsifi, urug‘ ko‘saklarining shakli va o‘lchami, ularning hayotiy faolligi, dastlabki barg shakli va o‘lchami, ildizlarning shakllanishi va tuzilishi; yuvenil bosqichda haqiqiy barglarining paydo bo‘lishi, shakli, tuzilishi, soni, o‘lchami hamda ildizlarining tizimining tuzilishi; generativ davrida turli novdalarning miqdori, ularning uzunligi rivojlanishi, g‘unchalar, gullar soni, o‘sish sur’ati, shuningdek mevalardagi urug‘lar soni o‘rganildi.

Ilmiy manbalarda keltirilgan ma’lumotlar ma’lum jihatdan tasdiqlangan bo‘lsada, Farg‘ona vodiysining tuproq va iqlim sharoitida o‘simlikning ontogenezi ko‘p xolda morfologik moslashuvlar orqali amalga oshishi; vegetativ va generativ davrlarda ekologik omillarning ijobiy ta’sir etishi bilan kechadi.

Dorivor lavandaning Farg‘ona vodiysi tuproq va iqlim sharoitida yangi sharoitga moslanish xususiyatlarini tahlil qiladigan bo‘lsak, urug‘dan ekilgan o‘simliklarda ikkinchi vegetatsiya yilida to‘la ontogenezni o‘taydi. Farg‘ona vodiysi tuproq va iqlim sharoitida lavanda o‘simligining ontogenez davrlari va bosqichlarini tahlil qilganimizda 3 yil mobaynida 3 davrli va 7 bosqichlarda rivojlanishi aniqlandi.

O‘simliklarni morfobiologik xususiyatlarini o‘rganishda 10 ta model o‘simlik tanlandi va har besh kun davomida kuzatishlar olib borildi.

1-rasm. Farg'ona vodiysi sharoitida ikki yoshli dorivor lavanda o'simigining umumiy ko'rinishi (ontogenez davrlari o'talgan).

-latent davrida o'simlik urug'larining pishib etilishidan to unib chiqquncha bo'lgan o'zgarishlar; virginil davrining maysa bosqichida unuvchanlik tavsifi, urug' shakli va o'lchami, ularning hayotiy faolligi, chin barg shakli va o'lchami, ildizlarning shakllanishi va tuzilishi; yuvenil bosqichda haqiqiy barglarining paydo bo'lishi, shakli, tuzilishi, soni, o'lchami hamda ildiz tizimining tuzilishi; generativ davrida turli poyadalarning miqdori, ularning uzunligi rivojlanishi, g'unchalar, gullar soni, o'sish sur'ati, shuningdek, mevalardagi urug'lar soni o'rganildi.

I. Latent (*se*) (yashirin) davrida - dorivor lavanda o'simligining urug'larining etilishi iyun oyini uchinchi dekadasi va ikkinchi urug' pishish davri oktyabr oyi ikkinchi dekadasida namoyon bo'ldi. Urug'lar ekish kuz va bahor mavsumida amalga oshiriladi. 1000 dona urug'ning vazni 0,8-1 g ni tashkil etadi. O'simlikning urug'i to'q jigarrang, silliq, yaltiroq, cho'zinchoq, tuxumsimon bo'lib, uzunligi 0,341 smni tashkil etadi.

Laboratoriya sharoitida o'simlikning urug' unuvchanligi 12-16 kun, dala sharoitida 4 kundan 45 kungacha, havo haroratining asta sekin ortib borishi bilan (0 °C dan +16 °C gacha) kuzatiladi. Dastlabki unish jarayoni urug'larning ivishi, ya'ni urug'lar namlangandan so'ng murtak kattalashib boradi va urug'larning po'stini yorib chiqa boshlaydi, urug' unuvchanlik tajriba qo'yilgan kunning 4-kunida, 7-10-kunlarda unib chiqish 65% ni tashkil etdi, harorat ortib borgandan so'ng, unuvchanlik sezilarli darajada oshadi. Urug' unuvchanligi maksimal holda 87% tashkil etadi. Dala sharoitida urug'lar stratifikatsiyasiz ekilganda, unuvchanlik 26-28% etadi.

Latent (yashirin) davrida, o'simlik yoz mavsumining boshi (iyun oyi) dan urug' pishib etilishigacha (kuz mavsumining noyabr oyigacha) davom etadi.

II. Virginil (pregenerativ) (*v*) davri. Dorivor lavandaning *m*aysa bosqichi- bir kurtak paydo bo'lgandan sodir bo'ladi. Urug'pallabarg yumaloq tuxumsimon silliq, asos qismi esa kesilgan, uzunligi 0,3-0,4 sm va eni 0,4-0,5 sm bo'ladi.

Urug'pallabarg och yashil tusli bo'lib, markaziy boylami sezilarsiz bog'langan, uzunligi 0,2-0,4 sm ni tashkil etadi. Chin bargi teskari lansetsimon, bandsiz qarama qarshi joylashgan, juda qisqa oq tuklar bilan qoplangan. Asosiy ildiz poyaga nisbatan tez o'sadi, uzunligi 3.26 sm, undan birinchi tartibdagi ingichka, kalta yon ildizlar chiqadi. Issiqxona sharoitida ko'chatlar 10-15 kun saqlanadi.

a-Paxtaobod b-Andijon v-Yozyovon)

2-rasm. Dorivor lavanda virginil davrining maysa bosqichi

Yuvenil bosqichi (*r*), unuvchanlik ekilgan vaqtidan 11-14 kunda sodir bo'ladi, bu davrda issiqlik darajasi +16, +21 °S oraligida bo'ladi. Urug' unib chiqqach 18-21 kunda chinbarg chiqara boshlaydi. O'simlikning barg qo'ltigida poyasi monopodial tipda o'sadi va 2-3 juft haqiqiy barglar hosil qiladi. Chin barglar uzunligi 2,5-3 sm ni tashkil etadi. Ushbu bosqichda o'simlik tez o'sishi va barglar sonining ko'payishi jadal bo'ladi. Chinbarglari zich tukli nishtarsimon (lansetsimon) bo'lib, chinbarglar bo'g'imida vegetativ poya o'suvchi organlari hosil bo'lishi bilan boshlanadi. Chinbarglarning uzunligi 1,23 sm, eni 0,37 sm gacha etadi. O'simlik poyasining diametri 0,139 sm bo'lib, mayda yumshoq tuklar bilan koplangan. Urug'barglar saqlanib qoladi. Urug'barg uzunligi 0,6-0,7 sm va eni 0,5-0,6 sm gacha etadi. Shu vaktda o'simlikning gipokotil jigarrang rang tusga o'zgarib, yog'ochlashish boshlanadi. O'simlikning ildiz tizimi kuchli rivojlanib, bir nechta ildizlar hosil qiladi. Asosiy ildiz uzunligi 4,25 sm gacha rivojlanib, yon ildizlar hosil kiladi. O'simlikni issiqxona sharoitida o'rtacha 25-30 kun saqlanadi.

Immatur bosqich (*im*) da – o'simlik bo'yi 13,2±0,82 sm gacha uzayadi. O'simlik barglari ingichka nayzasimon bargbandida qarama-qarshi joylashga bo'lib, 3-5 juftgacha shakllanadi. Barglar ingichka cho'zinchoq, ozgina qayrilgan va o'rtasida ko'rinmas chiziq shakllangan bo'lib, uzunligi 2,5-3,0 sm ga, eni 0,5-0,6 sm ga etadi. Barg qo'ltig'ida poyaning o'suv organlari hosil bo'ladi, urug'palla barglari quriydi va to'kila boshlaydi. O'simlikning gipotokil yog'ochlashib, diametri 0,2 sm gacha qalinlashadi. Asosiy ildiz 5 sm, ikkinchi tartibli yon ildizlari shakllanib, ildizning umumiy uzunligi 12-15 sm gacha o'sadi.

a-Paxtaobod b-Andijon v-Yozyovon)

3-rasm. O'simlikning immatur bosqichidagi ko'rinishi

Ana shu davrdan boshlab shakllangan nihollar ochiq dala sharoitiga ekishni talab etadi. O'simlikning immatur bosqichi urug' ekilgan kunidan un davomida shakllanadi.

a b v

5-rasm. Dorivor lavanda virginil davrining virginil bosqichi

Virginil bosqich. O'simlik bo'yi 9-15 sm ga o'sadi. Birinchi tartibli yon poyalar shakllana boshlaydi. O'simlik gipokotil diametri 0,4-0,5 sm ga yo'g'onlashadi. O'simlikning yon ildizlari shakllanishi natijasida ikkinchi tartibli ildizlar ustki qismlari oq tukchalar bilan qoplanadi, ildiz tizimida ikkinchi va uchinchi tartibli ildizlar shakllanib, uzunligi 25-28 sm gacha o'sadi. O'simlikning ikkinchi tartibli yon poyalari xosil bo'ladi. Asosiy poyalar va birinchi hamda ikkinchi tartibli poyalardan to'pgul bandi shakllanib va uchki kismida gunchalar xosil bo'ladi. O'simlik vegetatsiyasi davomida bu davr 52-56 kun davom etadi.

III. Generativ davrida (*g*) *g'unchalash bosqich*(g^1). Dorivor lavanda generativ davrida bo'yi o'rtacha 32-36 sm balandlikda bo'ladi. O'simlikning o'suv poyalarida g'unchalar shakllanadi.

To‘pgul boshoqsimon shaklda bo‘lib, o‘rtacha o‘rtacha 14-22 sm gacha o‘sadi. Gullar yarim halqada qarama-qarshi joylashgan 4-6 donadan halqada yig‘ilgan uzuk-uzuk to‘pgullardan iborat bo‘ladi. To‘pgullarning orasidagi masofa 0,4-5 sm ni tashkil etadi. Dorivor lavandaning 60-65 kunlik nihollarining birinchi o‘suv poyasida 1-2 va yon poyalarida 2-4 tagacha g‘unchalar shakllanadi.

a *b* *v*

6-rasm. Dorivor lavanda generativ davrining g‘unchalash bosqichi (g^1)

To‘pgulining uzunligi 10-25 sm oralig‘ida bo‘lib, davomiyligi 20-24 kun bo‘ladi. Gullash to‘pgulining pastki qismidan yuqoriga tomon ko‘tarila boradi. Kosachabargi 0,5 sm uzunlikda bo‘lib, mayda zich tukchalar bilan qoplangan, gultojibargi och binafsha yoki siyoxrang bo‘lib, uzunligi 1,2 sm ni tashkil etadi. Gultojibarg ikki labchadan iborat bo‘lib, yukori labcha biroz kengroq bo‘ladi, ustki kismi biroz kesilgan.

a *b* *v*

7-rasm. Dorivor lavanda generativ davrining gullash bosqichi (g^3)

Gullash davomiyligi 25-30 kunni tashkil etadi. Bu davrda o‘simlik ildizi 25-32 sm ga etadi. Bu davrda asosiy ildizdan chiqqan uchinchi va to‘rtinchi tartibli ildizlar shakllangan bo‘ladi.

1-jadval

Dorivor lavandaning generativ davrining morfometrik ko'rsatkichlari (uch yillik o'simlik) 2024 yil

Variatlar	O'simlik bo'yi sm	O'simlik diametri mm	Barg bo'yi sm	Barg eni sm	Yon shohlar soni sm	Gunchalar soni	Gul bandi uzunligi	Urug' hosili
g'unchalash bosqichi								
Paxtaobod	20,5±0,45	1,12±0,39	3,03±0,15	0,285±0,01	294,4±2,4	274,5±4,2	5.1±0.2	28,71±4,3
Andijon	19±0,39	1,2±0,02	3,04±0,02	0,27±0,01	297,8±2,3	256±1,3	4.8±1.7	28,45±0,9
Yozyovon	18,4±0,34	1,06±0,03	2,97±0,06	0,25±0,01	295,8±2,6	243,5±0,9	4.5±2.4	27,25±0,77
gullash bosqichi								
Paxtaobod	59,7±0,84	1,49±0,03	3,03±0,04	0,27±0,01	309,7±2,34	280,5±3,8	8,03±0,1	376,97±2,27
Andijon	53,1±0,7	1,34±0,03	2,77±0,04	0,26±0,01	304,1±0,89	259,9±1,2	7,11±0,08	262,51±1,7
Yozyovon	54±0,8	1,41±0,03	2,84±0,03	0,29±0,01	299,2±2,51	247,7±0,8	6,1±0,12	274,99±3,84
urug' pishish bosqichi[3]								
Paxtaobod	61,1±1,2	1,51±0,36	2,97±0,03	0,26±0,01	327,2±11,2	287.1±7.5	12.4±1.7	1695,08±3,02
Andijon	55,6±0,85	1,47±0,05	2,9±0,42	0,27±0,05	320,5±3,38	264.3±1.8	11.8±5.4	1667,16±4,3
Yozyovon	54,8±0,81	1,4±0,37	2,85±0,05	0,26±1,3	282,1±11,3	249.6±1.5	10.8±4.1	1570,89±2,08

Vegetatsiya davomida dorivor lavandaning ontogenez davri bosqichlari turlicha vaqtni tashkil etib, eng qisqa virginil davrining maysa bosqichi 9-10 kun, eng uzun virginil davrining yuvenil bosqichi 44-45 kun hisoblanadi.

gullash bosqichi (g^2). Dorivor lavanda ikkinchi vegetatsiya yilida generativ davrining ushbu bosqichida 57-70 sm ga o'sadi. O'simlikning generativ poyalari kuchli rivojlanadi yoki to'pgulining uzunligi 16-22 sm gacha o'sadi. To'pguldagi halqalar soni 8-10 tagacha ko'payadi. To'pgulda gullarning umumiy soni 15 dan 24 gacha shakllanadi. O'simlikning ildizi bu davrga kelib yaxshi rivojlanadi va tuproqqa 60-80 sm gacha chuqur kirib boradi. Ikkinchi va uchinchi tartibli ildizlar uzunligi 32-38 sm gacha etadi. Dorivor lavandaning vegetatsiya davri o'rtacha 185-225 kungacha davom etadi va bu davr mobaynida o'simlik ikki marta gullaydi (1-jadval).

Urug' pishish bosqichi (g^3). Vegetatsiya yili davomida ushbu bosqich ikki marta (bahor va kuz mavsumi) takrorlanadi. Dorivor lavanda o'simligining bo'yi 45-65 sm gacha o'sadi. May, iyun va sentyabr, oktyabr oylarida o'simliklarda generativ davrning urug' pishish bosqichi jarayoni kuzatiladi. To'pgullar uzunligi

12-22 sm li uchki qismida boshoqsimon shaklda gullaydi. urug‘ pishish bosqichda to‘pgulning yuqori qismidan gul asta sekin quriy boshlaydi, 75-80 % qurigan vaqtda o‘simlik to‘pgulida juda ko‘p miqdorda efir moyi to‘planadi.

2-jadval

Dorivor lavanda introduksiya sharoitida ontogenez davri bosqichlarining davomiyligi (2020-2024 y.)

№	Ontogenez davri bosqichlari	Bir yilda davomiyligi (kun)		
		Paxtaobod	Andijon	Yozyovon
I	Latent davri	44-86	45-86	46-88
II	Virginil davri	80-82	81-83	81-84
	maysa bosqichi	9-10	10-12	11-13
	yuvenil bosqichi	44	45	45
	immatur bosqichi	17-18	17-19	18-20
	virginil bosqich	25-28	26-28	24-26
III	Generativ davri	57-61	57-64	55-61
	g‘unchalash bosqichi	18-20	17-19	17-19
	gullash bosqichi	12-13	11-14	10-12
	urug‘ pishish bosqichi	27-28	29-31	28-30
	Vegetatsiya davri davomiyligi	240-255	241-258	246-265

Umuman aytganda dorivor lavanda vegetatsiyasida ontogenez davr bosqichlarining ketma-ket navbatlashish vaqti 230-255 kunni tashkil etadi

Foydalnilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasida Prizidentining 28.01.2022 yildagi PF-60-sonli “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyt strategiyasi to‘g‘risida” gi farmoni, Toshkent 2022 y, 30-31-b.
2. Beydeman I.N. Методика изучения фенологии растений и растителных сообществ. –Novosibirsk: Nauka, 1974. -153 s.
3. Jukova, L.A. Онтогенез и циклы воспроизведения растений L.A. Jukova Jurnal obщey biologii. 1983. – T.44. – № 3. – S. 361-374.
4. Khomidov j.j.,to‘khtayev b.y."methods of fertility and increasing of the seeds of medicinal lavanda (lavandula officinalis l.) In the climate and soil of fargona volley". //Пищевые технологии будущего: инноватsiи в производстве и переработке …//, странитса 170-175. 2021.
5. J.J.Xomidov, B.Yo.To‘xtaev "МЕТОДЫ УРОЖАЙНОСТИ И ПОВЫШЕНИЯ СЕМЯН ЛЕКАРСТВЕННОЙ ЛАВАНДЫ (ЛАВАНДУЛА ОФФИСИНАЛИС Л.) В КЛИМАТЕ И ПОЧВЕ ФАРГОНСКОГО ВОЛЛА" //Приветственное слово ректора Саратовского государственного аграрного// странисы 170. 2019
6. J.J.Xomidov, B.Yo.To‘xtaev “FARG‘ONA VODIYSI SHAROITIDA DORIVOR (INGICHKA BARGLI) LAVANDA (*LAVANDULA ANGUSTIFOLIA* MILL.) NING INTRODUKSIYASI VA BIOEKOLOGIK XUSUSIYATLARI” /monografiya/ 64 b. Andijon 2024 yil

ORGANIZING INDIVIDUAL WORK IN INFORMATICS LESSONS

Kabiljanova Firuza Azimovna
National University of Uzbekistan,
Tashkent (e-mail: f.kabiljanova@nuu.uz)

Mamatkulova Muyassar Shavkatovna
National University of Uzbekistan,
Tashkent (e-mail: mamatqulova_m@mail.ru)

Annotatsiya. Ushbu maqolada informatika darslarida mustaqil ishlarni tashkil qilishning samarali usullari yoritilgan. Mustaqil ishlar orqali o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari mustahkamlanadi, ularning ijodiy fikrlash va mustaqil ishlash qobiliyatlari rivojlanadi. Maqolada mustaqil ishlarning turlari, jumladan, amaliy, tadqiqot, loyiha ishlari hamda test va virtual laboratoriyalar haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek, mustaqil ishlarni tashkil qilishning turli usullari — amaliy topshiriqlar, loyiha asosida o'qitish va onlayn platformalardan foydalanishning afzalliklari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: informatika, mustaqil ish, amaliy topshiriq, loyiha asosida o'qitish, virtual laboratoriya, onlayn ta'lim, o'quv metodikasi, zamonaviy texnologiyalar

Annotation. This article highlights effective methods for organizing individual work in computer science classes. Through individual assignments, students can strengthen their knowledge, skills, and competencies, as well as develop creative thinking and individual working abilities. The article provides information on various types of individual work, including practical tasks, research, project work, as well as tests and virtual laboratories. It also analyzes different approaches to organizing individual work, such as practical assignments, project-based learning, and the use of online platforms.

Keywords: computer science, individual work, practical task, project-based learning, virtual laboratory, online education, teaching methodology, modern technologies

Аннотация. В данной статье рассматриваются эффективные методы организации самостоятельной работы на уроках информатики. Самостоятельные задания способствуют укреплению знаний, навыков и умений учащихся, а также развитию их творческого мышления и способности к самостоятельной работе. В статье представлены различные виды самостоятельной работы, включая практические задания, исследовательские и проектные работы, а также тесты и виртуальные лаборатории. Также анализируются методы организации самостоятельной работы: практические задания, обучение на основе проектов и использование онлайн-платформ.

Ключевые слова: информатика, самостоятельная работа, практическое задание, обучение на основе проектов, виртуальная лаборатория, онлайн-образование, методика преподавания, современные технологии

In the education system, the process of individual learning is also implemented through the completion of independent tasks assigned in various subjects. These independent assignments and the exercises involved in them are used with the aim of fully developing, enhancing, and reinforcing students' knowledge, skills, and competencies.

While completing independent assignments, students are expected to develop the ability to work independently, maintain accuracy, ensure efficiency, and approach the work creatively.

Individual work is an important part of informatics lessons and serves to reinforce students' knowledge, develop practical skills, and enhance creative thinking. To organize individual work effectively, a systematic approach, modern technologies, and interactive methods are utilized.[1, 3]

1. Types of individual work

Individual work can be organized in various forms:

Types of individual work	Description
Practical work	Writing programs, working with spreadsheets, creating websites, and graphic design.
Research work	Collecting data, analyzing it, and drawing conclusions.
Project work	Students independently develop software projects.
Tests and assignments	Electronic tests, quizzes, and coding exercises.
Virtual laboratories	Conducting computer science experiments through simulations.

2. Methods for organizing individual work

To organize individual work effectively, the following methods are applied:

2.1. Assigning practical tasks

Programming tasks

➡ Students are assigned tasks to write simple programs using languages like Python, Scratch, C++, or JavaScript.

➡ Example: "Write a program that takes a number from the user and calculates its square."

Working with Office Software

➡ Tasks are given to create tables and charts using Microsoft Excel or Google Sheets.

➡ Example: "Create a table that automatically calculates values based on the given data."

Graphic and Design Tasks

➡ Students are asked to create posters, banners, or infographics using tools like Canva, Figma, or Photoshop.

➡ Example: "Design an infographic dedicated to the development of technology."

2.2. Project-Based Learning (PBL)

Students are given projects to solve real-world problems.

Examples:

- "Create an electronic accounting system for the class register."
- "Develop a design project for a mobile application."
- "Prepare a presentation on cybersecurity."

Collaborative Project Creation

➡ Students are divided into teams, with each student performing different tasks.

➡ Example: In creating a website, one student works on the design, while another handles the coding.

2.3. Individual learning through Online Platforms.

Online courses in programming and computer science

➡ Platforms like Stepik, Code.org, W3Schools, Udemy, and Coursera are used.

➡ Example: "Complete the online course on Python fundamentals and submit assignments."

Interactive tests and quizzes

➡ Creating computer science tests using platforms like Quizizz, Kahoot, and Google Forms.

➡ Example: "Create 10 questions on computer architecture for a quiz."

2.4. Peer Review and Individual Analysis

Students analyze each other's work and provide feedback on strengths and weaknesses.

Example: Each student tests another student's program, identifies errors, and offers suggestions for improvement.

3. System for Assessing Individual Work

The following criteria can be used to evaluate individual work:

Criteria	Evaluation Criteria
Accuracy	Has the task been completed according to the instructions?
Creativity	Did the student approach the task in a creative way?
Quality of Work	Does the program or project function correctly?
Design	If the task is visual, is the design clear and aesthetically pleasing?
Analytical Skills	Can the student independently analyze their work?

Conclusion

To effectively organize individual work in informatics lessons, the following methods should be used:

❖ Practical exercises – coding, graphic design, working with office software.

- ❖ Project-based learning – assigning real-life tasks
- ❖ Using online resources – platforms like Code.org, Coursera, and Quizizz.
- ❖ Peer review – analyzing students' work.

New assessment systems – creativity and outcome-oriented criteria.

Below is an example lesson plan for individual learning in the subject of Informatics. This plan is designed for 6th to 9th grade students on the topic "Working with Electronic Spreadsheets."[2]

Individual learning lesson plan

- ❖ Subject: Informatics
- ❖ Topic: Working with Electronic Spreadsheets (MS Excel or Google Sheets)
- ❖ Grade: 7th Grade
- ❖ Lesson Type: Practical Individual Work

Learning Objectives:

- Students will learn to independently input and format data in electronic spreadsheets.
- They will apply formulas and functions in practice.
- Students will acquire the skill to visualize data using charts.

1. Organizing the Lesson

Preparation Stage:

- Brief introduction to electronic spreadsheets is given to students.
- Google Sheets or MS Excel is opened.
- The lesson's objectives are explained.

Required Resources:

- Computer or tablet
- MS Excel or Google Sheets
- Internet access (for working with online materials)

2. Individual work Assignment

Task: Create a store sales report in an electronic spreadsheet

Task Instructions:

a) Create a new document in MS Excel or Google Sheets.
b) Add the following columns to the table:

- Product Name
- Price (in som)
- Quantity
- Total Value (Price × Quantity)

c) Write a formula to automatically calculate the "Total Value" column.
d) Create a chart based on the data in the table.
e) Organize and format the table with the following aspects:

- Make the headers bold.
- Add borders to the cells.
- Prices should be in currency format.

Example Table:

Product Name	Price (sum)	Quantity	Total Value (sum)
Apple	5000	10	=B2*C2
Banana	7000	5	=B3*C3
Orange	8000	7	=B4*C4

Chart: Create a column chart displaying the total values for the products.

3. Evaluation criteria for individual work results:

Criteria	**Score**
The table is correctly constructed (columns and rows).	2
Formulas are correctly used.	2
The table is properly formatted and organized.	2
The chart is created correctly.	2
The created work is complete and submitted correctly.	2
Total	**10**

After the task is completed, students' work will be reviewed and errors analyzed.

4. Conclusion and Individual Analysis

Students will be asked the following questions:

1) How did you use the formulas?
2) What information is shown by the chart?
3) If the prices of the products change, how will the table change?

Students should evaluate their own work and draw conclusions.

5. Homework to reinforce individual work

1) Create an electronic spreadsheet for your own or your family's daily expenses.
2) Complete this table using MS Excel or Google Sheets.
3) Calculate the price and total expenses for each product using formulas.
4) Show the results in a chart format.

Conclusion

- This individual learning activity enhances students' skills in working with MS Excel or Google Sheets.
- Working with formulas, visualizing and analyzing data are essential for solving real-world problems.
- During the evaluation process, students compare their work, analyze mistakes, and learn from each other.

Below are theoretical and practical questions related to organizing individual learning. These questions help teachers and students understand, plan, and assess the individual learning process.

1. Theoretical Questions to Understand the Essence and Importance of Individual Learning:

1) Mustaqil What is individual learning, and what are its key principles?

2) How does individual learning differ from traditional education?
3) What is the role of the student in organizing individual learning?
4) What methods should be used to enhance the effectiveness of individual learning?
5) What role do information technologies play in the individual learning process?
6) What strategies should a teacher apply to organize individual learning effectively?
7) What criteria can be used to assess individual learning?
8) How does individual learning affect students' creative thinking?
9) What factors should be considered when assigning individual work to students?
10) What challenges do students face during individual learning, and how can they overcome them?

2. Practical Questions for Planning and Organizing the Individual learning Process:

1) What topics would you choose to organize individual learning in Informatics lessons?
2) How can individual work be organized using online platforms?
3) What electronic resources and educational platforms can be used for individual learning?
4) What motivational methods can be applied when assigning independent tasks to students?
5) What methods can be used to analyze and assess students' individual work results?
6) How can collaboration among students be organized during individual learning?
7) How can students perform self-assessment during their individual work?
8) What practical tasks can be developed for individual learning in electronic spreadsheets, programming, or other Informatics topics?
9) What tasks can be assigned to develop students' creative thinking during individual learning?
10) What formats can be effective for summarizing and discussing the results of individual learning with students?

These questions are designed to help understand the individual learning process deeply, organize it effectively, and develop assessment methods.

References

1. http://www.phis.org.ru/informatika – Методическая копилка учителя информатики.
2. Informatika va axborot texnologiyalari. 7-sinf darsligi. Toshkent, 2023. O'zbekiston barkamollik uchun ta'lim dasturi. Tarjimon: Orifaxon G'ulomova.
3. http://oiwt.narod.ru/ – Методические материалы, тематическое планирование, разработки уроков. Рекомендуем учителям.

ТИББИЁТ ОЛИЙГОХЛАРИ ТАЛАБАЛАРИНИ ЎҚИТИШДА ИННОВАТЦИОН УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Хамроева Дурдона Махмуд қизи
Навоий давлат университети ўқитувчиси
durdonaxamrayeva@mail.ru

Аннотация. XXI-аср технологиялар асри барча йўналишларда шунингдек тиббиёт сохасида хам жадал технологик ривожланиш билан кечмокда.[1] Табиийки бу ривожланиш ўз новбатида тиббиёт олийгохларидан бўлажак шифокорларни хам бугунги кун талабларига мос инновацион усуллардан фойдаланган холда таьлим олишларини талаб қилади. Хозирги кунда замонавий шифокорларни етишиб чиқишлари учун етарлича замонавий инновацион технологиялардан фойдаланмасликнинг умуман иложи йўқ.[3] Бу технологиялардан фойдаланиш талабаларга аньанавий таьлим билан биргаликда олиб борилиб, уларнинг амалиёт талабларига мос юқори компетенциясини шакллантиришга ва уларнинг келажакдаги фаолиятининг сифатини таьминлашга имкон яратади.[2]

Калит сўзлар: инновацион ўқитиш, вазиятли масалалар, аньанавий ўқитиш.

Аннотация. XXI век - это век технологий, который характеризуется стремительным технологическим развитием во всех областях, в том числе и в медицине. Естественно, это развитие требует от медицинских вузов подготовки будущих врачей с использованием инновационных методов, соответствующих современным требованиям. В настоящее время невозможно обойтись без использования современных инновационных технологий для подготовки современных врачей. Использование этих технологий, наряду с традиционным образованием, позволяет студентам формировать высокую компетенцию, соответствующую практическим потребностям, и обеспечивать качество их будущей деятельности.

Ключевые слова: инновационное обучение, ситуативные проблемы, обучение на основе кейсов, традиционное обучение.

Abstract. The 21st century is the age of technology, which is characterized by rapid technological development in all areas, including the medical field. Naturally, this development, in turn, requires medical universities to train future doctors using innovative methods that meet today's requirements. Nowadays, it is simply impossible not to use modern innovative technologies to train modern doctors. The use of these technologies, combined with traditional education, allows students to form high competences that meet their practical requirements and ensure the quality of their future work.

Keywords: innovative teaching, situational issues, case based learning-CBL, traditional teaching.

Тиббиёт олийгохлари талабаларини ўқитишнинг энг самарали йўналишларига қуйидагиларни мисол келтириш мумкин: муаммоларга

йўналтирилганлик ва касбий фаолиятни моделлаштирган холда янги педогогик технологиялар: муаммоли вазиятлар асосида ўқитиш, жамоавий ўқитиш, клиник холатга асосланган холатда ўқитиш, интеграциялашган ўқитиш, ахборот-коммуникация ва компютер технологиялари, симуляцион технологияларга асосланган ўқитиш, лоиха асосида ўқитиш ва бошқалар. Айтиш жоизки сўнги йилларда юртимизда тиббиёт олийгохларида талабаларга таьлим бериш тизимида катта ўзгаришлар амалга оширилди. Жумладан : талабаларни таййорлашда янги ёндашувлар шакллантирилди, янги ўқув дастурлари ишлаб чиқилди, талабаларни симуляцион ўқитишга катта эьтибор қаратилди.[3]

Тадқиқот мақсади: тиббиёт йўналиши 3-курс талабаларини ўқитиш жараёнида инновацион технологиялар қўлланилишини тахлил қилиш.

Тадқиқот материали ва усуллари: тахлилий шарх, педогогик эксперемент, кузатиш, талабаларни анкета сўров орқали ўрганиш, клиник холат тахлили усули, беморларни физик текшириш усули, клиник кўрик, пальпация, перкуссия, аускультация усуллари, хақиқий беморларни педагог билан биргаликда кўриш усули, анализ ва қўшимча текширув усуллари натижаларини интерпретация қилиш усули.

Тадқиқот натижалари ва уларни мухокама қилиш. Навоий давлат университети "Табиий фанлар ва Тиббиёт факультети" да талабаларни ўқитишда аньанавий ва замонавий ўқитиш усулларидан фойдаланиб келинмокда. Аньанавий усуллардан тегишли мавзуга оид маьруза ва амалий машғулотлар , замонавий усуллардан эса симуляцион тезнологиялар, хар хил муляжлар, клиник холатга асосланган ўқитиш ва бошқалардан фойдаланиб келинмокда.

"Реабилитология ва спорт тиббиёти" фанини 3-курс талабаларини ўқитишда аньанавий усуллардан тушунтирувчи-иллюстратив усулдан фойдаланилади ва ушбу усул асосида талабаларни ўқитишда оғзаки, ёзма ва комбинацияланган сўровлар ўтказилади. Оғзаки сўров хар бир амалий ва клиник амалий машғулотда ва модул охирида амалга оширилади. Бундан ташқари талабалар билимини бахолашда фан ўқитувчиси томонидан тузилган хар хил вазиятли масалалар ва тест саволларидан фойдаланилади. Ушбу база хар йили 40 % гача янгиланиши таьминланади. Оралиқ ва якуний назоратлар ёзма ва тест шаклларида ўтказилади. [2]

Бизнинг олийгохда талабаларимиз назарий ва амалий билмларини эгаллашлари учун етарлича шарт шароит яратилган жумладан: керакли китоблар, электрон дарсликлар, мақолалар, маьрузалар, видео материаллар, симмулиацион ва муляжли хоналар тўлиқ ташкил этилган. Амалий дарслар шахримиз худудида жойлашган барча даволаш ва профилактика муассасаларида олиб борилади.

"Реабилитология ва спорт тиббиёти" фанининг хусусияти ва мақсадидан келиб чиққан холда 3-курс талабаларига беморларни (ёки спортчиларни) текшириш усуллари, (пальпация, перкуссия, аускультация), бемордан (ёки спортчидан) тўғри анамнез йиғиш, олинган анамнез

натижаларига асосланган холатда лаборатор инструментал текшириш усулларини аниқлаш ва барча олинган натижаларни тўғри тахлил қилиш ва хар бир бемор учун индувидуал реабилитация картасини тузиш, ёки спортчи учун тўғри ташкиллаштирилган шифокор назоратини олиб боришни, шунингдек шифокор этикаси ва деонтологияси тамоилларига риоя қилишни ўргатишдир.

Амалий дарсларда талабалар аниқ клиник мисоллар асосида клиник фикрлаш, шифокор фаолияти алгоритмлари, симтомлар ва синдромлар ўртасидаги боғлиқликни аниқлашни ўрганадилар. [1]

3-курс талабаларини ўқитишда Навоий вилояти ногиронлиги бўлган шахсларни реабилитация қилиш ва протезлаш марказида Навоий давлат университети базаси ташкил қилинган бўлиб бу ерда талабалар беморларни реабилитация қилишда қандай усуллардан фойдаланиш мумкинлигини, анамнез йиғишни, олинган натижаларни тахлил қилишни ва уларга асосланган холда реабилитация йўналишларини аниқлашни ўрганадилар. Бу эса талабаларга ўз новбвтида клиник фикрлашни шакллантиришга катта ёрдам беради. Бундан ташқари талабалар дарс давомида ўқитувчи томонидан таййорланган клиник масалалар қўлланилиши талабаларга олган билмларини янада мустахкамлашга катта ёрдам беради.

Кредит талим технологиясида талабалар томонидан фанга мустақил эътибор қаратилганлиги сабабли, клиник холатга асосланган инновацион ўқитиш методикаси (case based learning-CBL) энг қулай усуллардан хтссобланади[2]. Ушбу методика клиник фанларни ўқитишда кенг қўлланилиб, келажакда шифокорларнинг диагностика ва даволаш жараёнида компетенцион ёндашувини шакллантиришга хизмат қилади.

CBL фаол ўқитиш усулларидан бири ҳисобланиб, талабаларни ўқитиш жараёнига фаол жалб қилиш, муҳим ҳаракатларни бажариш ва муаммо устида мулоҳаза юритишни талаб қилади. Ушбу технология талабалар орасида янги ғоялар генерациясини, ижодкорликни, жамоавий равишда мураккаб вазиятларни ечишни рағбатлантиради[3].

CBL методининг анъанавий усулларга нисбатан устунликлари қуйидагилардан иборат: ўқувчиларнинг ўқиш натижалари ошиши, ўқитиш жараёнига ижобий муносабатнинг шаклланиши, узоқ муддатли хотиранинг мустаҳкамланиши, концептуал фикрлашнинг ривожланиши, ўқишга бўлган мотивация ошиши, муаммоларни ечиш кўникмаларининг яхшиланиши. CBL ўйин элементлари киритилмаган, актив симуляцион ўқитиш усулларига мансуб бўлиб, ўқитувчи томонидан таклиф этилган клиник вазиятни ечишда талабалар биргаликда клиник вазиятни таҳлил қилиш, бемор муаммоларини аниқлаш, клинико-лаборатор усуллар ёрдамида баҳолаш ва беморда асосий синдромни аниқлашни ўрганадилар[2]. Ушбу ўқитиш усули XIX асрнинг юридик ва бизнес мактабларидан бошланган. Ҳозирги кунда бу усул тиббиёт ва педагогика соҳасида талабаларни ўқитишда кенг ва муваффақиятли қўлланилмоқда. Усулнинг маъноси шундаки, ўқувчига тайёр билимлар эмас, балки у ўзи муаммони ечиш йўлларини ишлаб чиқиши, муаммони ечиш учун

зарур билимларни ўзи қидириши тақдим этилади. CBL илгари қўлланилган ўқитиш усулларидан фарқли ўлароқ, муаммо устида муҳокама жараёнида талабалар ўзаро ва ўқитувчи билан тенг ҳуқуқли иштирок этади. CBL технологияси доирасида талабалар нафақат билимга эга бўлишади, балки касбий кўникмалар, коммуникация кўникмалари ҳам шаклланади. CBL технологиясининг мазмуни шундан иборатки, ўқитувчи бир неча клиник вазиятларни ишлаб чиқади, улар дарснинг аниқ мавзусига мос келадиган ҳақиқий клиник вазиятни акс эттириши лозим[3]. Шу жараёнда ўқитувчи раҳбар сифатида саволлар бериб, мунозарани қўллаб-қувватлайди ва заруратга кўра талабаларни йўналтиради, яъни у талабалар ижодини бошқарувчи ролини бажаради.

Cace-study технологиясининг хусусиятлари қуйидагича: қарор қабул қилиш ва муаммоларни ечиш кўникмаларини ривожлантиради; назария билан амалиётни боғлашга ёрдам беради, танқидий фикрлаш даражасини оширади, жамоада ишлаш кўникмаларини рағбатлантиради, ҳақиқий вазиятлар мураккаблигини англашга ёрдам беради, турли нуқтаи назарларни шакллантиришга хизмат қилади

Юоқорида келтирилганларни ҳисобга олган ҳолда, "Реабилитология ва спорт тиббиёти" фани доирасидаги баъзи мавзулар бўйича кафедра ходимлари клиник вазиятли масалларни тузишган. CBL технологияси қуйидагича амалга оширилади: дарс бошланишидан олдин, CBL технологияси асосида дарс ўтказилганда, ўқитувчи талабаларни дарснинг мақсад ва вазифалари билан таништиради. Дарснинг мақсади: фундаментал ва клиник фанларнинг интеграцияси, физиологик жараёнлар ва асосий клиник синдромлар пайдо бўлишининг патофизиологик механизмлари тушунчаси асосида талабаларни беморларни нормал ва патологик ҳолатда клиник текшириш асослари билан таништириш. Дарс вазифалари: ички аьзолар касалликлари симптомларини таниб олишни ўрганиш; ички аьзолар касалликларида асосий синдромларни ажратиб ко'рсатишни ўзлаштириш; асосий синдром хусусиятларини аниқлаш ва шу асосда дастлабки ташхис қўйишни ўрганиш; ички аьзолар касалликларига эга беморни текшириш дастурини тузишни ўрганиш; беморни текшириш дастурини тузиб, унинг натижаларини интерпретация қилишни ўрганиш[3].

Дарснинг мақсад ва вазифалари билан танишилгач, ўқитувчи дарснинг ўтказилиш усули ва шаклини тушунтиради, сўнг талабаларни дарсга тайёрлик даражасини аниқлаш мақсадида тест синови ўтказади. Тест вазифалари натижаларини тезкор баҳолаш учун кафедра ходимлари томонидан талабалар ўз жавобларини киритиши учун чек-листлар ва уларни баҳолаш учун шаблонлар тайёрланган. Талабалар дарсга тайёрлик даражаси аниқлангач, ўқув гуруҳлари тасодифий танлаш йўли билан 4–5 кишилик кичик гуруҳларга бо'линади. Гуруҳларга дарснинг мақсад ва вазифаларига мос келадиган турли клиник вазиятлар тақдим этилади. Кейин гуруҳ аьзолари муаммони муҳокама қилиб, умумий ташхисга келишади ва гуруҳ аьзоларидан бири муҳокама натижаларини тақдим этади. CBL технологияси

бўйича дарснинг умумий баҳоси берилган вазифани тўғри ечиш, талабалар фаолияти, муҳокама юритиш қобилияти ва қизиқарли ғояларни таклиф этиш кўникмалари ҳисобга олинади. Жавоб бераётган талабанинг индивидуал баҳоси эса умумий гуруҳ баҳосига тенглаштирилади. Ҳар бир клиник вазият бўйича гуруҳларнинг жавоблари баҳоланиш учун шаблонлар ишлаб чиқилган. Гуруҳ жавоблари қуйидаги мезонларга асосан баҳоланади: "Бемор белгилари аниқлансин", "Белгилар синдромларга гуруҳланиб берилсин", "Беморнинг асосий синдроми аниқлансин", "Дастлабки ташхис қўйилсин", "Беморни текшириш режасини тузилсин", "Беморни текшириш натижалари интерпретация қилиниб, лаборатория-инструментал усуллар натижаларидан қўшимча синдромлар аниқлансин", "Қўшимча текширув усуллари ҳисобга олинган ҳолда асосий синдром ажратилсин", "Клиник ташхис қўйилсин". Биз томонидан ички аъзолар касалликларига оид айрим патологиялар: пневмониялар, бронхобструктив касалликлар, гепатитлар, ревматоид артрит ва остеоартроз, анемиялар, лимфопролифератив ва миэлопролифератив касалликлар, сурункали пиелонефрит ва гломерулонефрит, ишемия касаллиги, артериал гипертензия, ошқозон ва ўн икки бармоқ ичак яраси ва бошқаларни қамраб олувчи 100 дан ортиқ клиник вазиятли масалалар тайёрланган. Инсонларга оид инновацион технологиялар асосида ўтказиладиган дарс материаллари ўзбек ва рус тилларида тайёрланган[2].

Ҳар бир маъруза бошида дарс мавзусига оид клиник вазият таҳлили ўтказилади. Кейин талабалар ўқитувчи билан биргаликда босқичма-босқич касаллик клиник белгиларини аниқлаш, беморнинг клиник симптомларини синдромларга бирлаштириш, асосий синдромни аниқлаш, беморни текшириш режасини белгилаш ва лаборатория-инструментал усуллар натижаларидаги ўзгаришларни аниқлашни ўрганадилар. Маъруза охирида ўқитувчи талабалар саволлар бериб, мавзунинг асосий жиҳатлари ўзлаштирилганлигини аниқлайди.

Тиббиёт университети битирувчилари келгусидаги клиник фаолиятларини мукаммаллаштириш учун илмий-тадқиқот ишларида иштирок этиш кўникмаларига эга бўлиши лозим. Шу сабабли тиббиёт университети талабаларининг илмий-тадқиқот ишларида фаол иштирок этишлари кузатилади[2].

Илмий-тадқиқот ишларини амалга ошириш жараёнида талабалар материал йиғиш, илмий-тадқиқот муаммоси бўйича адабиётларни таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантирган. Библиографик кўрсаткичлар, каталоглар, картотекалардан фойдаланган ҳолда нашр этилган ишларни танқидий шарҳлашни ўрганишган. Тадқиқот ишларини бажаришда талабалар материални қайта ишлаш ва таҳлил қилиш, статистика усуллари ва ахборот технологиялари ёрдамида маълумотларни умумлаштириш, илмий ишларни муҳокама қилиш ва қарши фикр билдириш кўникмаларини эгаллаганлар[1].

Хулоса. Шундай қилиб, тиббиёт университетлари талабаларини ўқитишда замонавий таълим усулларининг жорий этилиши талабалар клиник

кўникмалари, жамоавий ишлаш ҳамда илмий-тадқиқот ишларининг ўзлаштирилишини яхшилашга хизмат қилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар

1. А. К. Мынбаева, З. М. Садвакасова «Инновационные методы обучения, Или как интересно преподавать».
2. Е.В Плащевая, Н.В. Нигей «Инновационные методы обучения студентов медицинской академии»
3. Бакирова Р.Е., Нурсултанова С.Д., Муравлёва Л.Е. , Тусупбекова К.Т. , Турханова Ж.Ж. ,Аширбекова Б.Д «Инновационные технологии в обучении студентов медиков»

DEVELOPING LISTENING COMPETENCE IN EFL LEARNERS: TECHNIQUES, TOOLS, AND CHALLENGES

Turakulova Nasiba Abduganiyevna
Samarkand State University named after Sharof Rashidov
Assistant teacher

Abstract. Listening competence plays a crucial role in English as a Foreign Language (EFL) learning, yet many learners struggle with comprehension due to factors such as fast speech, unfamiliar accents, and limited exposure to authentic materials. This article explores the significance of listening in EFL acquisition, highlighting its connection to speaking, reading, and writing skills. It examines effective techniques such as top-down and bottom-up processing, pre-listening and post-listening activities, and shadowing. Additionally, the article discusses various tools for improving listening skills, including podcasts, audiobooks, videos, and language learning apps. Common challenges, such as difficulty in distinguishing words in connected speech and vocabulary limitations, are also analyzed, along with practical solutions to overcome them. By integrating structured strategies, technology, and consistent practice, EFL learners can enhance their listening proficiency, leading to greater fluency and confidence in real-world communication.

Keywords: listening competence, language acquisition, language learning tools, listening strategies.

Аннотатция. Аудитивная компетенция играет важнейшую роль в процессе овладения английским языком как иностранным (EFL), однако многие обучающиеся испытывают затруднения в понимании устной речи, что обусловлено такими факторами, как высокая скорость речи, незнакомые акценты и ограниченный доступ к аутентичным аудиоматериалам. Данная статья посвящена анализу значимости навыков аудирования в изучении английского языка, акцентируя внимание на его взаимосвязи с другими видами речевой деятельности говорением, чтением и письмом. Рассматриваются эффективные методики развития аудитивных навыков, включая восходящую и нисходящую переработку информации, а также этапы предаудирования и постаудирования, и метод «теневого повторения» (shadowing). В статье также освещаются разнообразные ресурсы, способствующие формированию и совершенствованию навыков восприятия иноязычной речи на слух, в частности, подкасты, аудиокниги, видеоматериалы и цифровые приложения для изучения языков. Анализируются типичные затруднения, с которыми сталкиваются обучающиеся, включая трудности в различении слов в связной речи и ограниченный словарный запас, и предлагаются практико-ориентированные пути их преодоления. Комплексное применение системных стратегий, современных технологий и регулярной практики способствует повышению уровня аудитивной компетенции у изучающих английский язык как

иностранный, что, в свою очередь, ведет к формированию более высокой степени беглости речи и уверенности в реальном коммуникативном взаимодействии.

Ключевые слова: аудитивная компетенция, овладение языком, средства изучения языка, стратегии аудирования

Annotatsiya. Tinglab tushunish kompetensiyasi ingliz tilini chet tili sifatida (EFL) o'rganishda muhim rol o'ynaydi, biroq ko'plab til o'rganuvchilar nutqni tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Buning sabablari sifatida sof ingliz tilida gapiruvchilarning yuqori tezlikda gapirish toni, notanish aksentlar va autentik materiallarga cheklangan darajadagi duch kelish holatlari ko'rsatiladi. Ushbu maqolada ingliz tilini o'zlashtirish jarayonida tinglab tushunish ko'nikmalarining ahamiyati tahlil qilinadi va ularning gapirish, o'qish hamda yozish ko'nikmalari bilan o'zaro bog'liqligi ta'kidlanadi. Tinglab tushunishni rivojlantirishda samarali metodlar – yuqoridan pastga va pastdan yuqoriga yo'naltirilgan axborotni qayta ishlash, tinglashdan oldingi va keyingi faoliyatlar, shuningdek, "soya metodi" (shadowing) kabi yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Maqolada shuningdek, podkastlar, audiokitoblar, videomateriallar va til o'rganishga mo'ljallangan ilovalar kabi turli vositalar orqali tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari yoritiladi. Ushbu sohadagi umumiy muammolar, uzluksiz nutqda so'zlarni ajratishdagi qiyinchiliklar hamda cheklangan so'z boyligi kabi holatlar tahlil qilinadi va ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy yechimlar taklif etiladi. Tuzilmaviy strategiyalar, zamonaviy texnologiyalar va muntazam mashqlarni integratsiyalash orqali EFL o'rganuvchilari tinglab tushunish kompetensiyasini rivojlantirishlari, natijada esa real kommunikatsiya jarayonida erkinlik va ishonchni oshirishlari mumkin bo'ladi.

Kalit so'zlar: tinglab tushunish kompetensiyasi, til o'rganish, til o'rganish vositalari, tinglab tushunish strategiyalari.

Introduction. Listening is one of the most crucial skills in English as a Foreign Language (EFL) learning, yet it is often overlooked compared to speaking, reading, and writing. Effective listening is essential for communication, comprehension, and overall language acquisition. It helps learners understand pronunciation, grammar structures, and vocabulary in context (Brown, 2001). Despite its importance, many EFL learners struggle with listening due to factors such as unfamiliar accents, fast speech, and limited exposure to authentic materials (Vandergrift & Goh, 2012). To enhance listening competence, teachers and learners must use effective techniques, leverage modern tools, and address common challenges. This article explores the role of listening in EFL learning, strategies to develop listening skills, useful resources, and solutions to overcome listening difficulties.

1. The Role of Listening in EFL Learning

Listening plays a foundational role in second language learning. According to Krashen's Input Hypothesis, language learners acquire a new language best when they are exposed to meaningful and comprehensible input (Krashen, 1985). This

means that the more learners listen to English in real-life contexts, the more they develop their understanding and fluency.

Additionally, listening is closely connected to other language skills:

• Listening and Speaking: Good listeners pick up pronunciation, intonation, and natural speech patterns, improving their own speaking abilities (Gilakjani & Sabouri, 2016).

• Listening and Reading: These skills both involve recognizing words and structures, making it easier to connect spoken and written forms (Field, 2008).

• Listening and Writing: Learners who understand spoken English well can better organize their thoughts and express ideas in writing.

By improving listening competence, EFL learners become more confident and capable communicators in various situations, from academic settings to everyday conversations.

2. Effective Techniques for Improving Listening Skills

In order to develop listening skills effectively, learners must apply different techniques that enhance comprehension and engagement. The following strategies can help improve listening competence:

2.1 Top-Down vs. Bottom-Up Processing

• The first process, top-down processing focuses on using background knowledge, context, and prior experiences to understand meaning. For example, before listening to a news report, learners can predict the topic based on the headline. And it would be better for them to understand the coming listening track. (Richards, 2008).

• The second process, bottom-up processing involves decoding individual sounds, words, and grammar structures. This is important for recognizing connected speech and distinguishing words in fast conversations. By recognizing sounds, words properly one can easily comprehend the notion of word in listening track. Because fast conversations demand high level of listening comprehension. A balanced approach combining both strategies helps learners improve overall comprehension. (Vandergrift & Goh, 2012)

2.2 Pre-Listening Activities

Pre-listening tasks are things learners do before a listening activity in order to prepare for listening. It activates learners' background knowledge and prepare them for comprehension. These activities have different aims like pre-teaching or activating vocabulary, predicting content, generating interest. (Wilson, 2008) Here are examples of pre-listening activities:

• Predicting content based on a title, image, or key vocabulary.

• Discussing topic vocabularies to build familiarity.

• Brainstorming possible questions that may be answered in the listening task.

2.3 While-Listening Strategies

While listening activities are also called during-listening activities. During listening, learners have to focus on key points rather than trying to understand each word. (Goh, 2000) While listening tasks include:

➢ Listening for gist: Identifying the main idea of a conversation or text.

- Listening for specific information: Finding details such as dates, names, or numbers.
- Recognizing intonation and stress patterns: Understanding emotions and emphasis in speech.
- Taking notes: Writing down key points while listening.
- Picture dictation
- False facts Dictation

2.4 Post-Listening Activities

After listening, learners can reinforce comprehension through:

• Summarizing the content in their own words.
• Answering comprehension questions to check understanding.
• Discussing the topic with peers to practice speaking skills.

2.5 Shadowing and Repetition

Shadowing is an effective technique where learners repeat what they hear immediately after the speaker. This helps improve pronunciation, rhythm, and fluency.

Listening to short clips and mimicking native speakers can boost confidence and accuracy.

3. Tools and Resources for Listening Practice

Technology provides numerous resources to improve listening skills. Some of the most effective tools include:

3.1 Podcasts and Audiobooks

Listening to podcasts and audiobooks exposes learners to real-world language and different accents. Recommended options include:

• BBC Learning English (for clear, educational content).
• TED Talks (for diverse topics and speakers).
• The English We Speak (for idioms and informal expressions).

3.2 Videos and Movies with Subtitles

Watching English movies, TV shows, and YouTube videos with subtitles helps learners associate spoken and written forms of words. Gradually, they can try watching without subtitles to develop stronger listening comprehension.

3.3 Language Learning Apps

Apps such as Duolingo, BBC Sounds, and FluentU provide interactive listening exercises, allowing learners to practice at their own pace.

3.4 Listening Labs and Online Courses

Many websites, such as Elllo.org, ESL Lab, and Coursera, offer structured listening practice with transcripts and exercises to improve comprehension.

3.5 Conversational Practice with Native Speakers

Engaging in real conversations with native or fluent speakers through language exchange platforms like HelloTalk, Tandem, or Italki helps learners adapt to natural speech patterns and different accents.

4. Common Challenges in Developing Listening Skills

Despite the availability of tools and techniques, many EFL learners face difficulties in listening comprehension. Common challenges include:

• Fast Speech and Accents: Learners struggle to understand native speakers who talk quickly or use unfamiliar pronunciations.

• Lack of Vocabulary Knowledge: Limited word recognition makes comprehension difficult.

• Limited Exposure to Authentic Listening Materials: Textbook recordings often lack natural speech patterns, leaving learners unprepared for real conversations.

• Anxiety and Lack of Confidence: Fear of misunderstanding prevents learners from engaging in listening activities.

• Difficulty in Distinguishing Words in Connected Speech: In natural conversation, words blend together, making it hard to separate individual words.

5. Solutions to Overcome Listening Barriers

To overcome these challenges, learners and teachers can apply the following strategies:

• Gradual Exposure to Different Accents: Listening to a variety of speakers helps learners adapt to different pronunciations.

• Expanding Vocabulary Through Contextual Learning: Instead of memorizing word lists, learners should learn words in context by listening to conversations and stories.

• Practicing Active Listening: Instead of passive exposure, learners should engage with the material by predicting content, taking notes, and summarizing.

• Encouraging a Stress-Free Learning Environment: Reducing pressure and allowing mistakes help build confidence.

• Using Visual and Contextual Clues: Body language, images, and background sounds can provide additional meaning.

Conclusion. Developing listening competence is essential for EFL learners, as it enhances comprehension, communication, and overall language proficiency. By applying effective techniques, using modern tools, and addressing common challenges, learners can improve their listening skills and become more confident English speakers. As listening is a skill that improves with practice, learners should engage in diverse listening activities regularly, from watching movies to conversing with native speakers. With persistence and the right strategies, mastering listening can significantly accelerate the journey toward English fluency.

References

1. Brown, H. D. (2001). Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy (2nd ed.). Longman.
2. Field, J. (2008). Listening in the language classroom. Cambridge University Press.
3. Gilakjani, A. P., & Sabouri, N. B. (2016). Learners' listening comprehension difficulties in English language learning: A literature review. English Language Teaching, 9(6), 123–133.
4. Goh, C. C. M. (2000). A cognitive perspective on language learners' listening comprehension problems. System, 28(1), 55–75.

5. Krashen, S. D. (1985). The Input Hypothesis: Issues and implications. Longman.
6. Richards, J. C. (2008). Teaching listening and speaking: From theory to practice. Cambridge University Press.
7. Vandergrift, L., & Goh, C. C. M. (2012). Teaching and learning second language listening: Metacognition in action. Routledge.
8. Wilson, J. J. (2008). How to teach listening. Pearson Longman.

O‘RTA OSIYODA QADIMGI TIBBIYOTNING SHAKILLANISH JARAYONI

Chariyev Nuriddin Xushboqovich
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali assistenti

Himmatov Nodir Normamatovich
Denov Abu Ali ibn Sino nomidagi
Jamoat salomatligi texnikumi o‘qituvchisi

Izzatova Risolat Bahriddin qizi
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali talabasi

Annotatsiya. O‘rta Osiyo qadimiy sivilizatsiyalardan biri, bu zaminda ilk shaharlar, ilm maskanlari, akademiya va madrasalarning shakillanishi, tabiatni va tibbiyotni o‘rganishga bo‘lgan ilk qarashlarning shakillanishi, shu asosda tibbiyot, astranomiya, falokiyot, geodeziya va aniq fanlarning yuksak darajada taraqqiy etgan zamin ekanligi. Avesto, Behustun qoya yozma manbalari, Hind, Xitoy, Yunon-Rim manbalari shu bilab birga, qadimgi va o‘rta asr Sharq allomalarining tibbiyotga oid asarlari, hamda uning ahamiyati ushbu maqolada bayon etilgan.

Аннотация. Центральная Азия — одна из древнейших цивилизаций, земля, где возникли первые города, научные центры, академии и медресе, сформировались первые взгляды на изучение природы и медицины, и на этой основе получили высокое развитие медицина, астрономия, метеорология, геодезия, точные науки. В статье описываются медицинские труды древних и средневековых восточных ученых, включая Авесту, наскальные надписи Бехустун, индийские, китайские и греко-римские источники, а также их значение.

Annotatsion. Central Asia is one of the ancient civilizations, it is here that the first cities, scientific centers, academies and madrasas were formed, the first views on the study of nature and medicine were formed, and on this basis, medicine, astronomy, meteorology, geodesy and exact sciences were highly developed. The Avesta, Behustun rock inscriptions, Indian, Chinese, Greco-Roman sources, as well as the medical works of ancient and medieval Eastern scholars and their significance are described in this article.

Kalit so‘zlar: O‘rta Osiyo, Avesto, Avitsenna, Behustun qoya yozuvlari, meditsina, tashxis, dorishunoslik sohasi, tib qonunlari, Dorulshifo, Kitob as-Saydana fit-tib.

Ключевые слова: Центральная Азия, Авеста, Авиценна, наскальные надписи Бехустун, медицина, диагностика, фармацевтическая отрасль, медицинские законы, Дарульшифа, Китаб ас-Сайдана фит-тиб.

Keywords: Central Asia, Avesta, Avicenna, Behustun rock inscriptions, medicine, diagnosis, pharmaceutical field, medical laws, Darulshifa, Kitab as-Saydana fit-tib.

O‘rta Osiyo qadimdan fanning turli sohalari, jumladan tibbiyotning rivojlangan markazlaridan biri bo‘lganligi tarixdan ma‘lum, aynan «Avesto»ning birinchi kitobida («Vendidat») tibbiyotga oid ma’lumotlar berilgan. Bundan deyarli XXIV asr oldin bitilgan ushbu kitobdagi ma’lumotlar hozirgi davrda ham olimlarni hayratga solmoqda. Unda jismoniy va ruhiy poklanish haqidagi qonunlar majmuasi keltirilgan. «Avesto» kitobida biz ko‘rish, eshitish, hid va ta’m bilish markazlari miyada joylashgan, degan fikrlarni uchratamiz. Kitobda «Hayot markazi» suyak iligida bo‘ladi deyiladi. Shuningdek, kitobda odam anatomiyasi va fiziologiyasiga oid juda qiziqarli ma’lumotlar keltirilgan[1].

«Avesto»da nafaqat ruhiy tushkunlik, balki jismoniy zo‘riqish ham kasallikka olib kelishi bayon etilgan. Bemorlarni davolashda jarrohlik va ruhiy tinchlantirish davolashning asosiy usuli ekanligi ta’kidlanadi. Kitobda gigiyena, profilaktika, ozoda yurish, yomon narsalarga yaqinlashmaslik, toza havoda sayr qilish, sifatli ovqatlar tanovul qilish va toza ichimlik suvi ichish haqida ham ko‘plab ma’lumotlar berib o‘tilgan. Aynan Avestoda Gippokratdan deyarli 150 yil oldin tibbiyot va ruhiyatga oid ilmiy qarashlar o‘z aksini topgan.

Avestodagi tibbiy manbalarga asoslanib, Gippokrat ham o‘z qarashlarida miya va ruh orasidagi munosabatlarga oid qarashlarida odamlar xulq-atvorini kasallik kechishiga bog‘lab o‘rgandi va temperament haqida ta’limotlar yaratdi. Gippokrat odam temperamentini 4 tipga ajratdi:

1) sangvinik – harakatchan, xushchaqchaq, irodali odam;

2) xolerik – jahldor, hissiyotga beriluvchan odam, ularda jigar o‘ti ustunlik qiladi; 3) flegmatik – vazmin odam, ularning organizmida flegma (shilliq, xilt) ustun turadi; 4) melanxolik – irodasiz, tushkun kayfiyatda va tang ahvolda yuradigan odam.

Platon o‘z qarashlarida inson tanasidagi ruh haqida o‘z qarashlarini bayon etgan bo‘lsa, Aristotel miya, ruh va tana munosabatlariga oid bir qancha o‘z fikrlarini bildirib o‘tgan. Aristotel o‘z qarashlarida jonni 3 xilga ajratgan: o‘simlik, hayvon va ongli jon.

IX asr boshlarida tibbiyot Sharqda, ya’ni Bag‘dod, Buxoro va Xorazmda boshqa tabiiy fanlar qatori tibbiyot ham jadal rivojlanadi. Bag‘doddagi tibbiyot dargohlarida bemorlarni davolashda ruhiy ta’sir qilish usullari keng qo‘llanilgan. Bemor bilan tibbiyot xodimi o‘rtasidagi munosabatlar, psixologik usullar, turli kasalliklarning kelib chiqishida ruhiy omillarning ahamiyati, ularni oldini olish kabi bilimlar rivojlana boshladi. Bu davrda tibbiyot psixologiyasi poydevori yaratilishi boshlandi, desak mubolag‘a qilmagan bo‘lamiz. Bag‘doddagi tibbiyot muassasalari butun dunyoda tan olinib, Yevropada ham katta shuhrat qozondi.

Qadimgi Buyuk ipak yo‘li davrida O‘rta Osiyoning savdo, ilm-fan, madaniyat markaziga aylanishi tibbiyot sohasining rivojlanishiga turtki bo‘ldi. Qadimgi O‘rta Osiyo xalqlari o‘simliklar, minerallar va hayvon mahsulotlaridan dori sifatida foydalanishgan. Keyinchalik milodiy I asrdan boshlab O‘rta Osiyo tibbiyotida ilmiy yondashuv kuchaya boshladi.Yunon, Hind va Xitoy tibbiyot maktablarining ta’siri bilan kasalliklarning sabablari tashhis va davolash usullari chuqurroq o‘rganildi.

Tibbiyot o‘rganilar ekan bu o‘rganishlarning samarasi o‘laroq tibbiyot O‘rta Osiyoda kurtak yoza boshladi va eng ko‘p tibbiyot asarlari hissasi ham shu yerga tog‘ri keladi. O‘rta asrlarda tabobat ilmi Sharqda, nafaqat, O‘rta Osiyoda rivojlana boshladi. Yunon, sansikrit va boshqa qadimiy sharq tillarida yozilgan tibbiy asarlarning ko‘pchiligi, jumladan, Aristotel va Galenning dorishunoslikka oid asarlari shu davrda arab tiliga tarjima qilinishida aynan Sharq allomalarining hissasi katta bo‘lib, tibbiyot sohasining O‘rta Osiyoda gullab yashnashiga sababchi bo‘ldi.

Ayniqsa, IX-XI asrlarda O‘rta Osiyoda yashagan buyuk tabiblar-Aby Ali Ibn Sino, Abu Bakr ar-Roziy, Abu Rayhon Beruniy va boshqa olimlarning ilmiy merosi sharq va G‘arb tibbiyotining rivojolanishiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Jumladan, Abu Hasan al-Bayxakiy, Ibn al-Kiftiy, Ibn Abu Usaybia, Abu Bakr ibn al-Xaliqon kabi olimlar mehnatida Abu Bakr Ar-Roziy, Abu Ali ibn Sino, Sharofiddin Iloqiy, Najmiddin Samarqandiy, Ismoil Jurjoniy va boshqa taniqli tabiblar o’rni katta bo’ldi[2]. Binobarin, Ibn Sinoni O‘rta Osiyoda tibbiyot ilmining asoschisi deb atashgan[3].

Olimning eng katta xizmati shundan iboratki, u o‘sha davr tibbiyoti erishgan natijalrni umumlashtirdi, uni o‘z tajriblari bilan boyitdi va shu asosida ilmiy tadqiqot yaratdi. U o‘zining 5 ta jilddan iborat bo‘lgan “Tib qonunlari” asarini yaratgan bo‘lib, 1- jildi tibbiyot fanlari nazariyasi; anatomiya, diagnostika, fizialogiya va jarrohli haqida. 2-jildida oddiy dorilar haqida hikoya qilingan. 3- va 4- jildlarda inson a’zolarining kasalliklari tasvirlangan, 5- jildda murakkab dorilar haqida so‘z boradi[4].

O‘sha davr tibbiyoti haqida gapirar ekanmiz Abu Rayhon Beruniyga to‘xtalish joiz. Abu Rayhon Beruniy Xorazmning buyuk allomasi, tarix, tibbiyot, farmakologiya, minerallogiya fanlariga oid mashhur asarlari muallifi. Amerikalik tarixchi olim Dj.Sarton Beruniyga shunday ta’rif beradi; ”Astronomiya va matematika, tibbiyot va farmakologiya, antropologiya, va etnografiya, falsafa, botanika va mineralogiya uning buyuk nomisiz qashshoqlanib qolar edi’’ .Tibbiyot uchun eng katta qo‘shgan hissasi Abu Rayhon Beruniy dorivor o‘simliklarni chuqur o‘rgangan va bu sohadagi o‘z bilim va kuzatuvlarini umumlashtirib, ”Kitob as-Saydana fit-tib” (Tibbiyotning farmakognoziya kitobi) nomli asarni yaratganligidadir. Kitobda muallif 1000 dan ortiq dorivor moddalarning xuxusiyatlarini, ularni yig‘ish va foydalanish yo‘llarini ochiq oydin ko‘rsatib, belgilab bergan.[5]

Abu Nasr Farobiy O‘rta Osiyoda qadimgi tibbiyotning rivojlanishida muhim rol o‘ynagan buyuk mutafakkir va ensiklopedist olimdir. U tibbiyot sohasida bevosita shifokorlik qilmagan bo‘lsada, falsafa, mantiq, tabiiy fanlar va musiqa orqali tibbiyot tarqqiyotiga katta ta‘sir ko‘rsatgan. Shu ma’noda uning “Inson tanasining a’zolari haqida” risolasi katta ahamiyatga ega. Bu asar tibbiyot ilmining maqsad va vazifalarini aniqlashda mashhur “Tib qonunlari”ning muallifi Abu Ali ibn Sinoning bevosita o‘tmishdoshi bo‘lganligi tasdiqlaydi. Forobiy bu yerda organism bilan tashqi muhitning o‘zaro aloqasi, insonning ruhiy va jismoniy

holatining tashqi omillari, atrof muhit ta'siriga bog'liqligiga alohida e'tibor bergan[6].

Xulosa. O'rta Osiyo qadimgi davrlardan boshlab, turli madaniyatlar va sivilizatsiyalar kesishgan joy bo'lgan. Bu mintaqada tibbiyotning rivojlanishi ham bu madaniy almashinuvlar bilan bog'liq. Bundan tashqari dunyo tan bergan olim-ulamolarning aynan tibbiyot sohasiga qo'shgan o'zining benazir hissasi O'rta Osiyoning tarixida bitmas - tygalmas iz qoldira oldi. O'rta Osiyoda qadimgi allomalarining ilmiy va amaliy tajribalari orqali to'plangan ilmiy merosi orqali bugungi tibbiyot katta yutuqlarga erishmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avesto. O'zbekcha tarjima (Asqar Mahkam tarj.)-T.:2001.
2. X.E.Rustamova, N.K.Stojarova, Sh.A.Abdurashidova, Q.Ch.Nurmamatova (2020) Tibbiyot ta'rixi "O'zkitobsavdo'' nashriyoti[2], [3].
3. Z.F.Mavlyanova, YO.A. Kamalova (2022) Ibn Sinoning hayoti va faoliyati, ilmiy me'rosi, uning tibbiyot ilmi rivojlanishiga qo'shgan hissasi. "Samarqand" nashriyoti[4].
4. A.A.Qodirov.(2004) O'zbekiston tibbiyoti "Abu Ali ibn Sino" nomidagi tibbiyot nashriyoti [5].
5. Abu Nasr Forobiy (1993) Fozil odamlar shahri "Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi" nashriyoti[6].

МНОГОНАЦИОНАЛЬНАЯ АУДИТОРИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА: ТРУДНОСТИ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Dilafroz Sheralievna Tursunova
Samarkand StateTeacher of the
Institute of Foreign Languages

Orozova Dilnura Abror qizi
Student of Samarkand State Institute of Foreign Languages
urazovadilnura70@gmail.com

Аннотация. В данной статье рассматриваются проблемы, возникающие при обучении русскому языку в многонациональной аудитории. В условиях глобализации русский язык становится средством общения для людей различных культурных и языковых традиций, что создаёт как дополнительные возможности, так и трудности в образовательном процессе. Анализируются основные сложности, такие как языковой барьер, различия в грамматических структурах родных языков учащихся, а также культурные особенности восприятия учебного материала. Предлагаются эффективные методики и подходы, направленные на преодоление этих трудностей, включая использование коммуникативного подхода, мультимедийных технологий и дифференцированного обучения.

Ключевые слова: многонациональная аудитория, русский язык, языковой барьер, межкультурная коммуникация, методы обучения, дифференцированное обучение.

Введение. Современное преподавание русского языка все чаще сталкивается с необходимостью адаптации к многонациональной аудитории. В связи с глобализацией и миграционными процессами количество иностранных студентов и мигрантов, изучающих русский язык, значительно увеличивается. Однако разница в уровне подготовки, культурные особенности и особенности восприятия языка создают значительные барьеры в образовательном процессе. Как отмечает Ворошилова Е.В., «успешное обучение возможно лишь при учёте языковой и культурной специфики учащихся» [1]. Настоящая статья анализирует основные трудности, возникающие в процессе преподавания, и предлагает эффективные стратегии их преодоления.

Языковой барьер. Одной из главных проблем является языковой барьер. Студенты, владеющие различными родными языками, сталкиваются с трудностями при освоении русской фонетики, грамматики и лексики. Например, для носителей китайского или японского языков сложными могут оказаться русские падежи, тогда как для носителей тюркских языков – система глагольного управления.

Фонетический аспект также играет значительную роль. Русские звуки «р», «ы», «ш», «щ» могут представлять сложность для студентов, не

имеющих аналогов этих звуков в своем родном языке. Неправильное произношение, в свою очередь, может вызывать непонимание в коммуникации.

Различие в грамматических структурах. Еще одной проблемой является различие в грамматических структурах родных языков учащихся. Например, отсутствие категории рода в английском или турецком языках затрудняет освоение русских существительных и прилагательных. Аналогично, различия в порядке слов и использовании предлогов могут вызывать затруднения у студентов из разных языковых групп.

Дополнительную сложность представляет система видов глаголов в русском языке, которая отсутствует во многих языках. Как подчёркивает Филиппов А.Г., «восприятие категории вида требует не столько механического заучивания, сколько глубокого понимания функциональной разницы между формами» [7].

Культурные особенности восприятия учебного материала. Культурные особенности также играют важную роль в процессе обучения. Представители различных народов по-разному воспринимают образовательный процесс: для одних характерен активный диалог и обсуждение, тогда как для других – уважительное молчание и пассивное усвоение информации. Эти различия требуют от преподавателя гибкости в выборе методик и подходов.

Стернин И.А. подчеркивает важность межкультурной компетентности преподавателя: «Понимание культурных кодов учащихся позволяет наладить эффективную коммуникацию и снизить уровень недопонимания» [6].

Коммуникативный метод. Одним из наиболее эффективных подходов является коммуникативный метод, направленный на развитие навыков устной речи через активное взаимодействие учащихся. Использование ролевых игр, диалогов и совместных проектов способствует преодолению языкового барьера и формированию уверенности в общении.

Как отмечает Соловова Е.Н., «активные формы обучения, построенные на живом общении, развивают не только языковые, но и социокультурные навыки» [3]. Важно также применять технику "языкового погружения", создавая среду, где студенты вынуждены использовать русский язык в реальных ситуациях. Это могут быть групповые обсуждения, имитация бытовых ситуаций и участие в русскоязычных мероприятиях.

Применение мультимедийных технологий. Применение мультимедийных технологий значительно облегчает процесс обучения. Видеоуроки, интерактивные упражнения и онлайн-платформы помогают студентам самостоятельно изучать материал и повторять его в удобное время. Кроме того, использование аутентичных материалов, таких как фильмы, подкасты и статьи, способствует погружению в языковую среду.

В своей педагогической практике я успешно использовала комбинированный подход, сочетающий применение популярных цифровых платформ, таких как “Duolingo”, “Busuu” и “Яндекс.Учебник”, с разработанной мной методикой интерактивных видео-сценариев.

Использование мобильных приложений помогало студентам ежедневно тренировать лексику, грамматику и аудирование в удобном формате, а также отслеживать собственный прогресс. В то же время интерактивные видео-сценарии, созданные с участием самих студентов, позволяли отрабатывать реальные речевые ситуации. Каждое видео сопровождалось субтитрами, пояснениями и практическими заданиями. Материалы размещались в Telegram-канале группы и на YouTube (с ограниченным доступом), что давало возможность гибкого повторения и подготовки к занятиям.

Данный подход оказался особенно эффективным в многонациональной аудитории: он способствовал не только формированию речевых навыков, но и повышению мотивации и уверенности в общении на русском языке. Важно, что при создании видеоматериалов учитывались культурные и языковые особенности обучающихся, что повышало уровень вовлечённости и снижало стресс при изучении нового материала.

Как подчёркивает Чистякова И.Б., «цифровые технологии позволяют не только разнообразить учебный процесс, но и обеспечить гибкость и индивидуализацию обучения» [5]. Комплексное использование онлайн-ресурсов и интерактивных заданий сделало обучение более доступным, динамичным и ориентированным на реальные коммуникативные потребности студентов.

Дифференцированное обучение. Дифференцированное обучение позволяет учитывать уровень подготовки каждого учащегося. Разделение студентов на группы по уровню владения языком, а также индивидуальный подход к каждому ученику способствуют более эффективному усвоению материала.

Также рекомендуется использование метода тандемного обучения, когда студенты с разным уровнем знаний объединяются в пары или малые группы для совместного изучения материала. Леонтьева Т.В. подчеркивает, что «взаимное обучение позволяет преодолевать психологический барьер и повышает мотивацию учащихся» [2].

Заключение. Преподавание русского языка в многонациональной аудитории требует от преподавателя не только знаний методики, но и гибкости, терпения и умения учитывать культурные и языковые различия учащихся. Использование коммуникативного метода, мультимедийных технологий и дифференцированного обучения позволяет значительно повысить эффективность образовательного процесса, сделать его более доступным и комфортным для студентов различных национальностей.

Литература

1. Ворошилова Е.В. Методика преподавания русского языка как иностранного. – М.: Просвещение, 2019.
2. Леонтьева Т.В. Межкультурная коммуникация и преподавание языков. – СПб.: Питер, 2020.
3. Соловова Е.Н. Современные методы обучения иностранным языкам. – М.: Высшая школа, 2018.

4. Халеева И.И. Основы обучения русскому языку в поликультурной среде. – Казань: Казанский университет, 2021.
5. Чистякова И.Б. Использование цифровых технологий в преподавании РКИ. – Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет, 2022.
6. Стернин И.А. Межкультурная коммуникация и преподавание русского языка. – Воронеж: ВГУ, 2010.
7. Филиппов А. Г. Теория и практика преподавания русского языка как иностранного. – СПб.: Златоуст, 2015.
8. BOBOQULOVA, X. (2024). FUQAROLIK JAMIYATI QURISH TARIXINI MANBASHUNOSLIK ASOSLARI. News of the NUUz, 1(1.10. 1), 63-65

МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ НАД ТЕКСТАМИ КУРСАНТОВ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Дилшодбеков Темур
Доктор философии по педагогическим наукам (PhD)
Негосударственное высшее образовательное учреждение «Alfraganus University»
dilshodbekovtemur92@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена методике организации самостоятельной работы курсантов по русскому языку с акцентом на использование текстов в учебном процессе. Автор акцентирует внимание на важности личностно-ориентированного подхода и применения текстов различных типов для стимуляции познавательной активности курсантов. Рассматривается роль текста как основного дидактического материала, который способствует овладению языковыми средствами на грамматическом и коммуникативном уровнях. Особое внимание уделяется обучению курсантов построению высказываний и абзацев, что способствует улучшению их коммуникативных навыков. Также анализируются функции аутентичных текстов, их роль в учебно-познавательной деятельности курсантов, и предлагаются методические подходы к организации самостоятельной работы. В статье подчеркивается необходимость использования текстов для формирования грамматических навыков и расширения кругозора курсантов, а также для повышения их мотивации к изучению русского языка.

Ключевые слова: методика, самостоятельная работа, курсант, русский язык, текст, грамматические навыки, коммуникативная компетенция, аутентичные тексты, мотивация.

Annotatsiya. Maqola rus tilida kursantlarning mustaqil ishlarini tashkil etish metodikasiga bag'ishlangan bo'lib, o'quv jarayonida matnlardan foydalanishga qaratilgan. Tadqiqotchi kursantlarning bilim faolligini rag'batlantirish uchun shaxsga yo'naltirilgan yondashuv va har xil turdagi matnlarni qo'llash muhimligiga e'tibor qaratadi. Matnning roli grammatik va kommunikativ darajalarda til vositalarini o'zlashtirishga yordam beradigan asosiy didaktik material sifatida ko'rib chiqiladi. Kursantlarni nutq va matn tuzishga o'rgatishga alohida e'tibor qaratiladi, bu ularning muloqot qobiliyatlarini yaxshilashga yordam beradi. Shuningdek, haqiqiy matnlarning funktsiyalari, ularning kursantlarning o'quv va kognitiv faoliyatidagi o'rni tahlil qilinadi va mustaqil ishlarni tashkil etishga uslubiy yondashuvlar taklif etiladi. Maqolada grammatik ko'nikmalarni shakllantirish va kursantlarning dunyoqarashini kengaytirish, shuningdek, rus tilini o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish uchun matnlardan foydalanish zarurligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: metodologiya, mustaqil ish, kursant, rus tili, matn, grammatik ko'nikmalar, kommunikativ kompetentsiya, autentik matnlar, motivatsiya.

Annotation. The article is devoted to the methodology of organizing the independent work of cadets in the Russian language with an emphasis on the use of texts in the educational process. The author focuses on the importance of a personality-oriented approach and the use of various types of texts to stimulate the cognitive activity of cadets. The article considers the role of the text as the main didactic material that contributes to the mastery of linguistic means at the grammatical and communicative levels. Special attention is paid to teaching cadets how to construct statements and paragraphs, which helps improve their communication skills. The author also analyzes the functions of authentic texts, their role in the educational and cognitive activities of cadets, and suggests methodological approaches to organizing independent work. The article highlights the need to use texts to develop grammar skills and broaden the horizons of cadets, as well as to increase their motivation to learn Russian.

Keywords: methodology, independent work, cadet, Russian language, text, grammatical skills, communicative competence, authentic texts, motivation.

Современное образование требует нового подхода при постановке учебного процесса в военных вузах. На сегодняшний день личность курсанта является основным субъектом учебного процесса. Организация учебного процесса и включение в этот процесс курсантов, как основных субъектов, требует применения личностно-ориентированного подхода. При субъектно-субъектном подходе в обучении можно заметить стирание межличностных барьеров в учебном процессе. Применяя данный подход, преподаватель тесно взаимодействует с курсантами, и это положительно отражается на мотивации курсантов, побуждает интерес к обучению.

В методике преподавания иностранных языков проведен ряд исследований, посвященных проблеме определения факторов, приводящих к снижению уровня познавательной активности. Результаты показывают следующее: неправильно организованный процесс обучения, однообразие занятий, отсутствие мотивации, недостаточное применение интерактивных методов, технических средств и др.

Методика организации самостоятельной работы курсантов (СРК) по русскому языку требует определения содержания для её организации. Так как текст стоит в центре предлагаемой методики, считаем, что тексты разного характера могут выступать содержанием при организации СРК.

Текст – это отражение мыслей, идей и рассуждений его автора в письменной форме. К тексту, выступающему дидактическим материалом и основным компонентом объяснительно-иллюстративного метода, обращаются все, чтобы доказать, объяснить и проиллюстрировать явления, которые изучаются в составе новых сведений. На наш взгляд, текст может обеспечить познавательную активность курсантов, которой не хватает при СР по русскому языку.

Итак, перед тем как раскрыть сущность данной методики, необходимо определить с какой точки зрения нами рассматривается текст. В исследованиях на него обращаются с двух его аспектов. В первом случае,

исследования текста основаны на определении его грамматической сущности, а также описании грамматических признаков. Во втором случае, текст рассматривается как явление речевого характера, коммуникативные возможности которого раскрываются в его признаках. Мы предлагаем условно обозначить данные две точки зрения как лингвистическая и коммуникативная.

Использование текстов по русскому языку способствует овладению языковыми средствами на грамматическом уровне, а также изучить их функции, выполняющие в нем и применять их в собственной речи.

Тексты, отобранные для организации СРК с соблюдением дидактических требований, стимулируют дальнейшее изучение языка. В результате работы с различными текстами углубляются знания по грамматике и лексике, а также расширяется кругозор. Это поможет изменить сложившегося на сегодня обстоятельство в преподавании русского языка, когда изучение средств языка и формирование речи курсантов происходит отдельно, или же когда курсант может провести анализ языковых средств, но использовать их в своей речи, а также понять в речи другого человека не в состоянии. Словом, теория не соприкасается с практикой, что объясняется нехваткой аудиторного времени для практики.

Мы не придерживаемся такого мнения, поскольку будущие военные кадры должны самостоятельно и креативно мыслить, мобильно реагировать на требования рынка труда и ставить цель по усвоению «языковых знаний, выработка и совершенствование речевых навыков и умений на русском языке в актуальных для обучающихся сферах: учебно-научной, профессиональной, социально-культурной» [1; 13].

Немаловажно, что в военных вузах предусматриваются часы для самостоятельной подготовки, за счёт которых можно и нужно компенсировать нехватку времени. В данном исследовании осуществляются попытки раскрытия их возможностей, когда появляется благоприятные условия для работы над текстами.

Многие исследователи выделяют в языке фонетический, морфологический, лексический, синтаксический. Но также есть те, кто отдельно рассматривает и текстовый уровень. Нужно подчеркнуть, что обучение русскому языку начинается со знакомства с малыми средствами языка, далее идут части речи и лишь в конце – крупные единицы речи. Данный подход является своеобразным взглядом на вопрос снизу-вверх. Мы предлагаем смотреть на это, наоборот. Они должны наглядно видеть те явления, которые изучаются; понять их функции и место в построении предложений; осознать роль каждого средства языка для начала логически, а не интуитивно. Значит в языке существуют особые явления, которые должны стоять в центре изучения. Их следует изучать в тексте.

Текст, выступая комплексом связных знаков, и, овладевая навыками его построения, курсанты без затруднений могут воспроизводить и повторять другие тексты. Кроме того, также следует отметить, что для успешной

коммуникации существует необходимость в навыках построения высказываний. Высказывание, по нашему мнению, является главной составляющей комплекса, обладающая замыслом, содержанием, завершенностью. Высказывание можно определить непосредственно его отношением к другим высказываниям в рамках речевой ситуации. Вне её высказывания не существует. Но текст состоит не только из высказываний, но и из фраз, предложений, абзацев и контекста.

Что касается характера предложения, то предложение не может проявить себя единицей общения вне комплекса, как правило, оно не сформировано полноценно в смысловом аспекте. Мы считаем, что во время коммуникации её субъекты не обмениваются предложениями, словами или словосочетаниями. Они скорее строят высказывания, состоящие из слов и предложений.

В текстах значительное место занимает абзац. Обучение построению абзацев и приобретение навыков их выделения занимает особо место в методике преподавания русского языка. Абзацы – это звенья, которые служат своеобразным мостом при переходе от построения предложений к изложению содержания текстов, рассказов и других. Последние имеют внутренний закон построения, которые часто выражается абзацами и поэтому, мы считаем, необходимо обучать не только грамматическим категориям, но и абзацам.

Не углубляясь в анализ понятия «текст», рассмотрим письменные тексты (их аудио), представленные на аутентичном уровне и психолого-педагогические проблемы их использования в обучении курсантов.

На сегодняшний день возрастает значимость исследований аутентичных текстов в связи с совершенствованием форм обучения, опосредованного мультимедиа технологиями. Поэтому необходимо рассмотреть функциональную роль текста в учебно-познавательной и самостоятельной деятельности курсантов при изучении русского языка в качестве: формы предоставления знаний, которые усваиваются в процессе обучения и формы объективации усвоенных знаний.

Первая функция текстов распространена в вузах, и они учебные. В вузах кроме учебных текстов широко применяются справочные и научные. Под учебными мы подразумеваем тексты, подлежащие усвоению в рамках определенных учебных предметов. Использование в учебном процессе текстов учебного рода осуществляется двумя подходами. В то время как первый ориентирован на точность воспроизведения, второй – на глубину понимания содержания. Многими исследователями в этой функции исключается первый подход, во-первых, из-за малого количества исследований, где бы научно обосновывалась важность и необходимость такой активности, во-вторых, при таком подходе все же ожидается понимание изучаемого содержания.

Во время организации СРК по русскому языку на основе учебных текстов проблемой оказывается понимание. Достижение соответствующего

понимания иерархической последовательности, выражающиеся из слов, предложений, абзаца, параграфа или связи между предложениями и всего рассказа, очень важно [2]. Выделившие три формы понимания (узнавание, прогнозирование, объединение), ученые пришли к выводу, что оно служит постановке связи раскрываемых новых свойств с уже известными свойствами.

«Понимание-узнавание» предполагает умения по непосредственной работе с текстами, тем временем «понимание-прогнозирование» и «понимание-объединение» требует развития мыслительной деятельности. Если обратить внимание на затруднения, возникающие у курсантов в этой форме понимания, то явно обнаруживается не умение согласовывать прежний учебный материал с материалом, разворачиваемым в тексте. Н.С.Валгина объясняет это тем, что «для адекватного восприятия текста необходимо наличие фоновых знаний, которые рассматриваются как информационный фонд, единый для… порождающего текст (автора) и интерпретирующего текст (читателя)» [3; 15].

В рамках организации и проведения СРК над текстами по русскому языку предлагаем придерживаться приёмов использования словарей, повторения аудиторных и базовых знаний по русскому языку и др. Такая необходимость возникает из-за главного условия для данной формы понимания – обнаружение курсантами ключевых моментов, в которых заключены проблемы в виде символьных обозначений или выражений, требующих отдельной проработки для понимания на уровне узнавания.

По второй функции работа, нуждается в корректировке и требует её оценки, т.к. усвоение новых знаний и их понимание выносится во внешнюю сторону учебной деятельности курсантов. В этом смысле самым легким и наглядным способом проверки – это оценка их текстов.

Во многих работах исследователей [4], [5], [6] можно наблюдать также разделение текстов на два типа: микротексты (тексты-высказывания, относящиеся явлениям синтаксического характера) и макротексты (не определяемое понятие в грамматическом аспекте).

Однако, оба типа имеют общие свойства, такие как: единство по тематическому и семантическому содержанию, связность предложений и абзацев, завершенность мысли, а также модальность. Поэтому микротекст, как часть макротекста может быть тем средством, на основе которого возможна организация СРК для единства изучения грамматики и совершенствования навыков устной речи в рамках задачи обучения курсантов «полноценному общению», что считается самостоятельной интерпретацией и конструированием собственных текстов по определенным ситуациям. Результатом этой деятельности должен стать умение курсантов передавать связную и цельную мысль.

Связная и цельная речь востребована для удовлетворения личных, учебных, общественных, культурных и научных запросов курсантов, которая активизируется, если в ней будет необходимость. При обучении русскому

языку удовлетворение вышеуказанных запросов может стать следующим решением поставленных учебных задач, т.к. оно станет дополнительной мотивацией для СРК.

В связи с этим считаем необходимым в создании текстов, в том числе, для связности и целостности, обучить курсантов выражать собственные мысли, используя языковые единицы, которые были изучены во время самостоятельных работ, а также наглядно показать курсантам выполняемые ими функции в текстах СРК.

Обучение курсантов составлению микротекстов осуществляется по следующей иерархии действий:

Первый этап способствует активизации теоретических знаний о средствах языка (морфология). Второй этап требует от курсантов использования лексико-грамматических средств. На третьем этапе требуется максимальное внимание при использовании языковых средств и активизация знаний, умений и компетенций, приобретенные на I-II этапе. Здесь также для закрепления предложений необходимы знания синтаксических повторов, лексикологии и морфологии.

Таким образом, тексты в методике преподавания используются не впервые, но в изученных нами исследованиях для организации СРК они не применялись. Предлагаемая нами методика способствует формированию у курсантов навыков аудирования аутентичных текстов, а также стимулированию интереса к чтению и, собственно, к русскому языку, развитию умений применять приобретенные знания, активизации грамматических навыков, и в конечном результате формировать коммуникативную компетенцию.

Список использованной литературы (References)

1. Исакова Р.К., Ахмедова М.Х., Башатова Н.А. Русский язык (для всех направлений бакалавриата) // Учебная программа. – Т., 2017. – С 13.
2. Ван Дейк Т.А., Кинч В. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике: Когнитивные аспекты языка: сб. ст. М.: Прогресс, 1988. Вып. 23. С. 153–211.
3. Валгина Н.С. Теория текста. – М.: Логос. 2003. – 173 с.
4. Wicke R. Vom Text zum Projekt. Berlin: Cornelsen, 1997. -168 S.

5. Дилшодбеков Т.Д. Организация внеаудиторной самостоятельной работы курсантов по русскому языку на основе текстов. Преподавание языка и литературы, № 10-11, 2019. – С. 89-92.
6. Нисанбаева А.К. Методические основы развития речи учащихся средствами текста на уроках узбекского языка (на примере школ, где обучение ведется на казахском языке). Дисс. канд. пед. наук. – Т., 2008.

TUT BARGLARINING KO'P QIRRALIK SHIFOBAXSH IMKONIYATLARI. ANTIOKSIDANLIK VA ANTI-DIABETIK TA'SIR SAMARALARI.

A.A.Abdullayev
Andijon davlat tibbiyot instituti
1-Framatsevtik fanlar kafedrasi assistenti

Abstrakt. Tut barglari (Morus spp.), ipakchilikda muhim ahamiyatga ega o'simlik sifatida tanilgan bo'lsa-da, keng farmakologik xususiyatlarga ham ega. Ushbu maqolada tut barglaridagi flavonoidlar, fenollar va tolalarning qondagi glyukoza miqdorini pasaytirish, insulin sezgirligini yaxshilash va oksidlovchi stressni kamaytirishga oid anti-diabetik va antioksidant ta'sirlari yoritiladi. Flavonoidlarga boy tut bargi ekstrakti surunkali kasalliklar xavfini kamaytiruvchi samarali antioksidant ta'sir ko'rsatadi. Ushbu tadqiqot turli ilmiy ishlanmalarni tahlil qilish orqali tut barglarining sog'liqni yaxshilashdagi muhim terapevtik imkoniyatlarini ochib beradi.

Kalit so'zlar: tut barglari, antioksidantlar, anti-diabetik xususiyatlar, bioaktiv birikmalar, dorivor o'simliklar.

Kirish. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti so'roviga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda aholining qariyb 80 foizi bemorlarning xavfsizligini ta'minlaydigan va tibbiyot xodimlarining sog'liqni saqlash xavfsizligi bo'yicha bilim va ko'nikmalarini oshiradigan tabiiy dorilarga bo'lgan talab ortib bormoqda. O'simliklar to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita dori vositalarining taxminan 25 foizida ishtirok etadi va dori sifatida ishlatiladi. Butun dunyo bo'ylab JSSTning birlamchi sog'liqni saqlash ehtiyojlarini qondirish uchun qishloq hududlaridagi aholining deyarli 80 foizi yovvoyi o'simliklarga tayanadi.. Ommabop ishonchga zid ravishda, ko'plab turli o'simlik turlari an'anaviy sog'liqni saqlash tizimlarida dori sifatida ishlatiladi. Farmakologik baholashlarga ko'ra, dorivor o'simliklar muhim antioksidantlar va bioaktiv kimyoviy moddalar uchun imkoniyatli bo'lgan manba hisoblanadi. O'simliklardan ajratilgan ozuqaviy moddalar fitokimyoviy moddalarni o'z ichiga oladi.

Tut o'simligi Moraceae oilasiga mansub bo'lib, uni mo'tadil iqlimdan tortib tropik iqlimga ega bo'lgan yerlarda tabiiuy sharoitlarda keng doirada topsa bo'ladi. Moraceae, umuman olganda, tut o'simligi deb ataladigan, yigirma to'rt turdan ortiq bo'lgan gullaydigan o'simliklar oilasidir, har biri bir avlod va kamida yuzta variantni o'z ichiga oladi. Morus nomi lotincha "mora" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, bu "kechikish" degan ma'noni anglatadi, ehtimol bu o'simlik g'unchalarining sekin o'sishi bilan bog'liqdir. Bu ipakchilikdan tashqari ham katta iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan oddiy yog'ochli o'simlik bo'lib, u bir qator alohida xususiyatlarga ega. Morus nigra (qora tut), Morus alba (oq tut) va Morus rubra (qizil tut) Morus turida eng ko'p uchraydigan turlar bo'lib, ular eng ko'p terapevtik xususiyatlarga ega. M. alba barcha turlar orasida eng keng tarqalganidir. Tutning ildizlari, barglari, po'stlog'i, novdalari va mevalarida mavjud bioaktiv

komponentlar pazandachilik, tibbiyot va kosmetika sanoatida ishlatilishi mumkin. Tut mevalari, ayniqsa qora va qizil turlari, odatda inson tanasiga foydali deb hisoblanadi. Deyarli barcha tut o'simligi navlari qadimiy hind tabobatida, Unani va Xitoy tibbiyotida turli farmakologik xususiyatlarga ega ekanligi tan olingan.

Tut (Morus spp.) - turli bioaktiv komponentlarga jumladan, flavonoidlar, fenoliklar va dietik tolalardan iborat bo'lgan juda muhim o'simlikdir, shuningdek, uning tarkibida saratonni oldini olish vositalari mavjuddir. Bioaktiv moddalarga ega bo'lgani tufayli, diabet, yurak-qon tomir va virus infektsiyalari faoliyati kabi kasalliklarga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tutning farmakologik faoliyatlari keng qamrovli bo'lib, u diuretik, antimikrob, antimutagenik, rivojlanishni neytrallashtirish, xavotirni kamaytirish, gijjaga qarshi, antistress, immunomodulyator, gipoxolesterin, antikholesterinemiya va xususan, adaptonlar, giperlipidemiyaga qarshi va melanin biosintezini to'xtatishga qarshi xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu o'simlik shuningdek, antiaterogen o'sish va HIV faoliyatiga qarshi salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ipakchilikda ipak mahsulotlaridan olinganadigan, masalan, serisin va fibroin oqsillari kosmetik, ozuqaviy moddalar va tibbiyot sohalarida turli qo'llanmalarga ega. Ipak ipining og'irligining taxminan 20–30% globular oqsili serisinni tashkil etadi. Uning qurt tuxumlaridagi vazifasi fibroin filamentlarini bog'lash va ulashdir. Ipak tolasida 70-80% fibroin oqsili mavjud. O'zining ixcham tuzilishini saqlab qolish uchun u qisqa aminokislotalar zanjiring kristalli va amorf domenlariga ega. Bundan tashqari, seritsin pillani shamol, ultrabinafsha nurlanishi, yomg'ir va sovuqdan himoya qiladi.

Tut bargining anti-diabetik xususiyatlari. Tut barglari qon glyukozasining eng yuqori tebranishini sezilarli darajada kamaytiradi. 120 daqiqa ichida, tut bargi ekstraktlari shakar bilan birga qo'shilganda, qondagi glyukoza miqdorini kamaytiradi. Tut barglaridagi insulinni tushurishda fahominning sigimi ham iste'mol qilishning strategik sababidir. Bu lipid peroksidlanishini kamaytirishi mumkin. Diabetga chalingan shaxslar uchun muammo bu insulin javobining yo'qligi yoki juda kam miqdorda ishlab chiqarilishidir, bu esa "giperlikemiya"ga va qondagi shakar miqdorining oshib ketishiga olib keladi. Naowaboot fikriga ko'ra, tut bargi ekstrakti antigiperglikemiya, antioksidant va antiglikatsiya xususiyatlariga ega bo'lib, giperglikemiyani davolash uchun yaxshi ichimlik hisoblanadi. U shuningdek, tut bargi ekstraktining antigiperglikemik, antioksidant va antiglikatsiya xususiyatlarini hayvon genlarida o'rganib, giperglikemiya xavfini sezilarli darajada kamayganini aniqladi. Qizil tut bargi ekstrakti kalamushlarning sog'lig'ini yaxshilashda yordam bergani ko'rsatilgan. 1-Deoksinojirimitsin (DNJ) qonda shakar miqdorini pasaytirishda muhim rol o'ynaydi. U ichak-glukozidazalariga to'sqinlik qilish orqali qonda shakar miqdorini pasaytiradi. Bundan tashqari, Lownning va uning izdoshlari tut bargi ekstraktining glyukoza bardoshliligiga ta'sirini o'rgandilar. Tut bargi ekstrakti maltodekstrin (jo'xori kraxmali) iste'molidan 120 daqiqa o'tgach, umumiy qon glyukozasining ko'tarilishini sezilarli darajada kamaytirdi. Tut bargidagi gibrid 1-Deoksinojirimitsin (DNJ) va polisaxarid, fosfoenolpiruvat karboksikinaza,

glyukokinaza va glyukoza 6-fosfataza kabi fermentlarning ifodalanishini boshqarishda yordam beradi.

Ferment alfa-amilaza kraxmalning gidrolizidagi dastlabki bosqichlarni kichikroq oligosaxaridlarga aylantirishda katalizator vazifasini bajaradi. Sudhaning fikriga ko‘ra, tut barglari ekstrakti sezilarli darajada alfa-amilaza ishlab chiqarijshini oldini olish ta'siriga ega. Shuningdek barg ekstraktlarining radikallarni bartaraf etishda va quyon hamda inson hujayralaridagi oksidlovchi o‘zgarishlarni oldini olishda samarali ekanligini aniqlashgan. Yaqinda xind olimlari Bajpai va Rao tut barglarida mavjud bo‘lgan 1-Deoksinojirimitsin (DNJ) faol farmakologik xususiyatlarga ega ekanligi va giperglikemiyani boshqarish imkoniyatiga ega ekanligini xabar qildilar.

Tut bargining antioksidant xususiyatlari. Antioksidant atamasi inson tanasida oksidlanish ta’sirini kamaytiradigan modda sifatida talqin etiladi. Tut barglari tarkibida bir nechta turdagi va keng spektrli flavonoidlar mavjud bo‘lgani uchun yaxshi antioksidant xususiyatlarga ega. Tut barglari fenollar va flavonoidlar kabi antioksidantlarga boy bo‘lib, ular samarali antioksidantlar sifatida tanilgan. Fenolik va flavonoid komponentlar yuqori bo‘lgan tut bargi ekstrakti fraksiyalari kuchliroq antioksidant xususiyatlarga ega.

Barg bandi, pishgan va pishmagan mevalar va poya bilan solishtirganda, tut bargining ekstrakti eng yuqori antioksidant (DPPH va vodorod periksni radikal tozalash) xususiyatlariga ega. Ba’zi olimlarning tadqiqotlari shuni ko‘rsatdiki, tut barglaridagi kuercetin darajalarining oshishi oksidlanish jarayonini kamaytirishga javobgardir. Tut barglarining etanol va suv ekstraktlarida oxyresveratrol va 5, 7-dihidroksikumarin 7-metil efir mavjud. U asosan superoksidni tutishda yordam beradi va antioksidant xususiyatlarga ega. Samuel tajriba o‘tkazgan hayvonlar miyasida to‘rtta turdagi (S-146, AR-14, BR-2 va S-1) tut barglarining suvli ekstraktining antioksidant faolligini o‘rganib, malondialdegid (50.49%, 36.14%, 41.36% va 37.13%) va superoksid dismutaza (54.01%, 40.18%, 34.82% va 29%) kamayishini aniqladilar. M. nigra boshqa tut turlariga nisbatan fenoliklarni, DPPH radikallarini va ABTS radikal kationlarini tutib qolish orqali kasalliklarning oldini olishda aniq ustunlikka ega. DPPH va ABTS radikallarining tozalash faolligi tut barglarining antioksidant qobiliyatini aniqlash uchun eng ko‘p qo‘llaniladigan usullardir. Tut barglarining DPPH radikallarini tozalash va lipid peroksidlanishini kamaytirish qobiliyatini o‘rganib, DPPH radikallarini tozalash va umumiy fenolik birikmalar orasida statistik jihatdan muhim bog‘liqlikni aniqladilar.

Tut barglarining yurak - qon tomir kasalliklarining oldini olishdagi roli. Yurak-qon tomir kasalligi (YQTK) yurak yoki qon tomirlariga ta’sir qiluvchi kasallikdir. Ba’zi olimlarning fikriga ko‘ra, tut barglari temir (Fe) ga boy bo‘lib, qizil qon hujayralari sintezini oshirish orqali kislorodning yaxshiroq taqsimlanishiga yordam beradi. Tut barglarida topilgan muhim flavonoidlardan biri resveratrol bo‘lib, u bevosita qon tomirlarining siqilishini bartaraf etilishiga ta’sir korsatadi va qon tomir kasalliklari xavfini kamaytiradi. Yurak yetishmovchiligi va azot oksidi (NO) kabi qon tomir kengaytiruvchi moddalarni ko‘paytirish orqali qon

tomirlarining kengayishini ta'minlaydi. Bu esa qon tomirlarining bo'shashishini, qon ivishini oldini oladi va insult yoki infarkt kabi yurak kasalliklari xavfini kamaytiradi. Tut (M. alba va M. bombycis) bargi ekstraktlari kemiruvchilarda gipertoniya, zardob xolesterolini pasaytirish va aterosklerozning oldini olishda samara bergan. Tut bargi ekstraktidagi 1-Deoksinojirimitsin (DNJ) antioksidant va yallig'lanishga qarshi xususiyatlarni yaxshilab, yurak ishemik kasalligi (YIK) va qon tomirlaridagi tiqilib qolish sindromi (QTKS) xavfini kamaytirgan.

Tut bargaining saratonga qarshi ta'siri. Saraton, ya'ni inson tanasida hujayralarning g'ayritabiiy ko'payishi, katta xavf hisoblanadi. G'ayritabiiy hujayra ko'payishi butun tanaga tarqalish xususiyatiga ega. Saratonning aniq davosi mavjud bo'lmasa-da, tut bargi yuqori antioksidant va boshqa davolash xususiyatlari tufayli xavfni kamaytirish yoki oldini olishda ajoyib muqobil bo'lishi mumkin. Tut bargining etanol ekstrakti ushbu xavfli kasallikning asosiy sabablaridan biri bo'lgan neyroblastoma ildiz hujayra populyatsiyasini yo'q qilishga qodir. 10-40 mkg / tut barglari ekstrakti asab tolalarini cho'zish, klonogenlikni pasaytirish va sfera hosil bo'lishining oldini olish orqali farqlanishga samarali yordam beradi. Bu ildiz hujayra belgilarining pasayishi va farqlanish belgilarining ko'payishi bilan namoyon bo'ldi. Tut barglarida mavjud bo'lgan polifenollar o'sma hujayralarining ko'payishini, invaziyasini va metastazini kamaytirishi ko'rsatilgan. Tut bargi polifenollari ekstrakti ham gepatotsellyulyar saraton hujayralarida hujayra o'limini keltirib chiqarishi mumkin. Tut bargi ekstrakti shuningdek, gepatotsellyular karsinomada (HCC) adipotsitlarning yallig'lanish reaktsiyasining proliferativ signal yo'lini to'xtatib ortiqcha vazn bilan bog'liq jigar saratonining oldini olishi mumkin. Shunga o'xshash tarzda, Fallah Eron tuti barglaridan olingan deoksiribonuklein kislota (DNK) saratonga qarshi dori sifatida ishlatilishi mumkinligini aniqladilar. Tajribalar shuni ko'rsatdiki, tutdan olingan oksidlovchi flavonoidlar, xususan, xavfli o'smaga ega kalamushning umrini uzaytirishda yordam bergan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Гарафутдинова Е.А., Кашкарова Л.Ф., Крохотин Н.Ф. Испытание препарата в качестве питательной добавки к корму тутового шелкопряда. Труды Ср. Аз. НИИ шелководства. Ташкент, 1992. Вып.26. С.61-65.
2. Головко В.А., Злотин А.З. Шелководство: Стратегия XXI века. //Шелк.-Тошкент, 1993. №5-6. С.35-36.
3. Алексийченко Н.А., Бабаева Г.И., Надкернична Е.В., Булатова Ю.О. Влияние микробиологических удобрений на развитие новых высокопродуктивных сортов шелковицы. //Ипакчилик соҳасидаги долзарб муаммолар ечимининг илмий асослари. Тошкент. Фан, 2004. С.291-294.
4. Ахмедов Н.А. Эколого-физиологические основы повышения продуктивности тутового шелкопряда (Bombyx mori L): Автореф.дис….д.с.х.наук. Ташкент: УзНИИЖ. 1999. С.9-11.

5. Ахмедов Н.А., Беккамов Ч. Ипак қурти танасида озуқани парчаланиши ва ўзлаштирилиши. Республика илмий-амалий конференция материаллари. Тошкент. 2008. С.94-100.
6. Клунова С.М., Тарасенко Н.В., Филиппович Ю.Б., Милохова И.П., Нуманов М.И. Исследование пептидогидролизного комплекса ферментов в тканях и о органах тутового шелкопряда в связи с процессами шелкообразования. //«Шелк», 1987, №1, С.12-14
7. Клименко В.В. О количестве клеток и содержание ДНК в шелкоотделительных железах гетероплоидов шелковичного червя. //"Шелк" 1973, №1. С.14.
8. Исиченко Н.В., Галанова О.В., Богач А.И., Остапенко. Подкормка гусениц тутового шелкопряда: соком листьев шелковицы весеннего направления эксплуатации. Ипакчилик соҳасидаги долзарб муаммолар ечимининг илмий асосолари. Тошкент, Фан. 2004. Б.251-255.
9. Мадрахимов Ш.А. Влияние интенсивного выращивания на рост и развитие племенного молодняка. Тезисы докладов XI межреспубликанского научно практической конференции молодых учёных и специалистов. Оренбург. 1992. С. 105-106.
10. Тошпўлатов С. К вопросу о влиянии экологических условий выкормки на содержание и растворимость серицина в оболочках коконов. Ж. «Шелк», №4, 1969.
11. Тўхтаев А.К. Разработка метода прогнозирования шелковой продуктивности на основе установления корреляционных связей параметров шелкоотделительной железы личинок тутового шелкопряда: Автореф. дис…канд.с.х.наук.-Тошкент. УзНИИЖ, 2000.-С. 7-21
12. Филлипович Ю.Б. Свободные аминокислоты фиброинового и серицинового отдела шелкоотделительной железы тутового шелкопряда. // «Биохимия», т.32 вып.2, 1967, С.18-21.
13. Филлипович Ю.Б., Клунова С.И. О взаимосвязи динамики свободных аминокислот с биосинтезом белка шелка в шелкоотделительной железе.// «Общая биология». 28, №6. 1967.
14. Шулика М.Н. Особенности строения и физиологии шелкоотделительной железы

JAMES JOYCE ASARLARIDA TABIAT VA INSON TASVIRLARINING TALQINI

Nargiza Kurbaniyazova
Urganch davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola irlandiyalik yozuvchi Jeyms Joys (James Joyce) asarlaridagi tabiat va inson tasvirlarining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qiladi. Tadqiqot Joysning "Dublinliklar" ("Dubliners"), "Yosh ijodkorning portreti" ("A Portrait of the Artist as a Young Man") va "Uliss" ("Ulysses") asarlaridagi peyzaj tasvirlari va inson obrazlarining talqiniga bag'ishlangan. Maqolada adibning ijodiy uslubi, uning asarlarining g'oyaviy-badiiy xususiyatlari va qahramonlar psixologiyasining aks ettirilishi kabi masalalar yoritilgan. Shuningdek, tadqiqot Joys ijodining XX asr modernistik adabiyotidagi o'rnini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: Jeyms Joys, tabiat tasvirlari, inson obrazlari, "Dublinliklar", "Yosh ijodkorning portreti", "Uliss", Dublin, Irlandiya, Leopold Blum, Stefan Dedalus, Molli Blum.

Аннотация. В данной статье анализируются особенности изображения природы и человеческих образов в произведениях ирландского писателя Джеймса Джойса. Исследование посвящено интерпретации пейзажей и образов людей в работах Джойса «Дублинцы», «Портрет художника в юности» и «Улисс». В статье освещаются такие вопросы, как творческий метод писателя, идейно-художественные особенности его произведений и отражение психологии героев. Исследование также показывает место творчества Джойса в модернистской литературе XX века.

Ключевые слова: Джеймс Джойс, пейзажи, образы людей, «Дублинцы», «Портрет художника в юности», «Улисс», Дублин, Ирландия, Леопольд Блум, Стивен Дедал, Молли Блум.

Abstract. This article analyzes the distinctive features of the depiction of nature and human images in the works of the Irish writer James Joyce. The research focuses on the interpretation of landscapes and human characters in Joyce's "Dubliners", "A Portrait of the Artist as a Young Man", and "Ulysses". The article addresses issues such as the writer's creative method, the ideological and artistic features of his works, and the reflection of the characters' psychology. The study also demonstrates the place of Joyce's work in the modernist literature of the XX century.

Keywords: James Joyce, nature descriptions, human images, "Dubliners", "A Portrait of the Artist as a Young Man", "Ulysses", Dublin, Ireland, Leopold Bloom, Stephen Dedalus, Molly Bloom.

XX asr jahon adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Jeyms Joys (James Augustine Aloysius Joyce, 1882-1941) ijodi o'ziga xosligi, yorqin badiiy mahorati va teran falsafiy fikrlari bilan ajralib turadi. Zamonaviy adabiyotshunoslikda Joysning asarlari ko'plab tadqiqotlarga asos bo'lib xizmat qilmoqda. Uning "Dublinliklar" ("Dubliners") hikoyalar to'plami, "Yosh ijodkorning portreti" ("A

Portrait of the Artist as a Young Man") va "Uliss" ("Ulysses") romanlari ingliz tilli adabiyotda muhim o'rin tutadi [1; 4; 7].

Jeyms Joys hayoti va ijodiy izlanishlari uzoq yillar davomida Irlandiya poytaxti Dublin bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Adib o'z asarlarida Dublinning o'ziga xos manzaralarini, shahar ko'chalarini, dengiz sohillarini mahorat bilan tasvirlaydi.

"Dublinliklar" hikoyalar to'plamida Joysning kuzatuvchanlik va tafakkur qobiliyati inson ruhiyatini badiiy tasvir vositalari, detallar orqali ochib berish mahorati yaqqol namoyon bo'ladi. To'plamdagi "Dengiz yonidagi uchrashuv" ("An Encounter") hikoyasida maktab o'quvchisi va uning do'stining Dublindagi sayri tasvirlanadi. Hikoyada bosh qahramonning ruhiy holati, tushkunlik kayfiyati bulutli havo va shamol ta'sirida yanada bo'rttirib ko'rsatiladi: "Qora bulutlar osmonga tahdid solib turar, shamol esa qirg'oqdagi qumlarni to'zg'itardi" [2, 19]. Bunday tasvir usuli orqali qahramonning ruhiy holati va tabiat manzaralari o'zaro uyg'unlashtiriladi.

Yozuvchining "Uliss" romanida ham Dublinning kun davomidagi hayoti, odamlari va manzaralari tasviri katta o'rin tutadi. Asarda bosh qahramonlar Stefan Dedalus (Stephen Dedalus) va Leopold Blum (Leopold Bloom) kun bo'yi shahar ko'chalarini kezib yuradilar. Ular Dublindagi turli insonlar, voqealar va holatlar bilan to'qnash keladilar. Ko'chalardagi gavjumlik, odamlarning yurishlari, transportlar harakati tasvirlari qahramonlarning ruhiy holatlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Jeyms Joys qahramonlari ichki dunyosining rang-barangligi, ularning xatti-harakatlari va tuyg'ularidagi ziddiyatlar bilan ajralib turadi. Yozuvchi asardagi har bir personajning individual xususiyatlarini, ruhiyatidagi nozik qirralarni mahorat bilan ochib beradi. "Yosh ijodkorning portreti" romanining bosh qahramoni Stefan Dedalus (Stephen Dedalus) timsolida ijodkorning ma'naviy shakllanish jarayoni aks ettiriladi. Joys ushbu asarida o'z biografiyasi va dunyoqarashini badiiy talqin etadi. Stefan aqidaparastlik va rasmiyatchilikka qarshi isyonkor ruhda bo'lib, erkin fikrlashga intiladi. U o'z ijodiy ovozi va uslubini topish uchun tinimsiz izlanadi [3].

"Uliss" asarida esa dublinlik yahudiy Leopold Blum (Leopold Bloom) va uning xotini Molli Blum (Molly Bloom) obrazlari tasvirlanadi. Ular umumlashma obraz bo'lib, XX asr boshidagi Irlandiya jamiyatining turli qatlamlari vakillarini namoyon etadi. Leopold Blum kun davomida shaharda bo'lib o'tgan voqealarga guvoh bo'ladi, turli insonlar bilan muloqotga kirishadi. Uning ichki monologlarida, xotiralarida insonparvarlik g'oyalari va gumanistik ideallar o'z ifodasini topgan. Molli Blum obrazi esa ayol kechinmalarining yorqin ifodasidir. Uning ichki monologi turmush, oila, er-xotin munosabatlaridagi murakkabliklarni ochib beradi [6].

Xulosa qilib aytganda, Jeyms Joys asarlari XX asr modernizm adabiyotining eng muhim namunasidir. Adib o'z ijodida yangicha ifoda usullari va badiiy shakllarni qo'llagan. Uning asarlaridagi tabiat va inson tasvirlari orqali inson ruhiyati va jamiyatdagi muammolar teran tahlil qilinadi. "Dublinliklar", "Yosh

ijodkorning portreti" va "Uliss" kabi asarlari badiiy adabiyotda yangi ufqlarni ochgani bilan ahamiyatlidir.

Joysning ijodi, uning serqirra obrazlari va falsafiy mushohadalariga boy asarlari dunyo adabiyoti taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan. Yozuvchining adabiy merosi hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, zamonaviy adabiyotshunoslikdagi tadqiqotlar uchun keng imkoniyatlar yaratib bermoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Gifford, D. (1988). Ulysses annotated: Notes for James Joyce's Ulysses. E. P. Dutton.
2. Joyce, J. (1914). Dubliners. Grant Richards Ltd.
3. Joyce, J. (1916). A Portrait of the Artist as a Young Man. B. W. Huebsch.
4. Joyce, J., & Johnson, J. (1993). Dubliners: Text and criticism. Penguin Books.
5. Joyce, J. (1922). Ulysses. Shakespeare and Company.
6. Norris, M. (2010). Virgin and veteran readings of Ulysses. Palgrave Macmillan.
7. Sherry, V. (2003). James Joyce and the problem of justice. The Lilliput Press.

MA'NAVIY QADRIYATLARNING YOSHLAR TARBIYASIDAGI O'RNI

Samatov Xurshid O'lmasjonovich
Ilmiy raxbar

Isoqova Gulinur Rasulovna
Talaba

Annotatsiya. Ushbu maqola ma'naviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi o‘rni va ahamiyatini tahlil qiladi. Ma'naviy qadriyatlar, insonning axloqiy va estetik dunyoqarashini shakllantirishda, shuningdek, uning jamiyatda o‘z o‘rnini topishda muhim ahamiyatga ega. Maqolada yoshlarning ma'naviy qadriyatlar orqali qanday qilib axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatli shaxslar sifatida shakllanishi, ularning yuksak axloqiy me'yorlar, halollik, adolat va mas'uliyat hissini rivojlantirishdagi roli muhokama qilinadi. Shunday qilib, maqola yoshlarni ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalashni, axloqiy me'yorlar va mas'uliyatni rivojlantirishni, shuningdek, ularni jamiyatga foydali va barqaror fuqarolar sifatida tarbiyalashning ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Bu esa nafaqat yoshlarning shaxsiy rivojlanishi, balki jamiyatning umumiy rivojlanishiga ham bevosita ta'sir qiladi.

Kalit so‘zlar: ma'naviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi o'rni

Kirish. Yoshlar tarbiyasi har bir jamiyatda eng dolzarb va muhim masalalardan biridir. Ularning jamiyatdagi o‘rni va kelajakdagi rivojlanishi, ayniqsa, ma'naviy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Ma'naviy qadriyatlar insonning axloqiy, estetik, diniy va ijtimoiy tushunchalariga asoslangan, uning dunyoqarashini, faoliyatini va jamiyatga bo‘lgan munosabatini shakllantiradigan tizimdir. Yoshlar esa jamiyatning eng faol, dinamik va ijtimoiy o‘zgarishlarga eng ko‘p ta'sir o‘tkazadigan qatlamidir. Shuning uchun, ularni ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash, jamiyatning kelajagini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.Ma'naviy qadriyatlar o‘zining mohiyati jihatidan yoshlarning shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko‘rsatadi. Ular yoshlarning axloqiy va estetik dunyoqarashlarini, hayotiy tamoyillarini belgilaydi, to‘g‘ri va noto‘g‘ri, yaxshilik va yomonlikni ajrata olishni o‘rgatadi. Buning natijasida yoshlar nafaqat o‘z hayotlarini, balki jamiyatdagi o‘zgarishlarga ham ijobiy ta'sir ko‘rsatishlari mumkin. Ma'naviy qadriyatlar orqali yoshlar insoniylik, o‘zaro hurmat, adolat, samimiylik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni o‘zida mujassamlashtiradi va bu fazilatlar jamiyatda yaxshi fuqarolar sifatida shakllanishlariga yordam beradi.

Agar yoshlar ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalansa, ular o‘zining shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyatini chuqur anglab yetishadi. Oila, jamiyat, millat va dunyoqarashga bo‘lgan muhabbat, adolat va rahm-shafqatni qadrlash kabi sifatlar ularning shaxsiyati va ijtimoiy faoliyatini yuksaltiradi. Shu bilan birga, ma'naviy qadriyatlar yoshlarni ijtimoiy mas'uliyatga, ekologik muammolarga, milliy va diniy qadriyatlarni hurmat qilishga yo‘naltiradi. Bugungi kunda, yoshlarning axloqiy tushunchalari va qadriyatlari bilan bog‘liq masalalar jamiyatda ko‘plab muammolarga sabab bo‘lmoqda. Shu bois, yoshlarni ma'naviy qadriyatlar asosida

tarbiyalash, jamiyatdagi o‘zgarishlarni boshqarish va yoshlarning ijtimoiy mas'uliyatini kuchaytirishning eng muhim vositasi hisoblanadi.Maqolada ma'naviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi o‘rni va ahamiyati, ularning axloqiy, madaniy, ijtimoiy va diniy hayotdagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, ma'naviy qadriyatlar yoshlarni shaxsiy rivojlanish, jamiyatga foydali fuqarolar sifatida tarbiyalashda, jamiyatdagi barqarorlik va farovonlikni ta'minlashda qanday yordam berishini ko‘rsatishga harakat qilinadi.

Ma'naviy qadriyatlar nima?

Ma'naviy qadriyatlar inson hayotining turli jabhalarini boshqarishda, shuningdek, uning jamiyatdagi o‘rni va dunyoqarashini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan tushunchalar, printsiplar va idealarga asoslanadi. Ushbu qadriyatlar ko‘pincha milliy an'analar, din, falsafa, madaniyat va tarixiy tajribalar orqali shakllanadi. Ma'naviy qadriyatlar insonning axloqiy, estetik, diniy va ijtimoiy qarashlariga bevosita ta'sir ko‘rsatadi va unga jamiyatda to‘g‘ri yo‘lni tanlashda asosiy ko‘rsatkich bo‘lib xizmat qiladi. Ma'naviy qadriyatlar odamni yaxshi inson bo‘lishga undaydi, uning axloqiy va estetik me'yorlar, o‘zini tutish qobiliyati, mehnatga bo‘lgan munosabati, va ijtimoiy mas'uliyatini shakllantiradi.Ma'naviy qadriyatlar har bir insonning shaxsiy dunyoqarashi, uning hayotga, jamiyatga, boshqalarga va o‘ziga bo‘lgan munosabatlarini belgilaydi. Bular, odatda, jamiyatning ko‘plab elementlaridan kelib chiqadi — oilaviy tarbiya, diniy o‘gitlar, milliy madaniyat, tarixiy meros va boshqalar. Masalan, adolat, halollik, rahm-shafqat, samimiylik, hurmat, mas'uliyat, va mehnatsevarlik kabi qadriyatlar jamiyatning barqarorligini saqlab turishda, shaxsning axloqiy jihatdan yuksalishida muhim rol o‘ynaydi.Yoshlar tarbiyasida ma'naviy qadriyatlarning o‘rni yanada muhimdir. Yoshlar jamiyatning kelajagi bo‘lgani uchun ularning ma'naviy va axloqiy shakllanishi, bu qadriyatlar asosida to‘g‘ri tarbiya olishlari jamiyatning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi. Ularning dunyoqarashi va ijtimoiy faolligi, jamiyatga va atrof-muhitga bo‘lgan mas'uliyatliligi kelajakda butun jamiyatni yuksaltirishga yordam beradi.

Yoshlar tarbiyasida ma'naviy qadriyatlarning o‘rni

Shaxsiyati va dunyoqarashini shakllantirish.Ma'naviy qadriyatlar yoshlarning shaxsiyatini shakllantiradi. Ular o‘zlarining to‘g‘ri va noto‘g‘ri, yaxshilik va yomonlikni ajratish qobiliyatini o‘zlashtiradilar. Yoshlar bu qadriyatlar orqali insoniylik, samimiylik, adolat, rahm-shafqat kabi muhim axloqiy fazilatlarni o‘zlashtirishadi. Bu qadriyatlar nafaqat yoshlarni to‘g‘ri yo‘lni tanlashga undaydi, balki ularning jamiyatdagi ijtimoiy faoliyatini ham yaxshilaydi. Ular nafaqat o‘zlarini, balki boshqalarni ham hurmat qilishni o‘rganadilar, shuningdek, ijtimoiy muammolarni hal qilishda jamoaviy ishlarni rivojlantirishadi.Axloqiy tarbiyani mustahkamlash.Ma'naviy qadriyatlar yoshlarning axloqiy me'yorlarini rivojlantiradi. Har bir yosh o‘z jamiyatida qanday axloqiy qoidalarga rioya qilishni bilishi kerak. Yoshlar, ularning ongiga singdirilgan adolat, halollik, o‘zgalarga hurmat, mas'uliyatlilik kabi qadriyatlar orqali yuksak axloqiy me'yorlarga ega bo‘lgan insonlar sifatida shakllanadi. Shu bilan birga, yoshlar axloqiy me'yorlarga amal qilish orqali jamiyatda hurmatga sazovor bo‘ladilar va o‘zlarini jamiyatning

muhim fuqarolari sifatida his qiladilar. Bunda oila va ta'lim muassasalarining rolini alohida ta'kidlash lozim.Ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish.Yoshlarni ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi. Yoshlar nafaqat o‘z hayotlariga, balki atrof-muhitga, oila a'zolariga, jamiyatga va millatiga bo‘lgan mas'uliyatni anglashadi. Jamiyatda yashash va ishlashda mas'uliyatli bo‘lish, o‘zaro yordam va jamoaviy ishlarni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ma'naviy qadriyatlar yoshlarni birgalikda ishlashga, boshqalarga yordam berishga, jamiyatdagi muammolarni hal qilishda faol ishtirok etishga undaydi. Ularning bu qobiliyatlari nafaqat jamiyatdagi o‘zgarishlarni boshqarishda, balki dunyoda tinchlikni saqlashda ham muhim rol o‘ynaydi.Oila va jamiyatga bo‘lgan muhabbat.Yoshlarni ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularning oila va jamiyatga bo‘lgan muhabbatini rivojlantiradi. Ma'naviy qadriyatlar yoshlarni oilaning ahamiyatini, ota-ona va katta avlodga hurmatni, milliy va diniy qadriyatlarni bilishlarini ta'minlaydi. Oila va jamiyat oldidagi mas'uliyat, bu qadriyatlarning asosiy jihatlaridan biridir. Yoshlar o‘z oilasini, jamiyatini hurmat qilishni, unga foydali bo‘lishni va millatni himoya qilishni o‘rganadilar. Oila va jamiyatga bo‘lgan muhabbat, ularning ijtimoiy mas'uliyatini va insoniy fazilatlarini rivojlantiradi, bu esa kelajakda ijtimoiy barqarorlikni saqlashga yordam beradi.Madaniyat va an'analarni saqlash.Har bir millatning o‘ziga xos madaniyati va an'analari mavjud. Ma'naviy qadriyatlar yoshlarni milliy madaniyat, urf-odatlar, an'analar va madaniy merosni hurmat qilishga o‘rgatadi. Milliy qadriyatlarni bilish va qadrlash, yoshlarning milliy identifikatsiyasini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bu qadriyatlar, o‘z navbatida, jamiyatda birdamlik, hamjihatlik va milliy birlikni mustahkamlashga yordam beradi. Yoshlar milliy an'analarni saqlash va rivojlantirish orqali o‘zlarining tarixiy merosini hurmat qilishni, millatning kelajagi uchun mas'uliyatni his qilishni o‘rganadilar.

Xulosa. Yoshlar tarbiyasida ma'naviy qadriyatlarning o‘rni jamiyatning kelajagini shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Insonning axloqiy va ma'naviy shakllanishi, uning dunyoqarashi va jamiyatdagi o‘rni har doim jamiyatning barqarorligi va rivojlanishiga bevosita ta'sir ko‘rsatadi. Ma'naviy qadriyatlar yoshlarni axloqiy, estetik, ijtimoiy va diniy jihatdan shakllantirishga yordam beradi, ular orqali yoshlar to‘g‘ri yo‘lni tanlash, yaxshilik va yomonlikni ajratish, adolat, halollik, o‘zaro hurmat, samimiylik va rahm-shafqat kabi fazilatlarni o‘zlashtiradilar.Shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish maqsadida yoshlarni ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash muhimdir. Yoshlar, ma'naviy qadriyatlar orqali o‘zlarini jamiyatning faol va mas'uliyatli fuqarolari sifatida anglab yetadilar. Ular nafaqat o‘z manfaatlarini, balki boshqalar manfaatlarini ham hisobga olib, jamiyatga foydali, mas'uliyatli fuqarolar sifatida rivojlanadilar. Jamiyatdagi har qanday o‘zgarishlar va yuksalishlar yoshlarning axloqiy va ma'naviy tarbiyasiga to‘g‘ri ta'sir qilishi, ularning ijtimoiy mas'uliyatini oshirishi kerak.Yoshlar tarbiyasida ma'naviy qadriyatlarning rolini inkor etish mumkin emas. Ular yoshlarni to‘g‘ri va noto‘g‘ri, adolatli va adolatsiz, yaxshilik va yomonlikni ajratishni o‘rgatadi. Shuningdek, ma'naviy qadriyatlar yoshlarning oilaga, jamiyatga, millatga bo‘lgan muhabbatini, hurmatini va mas'uliyatini shakllantiradi.

Yoshlar o‘zlarining oilasini, jamiyatini va millatini hurmat qilishni, ularning qadriyatlariga amal qilishni o‘rganadilar. Bu orqali ularning kelajakdagi hayotida jamiyatga bo‘lgan mas'uliyatli munosabat rivojlanadi va bu jamiyatda tinchlik va barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.Ma'naviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi o‘rni shundan iboratki, ular milliy va diniy qadriyatlarni, urf-odatlarni, madaniy an'analarni hurmat qilishni o‘rgatadi. Har bir millatning o‘ziga xos madaniyati va tarixiy merosi mavjud. Ushbu qadriyatlar orqali yoshlar o‘z madaniyatlarini, an'analari va tarixiy merosini hurmat qilishni, saqlashni va rivojlantirishni o‘rganadilar. Bu esa milliy birdamlik, hamjihatlik va milliy identifikatsiyani mustahkamlashga yordam beradi.Yoshlar tarbiyasida ma'naviy qadriyatlarning ahamiyati nafaqat shaxsiy, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko‘rsatadi. Yoshlar, axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni o‘zlashtirgan holda, o‘zlarini nafaqat millat, balki global jamiyatning faollari sifatida ko‘ra boshlaydilar. Ular o‘zlarining axloqiy va ma'naviy bilimidagi yuksak me'yorlarga asosan, o‘zlarini jamiyatdagi turli ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy jarayonlarga faol ravishda qo‘shishadi. Bu jarayonlar jamiyatdagi o‘zgarishlarni boshqarish, yuksaltirish va ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim rol o‘ynaydi.Ma'naviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi o‘rni nafaqat oila, balki ta'lim muassasalarida ham alohida o‘rin tutadi. Ta'lim tizimida ma'naviy qadriyatlar yoshlarning ongiga singdirilishi zarur. Ular nafaqat ilm olish, balki axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatni o‘rganish orqali kamolotga erishadilar. Ta'lim jarayonida ma'naviy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirish, ularga to‘g‘ri yo‘lni ko‘rsatish, ular orasida insoniylik, o‘zaro hurmat va mehr-oqibatni rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa ularning kelajakdagi ijtimoiy faoliyatini va jamiyatdagi o‘z o‘rnini aniq belgilashda muhim omil bo‘ladi.Yoshlar tarbiyasida ma'naviy qadriyatlarning ahamiyati global miqyosda ham katta. Bugungi kunda insoniyatning o‘zgaruvchan muhitda yashashiga qarshi turish, ekologik muammolarni hal qilish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va inson huquqlarini hurmat qilish kabi masalalar yuzaga kelmoqda. Yoshlarni ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularga ijtimoiy mas'uliyatni va ekologik bilishni o‘rgatish, global muammolarni hal qilishda ham muhim ahamiyatga ega. Ma'naviy qadriyatlar orqali yoshlar, faqat o‘z millatini, balki butun insoniyatni ham o‘ylaydigan, muammolarga yechim topishga qodir, to‘g‘ri yo‘lni tanlaydigan bo‘lishadi.Shunday qilib, ma'naviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi o‘rni juda katta. Bu qadriyatlar yoshlarni axloqiy, estetik va ijtimoiy jihatdan shakllantiradi, ularning shaxsiy rivojlanishiga, jamiyatdagi o‘z o‘rnini topishiga yordam beradi. Yoshlar ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalanib, o‘zlarining mas'uliyatini anglab yetadilar, o‘z oilalarini, jamiyatlarini, millatlarini hurmat qilishni o‘rganadilar, shuningdek, global muammolarga qarshi kurashishda faol ishtirok etadilar. Shuning uchun yoshlarni ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalash, jamiyatning kelajagi uchun juda muhim va zarur vazifadir. Ma'naviy qadriyatlarning o‘rni jamiyatning barcha jabhalarida, har bir insonning shaxsiy hayotida o‘z aksini topadi va jamiyatning rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu qadriyatlar yoshlar tomonidan o‘zlashtirilsa, ular jamiyatni yuqori darajaga olib chiqish,

dunyoqarashlarini kengaytirish, ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim rol o‘ynashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Mirzaeva, Z.** (2015). *Ma'naviyat va ta'lim.* Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
2. **Asimov, M.** (2017). *Yoshlar tarbiyasida axloqiy qadriyatlar*. Tashkent: "O'qituvchi" nashriyoti.
3. **Sharipov, A.** (2019). *Yoshlar tarbiyasida milliy qadriyatlarning roli.* Tashkent: “Fann” nashriyoti.
4. **Azizov, B.** (2020). *Ma'naviyat va jamiyat.* Tashkent: O'zbekiston Milliy universiteti.
5. **Abdullayev, F.** (2018). *O'zbekistonning ma'naviy qadriyatlari*. Toshkent: "Yangi avlod" nashriyoti.
6. **Rahmonov, T.** (2021). *Milliy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasining ahamiyati.* Toshkent: “O'zbekiston” nashriyoti.
7. **Maqsudov, A.** (2016). *Ma'naviy qadriyatlar: falsafiy va axloqiy muammolar*. Tashkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
8. **Xudoyberganova, M.** (2019). *Yoshlar tarbiyasidagi ma'naviy qadriyatlarning o‘rni.* Tashkent: Ta'lim nashriyoti.
9. **Saidov, M.** (2017). *Yoshlar va ijtimoiy mas'uliyat: ma'naviy qadriyatlar*. Toshkent: Oliy ta'lim nashriyoti.
10. **Yusupov, N.** (2018). *O'zbekiston milliy madaniyati va qadriyatlarining yoshlar tarbiyasidagi o‘rni.* Tashkent: “O‘zbekiston ijtimoiy fanlar akademiyasi” nashriyoti.

INGLIZ VA OZBEK SOZLASHUVCHILARI NUTQIDA ZIDDIYATLI KOMMUNIKATSIYANING OZI XOSLIGI

Xushnazarova Gulnoza Furxatovna
talaba

Annotasiya. Maqolada ingliz va o‘zbek tillarida ziddiyatli kommunikatsiyaning lingvistik tahlili qilindi. Ziddiyatli kommunikatsiya so‘z va iboralar bilan ifodalanadi. Ushbu ishning ilmiy yangiligi ziddiyatli kommunikatsiyani ingliz va o‘zbek tillarida tarjima asosida baholash kategoriyasi orqali verbalizatsiyasini lingvistik aspektida ko‘rib chiqildi. Natijada, tarjimada ziddiyatli kommunikatsiyani etkazish usullari shuningdek, buning uchun zarur tarjima strategiyalari aniqlandi va tavsiflandi.

Key words: english speech culture, speech etiquette, lexicon, means of communication, semantic unit

Nutq madaniyati avvalo, to'g'ri, adabiy til me'yorlariga amal qilgan holda sozlashdir. Nutq madaniyatining yuqori darajasi madaniyatli kishining ajralmas xususiyati hisoblanadi. Nutqimizni yaxshilash har birimizning vazifamiz. Buning uchun talaffuzda, so'z shakllaridan foydalanishda, jumlalarni tuzishda xato qilmaslik uchun nutqimizni kuzatib borishimiz kerak. Nutq madaniyati, nutq odobi — 1) og'zaki va yozma adabiy til me'yorlari (talaffuz, urg'u, so'z qo'llash, grammatika, uslubshunoslik qoidalari) ni egallash,

shuningdek, turli aloqa-aralashuv sharoitlarida tilning tasviriy vositalaridan nutqning maqsad va mazmuniga mos ravishda foydalanish mahorati;

2) tilshunoslikning tilni madaniyat quroli sifatida mukammallashtirish maqsadida me'yorlashtirish (tartibga solish) muammolarini o'rganuvchi bo'limi. G'arb tilshunosligida umumiy ma'noda "til madaniyati" termini ham qo'llanadi. 1-ma'nodagi "Nutq madaniyati" tushunchasi adabiy tilni o'zlashtirishdagi ikki bosqichni qamrab oladi: a) nutqning to'g'riligi va boshqa nutqiy mahorat. Nutqning to'g'riligi muayyan tilda so'zlovchilar va yozuvchilar tomonidan "ideal" yoki umum tomonidan qabul qilingan va an'anaviy saqlanib kelayotgan odatlar, ibrat va namunalar tarzida idrok etiladigan adabiy me'yorlarga amal qilishdir. Nutqiy mahorat esa nafaqat adabiy me'yorlarga amal qilish, balki o'zaro mavjud bo'lgan variantlardan mazmunan eng to'g'ri, eng aniq, uslub va vaziyat nuqtai nazaridan eng makbuli va ifodalisini tanlab olish mahoratidir.

Nutq madaniyati ijtimoiy hodisa bo'lib, u jamiyat, fan va texnika, madaniy va adabiy hayot rivoji bilan chambarchas bog'lik holda taraqqiy etadi. Jamiyat a'zolarining madaniy saviyasi ortgan sari nutqi ham jilolanib, sayqallashib, nutq madaniyati qoidalari va me'yorlariga muvofiq holda takomillashib boradi. Nutq madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida adabiyot, san'at, radio, televideniye va davriy matbuotning alohida o'rni bor. Ayniqsa, adabiy tilni me'yorlashtirish va nutq madaniyati nazariyasini rivojlantirishda leksikografiya, xususan, izohli, imlo, talaffuz, o'quv va boshqa maxsus lug'atlar muhim ahamiyatga ega.

Tilshunoslikda nutq nazariyasi bugungi kunda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda, chunki lingvopragmatika nutqni ijtimoiy mazmunga ega bo'lgan kategoriya sifatida belgilaydi, birinchi navbatda, vaqt o'tishi bilan rivojlanadigan lingvistik muloqotning dinamik xususiyatiga e'tibor beradi. Nutq ijtimoiydir, chunki har qanday kommunikativ vaziyat ishtirokchilar ma'lum bir ijtimoiy maqomga ega bo'lgan aloqa, ma'lumot almashishni o'z ichiga oladi. Shuning uchun, eng muhimi, matnni jarayon sifatida o'rganish, uning muhim omili matnni haqiqiy muloqot holatidan va bunday vaziyatdan tashqarida tahlil qilishdir. Diskursni lingvistik tushunish juda xilma-xildir, masalan, M. Stubbs nutqning uchta asosiy xususiyatini ajratib korsatadi: nutq gapga nisbatan hajm jihatidan katta bolgan til birligi; nutq tildan foydalanishning ijtimoiy konteksti bilan chambarchas bog'liq; nutq dialogikdir. Xorijiy tilshunoslikda qabul qilingan, E.Benvenistega borib taqaladigan diskurs talqini nutqni empirik obyektning bir turi sifatida belgilaydi, bunda tilning grammatik tuzilishida uzilishyuzaga keladi, natijada nutq yuzaga keladi.Tilning grammatik tuzilishi bilan bog'liq bo'lgan, ma'lum bir shaxsga xos bo'lgan individual ekstralingvistik kod sifatida qabul qilinadi. Shaxs tomonidan shaxsiy kod orqali uzatiladigan ma'lumotni dekodlash uchun qabul qiluvchi ushbu kodni (diskurs kodi) va mantiqiy ravishda idrok etish uchun ma'lum harakatlar qilishi kerak. P. Serio diskurs atamasini talqin qilishda sakkizta manoni nomlaydi: 1) nutq tushunchasining Sossyur manosida tarifi, boshqacha aytganda, har qanday konkret gap; 2) olchami boyicha iboradan oshib ketgan birlik; 3) pragmatika doirasida gapning predmeti, manzili, gapning momenti va malum bir joyini nazarda tutuvchi gap holatini hisobga olgan holda gapning qabul qiluvchiga tasiri; 4) muloqotning asosiy turi suhbatdir; 5) nutqni (E.Benveniste fikricha) bayondan farqli ravishda murojaat qiluvchi pozitsiyasidan tushunish, bunda sozlovchining fikri inobatga olinmaydi; 6) til birliklaridan foydalanish, til birliklarining nutqiy aktuallashuvi; 7) ijtimoiy yoki mafkuraviy pozitsiyaning cheksiz miqdordagi bayonotlarga (masalan, "feministik nutq", "ma'muriy nutq" va boshqalar) qo'yilgan cheklovlarning ma'lum tizimlariga ta'siri; 8) matnni amalga oshirish shartlarini tahlil qilish uchun mo'ljallangan nazariy komponent.

Ziddiyatli kommunikatsiyani o‘rganuvchi fanlardan biridir tilshunoslikdir, V. A. Maslova yozadi: “Hozirda ko‘pchilik olimlarning qiziqishini tilning o‘zi so‘zlovchidan va real hayotdan ajralgan holda emas, balki tilning so‘zlovchining umuminsoniy, milliy-madaniy va individual xususiyatlarini qanday aks ettirishi o‘ziga tortadi; tilning kundalik muloqotda qanday ishlashi; u jamoat hayotida qanday rol o‘ynaydi”. Ziddiyatli kommunikatsiya lingvistika aspektida asosan ijtimoiy o‘zaro ta’sir davomida paydo bo‘ladi[4], ko‘pincha muloqotda, tilda aks etadi. Shunday qilib, lingvistikada ziddiyatli kommunikatsiya mustahkamroq o‘rin egallay boshlaydi va mahalliy tilshunoslik tadqiqotlarida ziddiyatlar haqidagi ilmiy bilimlarni to‘plash va ularning diversifikatsiyasini o‘rganish, lingvistik ekspertiza qilish ilmiy tadqiqotning dolzarb sohasiga aylanib bormoqda.Adabiyotlar tahlili va metodlar. Ushbu maqolaning maqsadi ingliz va o‘zbek tillarida ziddiyatli kommunikatsiyaning lingvistik ekspertizasima’lumotlarini fanlararo tarzda

to‘ldirishga imkon beradigan ziddiyat muammosiga bag‘ishlangan tadqiqotlarini ko‘rib chiqishdir. Tadqiqot materialiga Elibrary.ru veb-saytidagi nashrlar, shuningdek, elektron kutubxona va O‘zbekiston Davlat kutubxonasining elektron katalogi bo‘ldi. Ko‘rib chiqishda ziddiyatli kommunikatsiya lingvistik vositalar bilan tavsiflangan mavzu sifatida paydo bo‘lgan manbalarni ataylab hisobga olmadi (harbiy harakatlar tavsifi, mojaroda ommaviy axborot vositalarining roli, mojarolarga asoslangan tadqiqotlar).Natijalar va muhokama. Bibliografik ma’lumotlarning tahlili fanlararo konfliktologiyada ilmiy bilimlarning tarkibiy qismi sifatida ziddiyatli kommunikatsiya muammosini o‘rganishning lingvistik o‘ziga xosligini tavsiflash imkonini beradi. Tilshunoslikda, birinchi navbatda, til birliklarida ziddiyatli kommunikatsiyaning tomonlari ko‘rib chiqiladi. Ta’kidlanishicha, nomuvofiqlik, ziddiyat va paradoks “til rivojlanishining ajralmas sharti bo‘lib, lingvistik transformatsiya jarayonlarining dinamikligini rag‘batlantiradi”. Masalan, tobe bo‘lakli murakkab gapdagi aspektual va temporal ma’nolarning semantik ziddiyati, etimologik va denotativ ma’no ziddiyatli so‘zlar o‘rganiladi ingliz va o‘zbek tillari yoki ingliz va rus tillari aspektida[3].Ona tilida so‘zlashuvchining ongida ziddiyatli kommunikatsiya ma’lum bir tipik tuzilma – “Freym” sifatida mavjud. “Ziddiyatli kommunikatsiya” freymi maxsus stereotipik vaziyatni ifodalaydi va aks ettiruvchi obyektning majburiy tarkibiy qismlarini (“ziddiyatli kommunikatsiya” freymining yuqori darajasi) o‘z ichiga oladi: manfaatlari ziddiyatli bo‘lgan ziddiyatli kommunikatsiya ishtirokchilari; to‘qnashuv (maqsadlar, qarashlar, pozitsiyalar, nuqtai nazarlar), ularning qarama-qarshiligini yoki nomuvofiqligini ochib beradigan —ziddiyatli kommunikatsiya ishtirokchilaridan birining suhbatdoshining xatti-harakati yoki holatini o‘zgartirishga va boshqasining nutq harakatlariga qarshilik ko‘rsatishga qaratilgan nutq harakatlari o‘z nutqiy harakati orqali ishtirokchi; qatnashuvchining nutqiy harakatlari natijasida kelib chiqadigan va aytilgan nutqiy harakatlar natijasida boshqalar boshdan kechiradigon zarar.

“Ziddiyatli kommunikatsiya” freymi harakatning standart usullarini mustahkamlaydi, ushbu freym haqidagi bilimlar tuzilishi orqali uning ishtirokchilarining nutqxatti-harakatlarini tartibga soladi. Biroq, tarjimon har doim ziddiyatni yumshatishi kerakmi yoki ziddiyatli kommunikatsiyani saqlab qolishi kerakmi degan savol ochiq qolmoqda. Ilmiy adabiyotlarda tasvirlangan tarjima strategiyalarini inobatga olgan holda, biz E. V. Vinogradovaning so‘zlarini keltirishimiz mumkin, u tarjimon muzokarachilarga ergashadigan hamkorlik yoki qarama-qarshilik strategiyasini qabul qiladi.Amaliy material tahlili shuni ko‘rsatdiki, tarjimonning vazifalaridan biri sifatida qarama-qarshilikni yumshatish haqidagi keng tarqalgan fikrga qaramay, ushbu tarjima strategiyasi kamdan-kam hollarda amalga oshirildi. Salbiy baho yuqori “daraja” ga yetganda, ular bunga murojaat qilishdi. Masalan: “The leadership... will not look back at the “Russophobes” whom the former president is now trying to raise up again to fight against the regime in Tbilisi” (Rahbariyat... sobiq prezident hozir Tbilisidagi rejimga qarshi kurashga yana qo‘zg‘atmoqchi bo‘lgan rusofoblarga qaramaydi). Ko‘rib turganingizdek, ushbu parchada “Russophobe” so‘zi salbiy semantika bilan,

salbiy bahoni ogʻzaki ravishda ishlatadi. Ushbu parchani tarjima qilishda kamchiliklardan foydalanildi, buning natijasida salbiy baho neytrallandi: "The authorities... will not be proceeding from the action, the problems that the new president is trying to use again"

Nutq (yoki kommunikativ) ziddiyat subyektlari (tomonlari) lingvistik shaxslar tomonidan ifodalanadi, ziddiyatli vaziyatning oʻzi esa, albatta, ogʻzaki ifoda va rivojlanishga ega boʻladi. Ziddiyatli kommunikatsiyani ifodalashning lingvistik vositasi ziddiyat tizimidir. Ziddiyatli kommunikatsiyani mavzulari tilning turli darajalarida amalga oshiriladi. Ziddiyatli kommunikatsiya yaratuvchi lingvistik birliklarning ajralmas komponenti baholovchi komponent, ya'ni ziddiyatning asosini tashkil etuvchi salbiy bahodir. Aksariyat hollarda tarjimonlar kommunikator tanlagan qarama-qarshilik strategiyasiga amal qiladilar va ziddiyatli kommunikatsiyamavzularni saqlab qoladilar, bu bizning fikrimizcha, tarjima materialining oʻziga xos xususiyatlari bilan izohlanishi mumkin, xususan, siyosiy kommunikatsiyalar jamiyatning umumiy siyosiy strategiyasini belgilaydi, bunday nutq xatti-harakatiga imkon beruvchi partiyalar asosida. Bunday kommunikativ xatti-harakatlar muayyan maqsadlarni koʻzlaydi va ziddiyatli kommunikatsiya bu maqsadlarga erishish uchun vosita boʻlib xizmat qiladi. Shunga koʻra, bu holda tarjimon muloqot ishtirokchilarining nutq strategiyasini almashtirishga haqli emas.

Foydalangan adabiyotlar royxati

1. Garipova N. S. (2023). Cognitive conflict in speech interaction (based on the English, Uzbek and Russian languages). BulletinofScienceandEducation. No. 3.122-124.
2. Виноградова Е. В. Стратегии переводчика в конфликтных ситуациях международного общения // Университетские чтения-2023: материалы науч.-метод. чтений: в 25-ти ч. Пятигорск, 2023. Ч. 1 / отв. ред.
3. А. Заврумов.3.RuzmetovaD. (2022). Преодоления интерференции в условиях многоязычия: на примере узбекского, русского и английского языков в узбекистане. Science and innovation, 1 (A6), 599-604. doi: 10.5281/zenodo.7193617
4. Leonov N.I. Ontological essence of conflicts. Conflictology: A reader. -Moscow: LUCH, 2023.
5. Maslova V. A. Modern trends in linguistics: a textbook for students of higher educational institutions. -Moscow: Academy, 2022
6. A "The English Emblem Book Project | Penn State University Libraries". libraries.psu.edu. 8 September 2016. Retrieved 21 January 2018.

ATROF MUHITNING MUHOFAZA QILISHNING DOLZARB MASALALARI

Ibodova Nasiba
Alfraganus university
Pedagogika fakulteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
BT-23-2-guruh talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada atrof-muhit muhofazasining dolzarb masalalari, ekologik muammolar va ularning insoniyat hayotiga ta'siri haqida so'z yuritiladi. Atmosfera, suv, tuproq ifloslanishi, iqlim o'zgarishi va biologik xilma-xillikning kamayishi kabi global ekologik muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, muammolarni bartaraf etish bo'yicha xalqaro va mahalliy darajadagi chora-tadbirlar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: atrof-muhit, ekologiya, ifloslanish, iqlim o'zgarishi, chiqindilar, barqaror rivojlanish, bioxilma-xillik, yashil texnologiyalar.

Olimlarning e'tirof etishicha, tabiatda barcha narsalar shunchaki yaratilmaydi va ular bemavrid, izsiz holda bo'lmasdan, balki inson va boshqa barcha tirik jonzotlar bilan chambarchas bog'langandir. Shu nuqtai nazaridan razm soladigan bo'lsak, tabiat, uning nodir va mo'jizakor hosilalari bo'lmish flora, uning faunasi, inson, jamiyatning faoliyati bilan uyg'unlashib, singib ketganki, ularni bir-birisiz tasavvur etish qiyin, albatta. Garchand shunday bo'lsa-da, aynan insoniyatning tabiatga bo'lgan bemisl tazyiqi oqibatida joylarda ekologik vaziyat izdan chiqib, atrof-muhitning ifloslanishi yanada jiddiy tus olmoq.

Atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiatga oqilona munosabatda bo'lish, flora va fauna olamini asrab-avaylash, keng miqyosdagi ekologik inqirozga yo'l qo'ymaslik insoniyat oldidagi dolzarb vazifalarga aylangan. Tabiat va inson o'rtasidagi munosabat ma'lum bir qonunlar orqali boshqariladi. Ularga rioya qilmaslik ertami, kechmi, albatta ekologik halokatga olib keladi. Tabiatda turlarning rivoji zanjir kabi bir-biri bilan chambarchas bog'langan, ular o'zaro yaxlit ekotizimni tashkil etadi. Hattoki, bir giyoh turining yo'qolishi ham yashil olam muvozanati buzilishiga sabab bo'lishi mumkin.

Xalqimizda "Buloq suvi qurimaguncha inson uning qadriga yetmaydi" degan maqol bor. Asrlar davomida inson o'zining taraqqiyot jarayoni bilan birga ekologiya inqirozi jarayonini tezlashtirdi. Bugun jahon hamjamiyati iqlim o'zgarishini insoniyat oldida turgan eng jiddiy muammolardan biri deb e'tirof etmoqda. Afsuski, dunyo bo'yicha kuzatilayotgan iqlim o'zgarishi atrof-muhitning turli sohalariga salbiy ta'sir yetkazyapti. Dunyo mamlakatlari uning oldini olish uchun qonuniy va amaliy chora-tadbirlarni ko'rmoqda. Jumladan, mamlakatimizda ham bu borada tizimli reja asosida atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik holatni yaxshilashni ta'minlash sohasida izchil ishlar olib borilmoqda. Shu o'rinda, avvalo, Konstitutsiyamizning

50-moddasida "Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar", deya belgilab qo'yilganini ta'kidlab o'tish o'rinlidir.

Hozirgi vaqtda atrof-muhitni muhofaza qilish butun dunyo miqyosida eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. Sanoatlashtirish, urbanizatsiya va tabiiy resurslardan noto'g'ri foydalanish natijasida ekologik muammolar keskinlashmoqda. Bunday muammolar nafaqat tabiatga, balki inson salomatligiga ham jiddiy tahdid solmoqda. Ushbu maqolada atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bog'liq asosiy masalalar va ularni hal qilish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Atrof-muhit muhofazasining asosiy muammolari

- Atmosfera ifloslanishi
- Havo sifati pasayishi va inson salomatligiga zararli ta'siri.
- Transport, sanoat va energetika manbalaridan chiqayotgan zararli gazlar.
- Suv resurslarining ifloslanishi
- Ichimlik suvi tanqisligi va uning ifloslanishi.
- Sanoat va qishloq xo'jaligi chiqindilarining suv havzalariga tashlanishi.
- Tuproq degradatsiyasi va chiqindilar muammosi
- Tuproq eroziyasi va unumdorlikning kamayishi.
- Plastik va boshqa zararli chiqindilarning ko'payishi.
- Iqlim o'zgarishi
- Global isish va uning oqibatlari.
- Qutb muzliklarining erishi va dengiz sathining ko'tarilishi.
- Bioxilma-xillikning kamayishi
- Hayvon va o'simlik turlarining yo'qolishi.
- O'rmonlarning kesilishi va tabiiy ekotizimlarning buzilishi.

Muammolarni hal qilish yo'llari

- Barqaror rivojlanish tamoyillariga amal qilish.
- Yashil texnologiyalarni joriy etish va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish.
- Atrof-muhit muhofazasiga oid xalqaro bitimlar va qonunlarni amalga oshirish.
- Ekologik ta'lim va aholining xabardorligini oshirish.

Ekologik lug'atga ko'ra, yerni muhofaza qilish - "yerlarning holatini yomonlashtiradigan jarayonlarning oldini olish va bartaraf etishga qaratilgan tashkiliy, iqtisodiy, agrotexnika, texnik, meliorativ, iqtisodiy va huquqiy chora-tadbirlar majmui. yerlardan foydalanish". Yerni muhofaza qilish tuproqni muhofaza qilish bilan chambarchas bog'liq. Yomg'ir qurtining yangi kenja turi Lumbricus rubellus zaharli sanoat chiqindilari (shu jumladan qo'rg'oshin, mishyak, rux va mis) bilan ifloslangan tuproqlarni qayta tiklash uchun ishlatilishi mumkin. Har bir kichik tur xavfli birikmalarni zararsizlantiradigan o'z oqsil kompleksiga ega, ya'ni u ma'lum bir elementni o'zlashtiradi va uni o'simliklar tomonidan so'rilishi uchun mos shaklda tuproqqa qaytaradi. Shunday qilib, ikki bosqichli tuproqni tiklash mumkin:

Konsentrlangan aniq so‘qmoqlar, yong‘inlar, kasalliklar, atrof-muhitning ifloslanishi va naslchilikda juda keng qo‘llaniladigan individual seleksiya, yog‘ochli o‘simliklar populyatsiyalaridagi individlarning samarali sonining kamayishiga olib keladi va o ‘rmonlarning genetik xilma-xilligining doimiy pasayishi bilan birga paydo bo‘ladi. Bu xavfli, chunki son jihatdan cheklangan guruhdan paydo bo‘lgan o‘rmonning yangi avlodlari genetik jihatdan kamroq xilma-xil bo‘ladi, ya’ni ularning mahsuldorligi va noqulay sharoitlarga chidamliligi pasayadi.

Har bir o‘ziga xos turga nisbatan bu muammoni faqat uning populyatsiyasi - xorologik tuzilishi yetarlicha yaxshi o‘rganilgan taqdirdagina bartaraf etish mumkin. Aholini ekspluatatsiya qilish va keyinchalik qayta tiklash ushbu populyatsiyaning tabiiy ko‘payishi printsipini maksimal darajada saqlab qolish asosida amalga oshirilishi kerak. Misol uchun, tayga zonasidagi shotland qarag‘aylari uchun, yetuk daraxtlarning soyabonlari ostida ko‘plab o‘simliklar mavjud bo‘lib, o‘rmonlarni tiklash tabiiy ravishda amalga oshirilishi kerak. Bu yerda usulning mohiyati o‘simliklarni maksimal darajada saqlab qolish uchun kesish maydonlarini rivojlantirish uchun optimal sxemalarni tanlashdir. Qarag‘ay kambag‘al daraxt turlari bilan almashtirilmagan, lekin kam o‘sadigan o‘rmon turlarida qarag‘ayning yangilanishi ham tabiiy bo‘lishi kerak va asta-sekin kesish bunga yordam beradigan chora-tadbirlar bilan birga bo‘lishi zarur. Ekish yo‘li bilan tozalashni tiklash faqat qarag‘ay boshqa iqtisodiy jihatdan past qiymatli turlar bilan almashtirilgan o‘rmon turlarida mumkin. Bu yerda qoidaga rioya qilish muhimdir: urug‘lar qayerda yig‘ilgan bo‘lsa, shu joyga ekish kerak.[15]

Ekologik faollik (ekologik, ekologizm) - atrof-muhitni muhofaza qilish choralarini kuchaytirishga qaratilgan ijtimoiy harakat. Faollar atrof-muhitning ifloslanishiga qarshi norozilik namoyishlarini uyushtiradilar va ba’zan (Grinpis misolida bo‘lgani kabi) ekologik xavfli iqtisodiy faoliyatni faol ravishda sabotaj qiladilar. Eng radikal ekolog tashkilotlar (masalan, Yerni ozod qilish fronti) o‘z faoliyatida ekoterrorizm usullariga ruxsat beradi.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, bundan yarim asr muqaddam Orol dengizida o‘rta hisobda 1082 kub km. hajmda suv mavjud bo‘lib, maydoni 68 ming kv.km.ga teng bo‘lgan. Hozir bu maydon 10, suv hajmi esa 15 barobarga kamayib, Orolning sathi 29 metrga tushib ketdi. Suvning uchdan bir foizini tuz tashkil qiladi. Shu sabab yashash uchun bunday noqulay iqlim sharoitida 20 xildan ziyod baliq turi yo‘qolib ketdi. Dengizning qurigan tubidan yiliga 100 million tonnadan ziyod qum, chang-tuz yuzlab, minglab kilometr masofalarga uchib boradi.

Yuzaga kelgan vaziyat bois, mintaqadagi global ekologik muammo hisoblangan Orol fojiasi oqibatlarini yumshatish va Orolbo‘yi mintaqasini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, hududning ekologik holatini sog‘lomlashtirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar ijrosini ta’minlashga jiddiy e’tibor qaratilayotir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining bir qator farmon va qarorlari mazkur

[15] Mustafoyev S, O’roqov S, Duvonov A. «Umumiy ekologiya» Toshkent, 2006.

ekologik muammoni hal etish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlarning samaradorligiga erishish uchun qonuniy asos bo‘ldi.

Xulosa qilib aytganda, atrof-muhitni muhofaza qilish kelajak avlodlar uchun sog‘lom va yashashga qulay muhit yaratishning muhim shartidir. Ekologik muammolarga qarshi kurashish barcha mamlakatlar va jamiyatlarning hamkorligini talab qiladi. Barqaror rivojlanish tamoyillariga rioya qilish, ekologik innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash va har bir insonning mas’uliyatli yondashuvi ushbu global muammolarni hal qilishning asosiy yo‘llaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Saloxiddinov A.T, Valiev X.I., Xolmirzaeva M. «Ekologiya»Toshkent, 2014.
2. Mustafoyev S, O’roqov S, Duvonov A. «Umumiy ekologiya» Toshkent, 2006.
3. Hamdamov J., Bobomurodov Z., Hamdamova E. «Ekologiya» Toshkent,2009.
4. Шодиметов Ю.Ш. «Экология» Ташкент, 2016.

IBTIDOIY YOSHDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASI VA DARS JARAYONI: RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI VA PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Elamanova Dildora
Alfraganus University
Pedagogika fakulteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
BT-23-2-guruh
Talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ibtidoiy yoshdagi (6–10 yosh) bolalarning psixologik rivojlanish xususiyatlari, ularning dars jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlashda e'tiborga olinishi zarur bo'lgan omillar yoritilgan. Muallif bola psixologiyasining asosiy jihatlari, emotsional va kognitiv rivojlanish bosqichlari, diqqat, xotira va fikrlash salohiyatiga asoslangan holda, ta'lim jarayonida samarali metod va yondashuvlarni taklif etadi. Maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalar, o'yinli metodlar, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar orqali bolalarning o'quv motivatsiyasini oshirish yo'llari ham ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: ibtidoiy yosh, bolalar psixologiyasi, kognitiv rivojlanish, dars jarayoni, ta'lim metodikasi, o'yinli ta'lim, emotsional intellect.

Bolalar psixologiyasi — bu psixologiyaning alohida sohasi bo'lib, u bolalarning psixologik rivojlanish jarayonini, uning umumiy va o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi. Bu soha bolalar hayotining turli bosqichlarida yuzaga keladigan o'zgarishlar, ularning rivojlanish sur'ati va bosqichlari, ushbu rivojlanishga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillarni chuqur tahlil qiladi. Shu boisdan, bu yo'nalish ko'pincha yosh psixologiyasi deb ham ataladi.

Bolalar psixologiyasi asosan bolaning psixik rivojlanishiga oid barcha jihatlarni o'rganadi. Bunga ongning shakllanishi, nutq rivoji, hissiy holatlarning paydo bo'lishi, iroda, tafakkur va e'tibor kabi psixik jarayonlarning bosqichma-bosqich rivojlanishi kiradi. Bundan tashqari, bola shaxs sifatida shakllanadigan turli faoliyat turlari — o'yin, o'qish, mehnat kabi jarayonlar ham diqqat markazida bo'ladi. Shuningdek, u bolaning individual xususiyatlari, xarakteri va dunyoqarashini rivojlantirishda qanday ijtimoiy omillar muhim ahamiyat kasb etishini aniqlashga harakat qiladi.

Bolalar psixologiyasi o'z tadqiqotlarida umumiy psixologiya fanida ishlab chiqilgan ilmiy usullardan foydalanadi. Biroq, ushbu usullarni bolalar bilan ishlashga moslashtirishda ma'lum o'ziga xosliklar mavjud. Bolalar bilan olib boriladigan tadqiqotlar odatda ikki xil shaklda amalga oshiriladi: ko'ndalang kesma (cross-sectional) va longityud (longitudinal) tadqiqotlar.

Ko'ndalang kesma tadqiqotlarida muayyan bir psixik jarayon yoki xususiyat bir vaqtning o'zida har xil yoshdagi bolalarda o'rganiladi. Bu usul orqali yosh guruhlariga qarab rivojlanishdagi farqlar aniqlanadi.

Longityud tadqiqotlar esa ma'lum bir bolalar guruhining psixik rivojlanishini uzoq muddat davomida kuzatishga asoslanadi. Bu tadqiqotlar bolaning ichki o'zgarishlarini vaqt o'tishi bilan tahlil qilish imkonini beradi va psixik rivojlanish dinamikasini ko'rsatadi.

Bolalar psixologiyasi amaliy jihatdan ham muhim rol o'ynaydi. Bu sohada olib borilayotgan psixologik xizmatlar asosan ota-onalar, pedagoglar va tarbiyachilarga yo'naltirilgan. Ularga bolalar bilan qanday munosabatda bo'lish, qanday psixologik yordam ko'rsatish, ishonchli va mehrli muhit yaratish bo'yicha tavsiyalar beriladi. Bola o'zini qadrlangan va tushunilgan deb his qilganda, uning ruhiy sog'lig'i barqaror bo'lib, shaxs sifatida to'laqonli rivojlanadi.

Psixologik xizmatlar tarbiyalanuvchilarning ma'naviy va intellektual rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga, ularning barkamol shaxs bo'lib shakllanishiga ko'maklashishga qaratilgan. Bunday xizmatlar shuningdek, bolalarning ijtimoiy muhitga moslashuvi, o'z qadrini anglab yetishi, individual psixologik imkoniyatlari va qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratishga xizmat qiladi.

Psixologik xizmatlarning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

Bolaning yoshiga mos ruhiy salomatligini saqlash va qo'llab-quvvatlash;

Bola shaxsining mustaqil va ijodkor shaxs sifatida shakllanishiga ko'mak berish;

Bola bilan atrofidagi insonlar, ayniqsa ota-onalar va pedagoglar o'rtasida sog'lom psixologik muhit yaratish;

Har bir bolaning qobiliyati va qiziqishlarini aniqlab, shaxsiy yondashuv asosida rivojlanishini ta'minlash;

Bolalarda ijobiy o'zini anglashi va sog'lom psixologik o'z-o'zini baholash shakllanishiga yordam berish;

Bola tarbiyasi va o'qitish jarayonida yuzaga keladigan psixologik muammolarni aniqlash va oldini olish;

Ta'lim jarayonida yuzaga keladigan stress, tashvish yoki ijtimoiy muammolarni yengishda maslahat berish.

Ibtidoiy yoshdagi bolalar (odatda 6–10 yosh oralig'i) rivojlanishning o'ziga xos bosqichida bo'lib, ularning psixologik xususiyatlari ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli tashkil etilishida muhim rol o'ynaydi. Bu davrda bolalar maktab muhitiga moslashadi, bilim olishga bo'lgan qiziqishi shakllana boshlaydi, shaxs sifatida o'sish yo'liga kiradi. Shu sababli, o'qituvchilar bolaning ruhiy-psixologik rivojlanishini chuqur tushunmog'i va unga mos dars metodlarini tanlamog'i zarur.

Bu davrda bolaning:

- diqqat doirasi tor bo'ladi, biroq oson chalg'iydi;
- xotirasi asosan mexanik, obrazli eslab qolish kuchliroq;
- fikrlashi aniq obrazlarga bog'liq, mavhum tushunchalarni qabul qilishi qiyin;
- emotsional sohasida sezuvchanlik kuchli, katta kishilarning baho va munosabatiga juda sezgir bo'ladi;

•ijtimoiylashuvi boshlanadi, ya'ni sinfdoshlar bilan o‘zaro ta’sir va hamkorlik muhim rol o‘ynay boshlaydi.

O‘qituvchi ibtidoiy sinf o‘quvchilari bilan ishlayotganda quyidagilarga e’tibor qaratishi lozim:

O‘yinli metodlar – bolalar o‘yinda o‘rganadi, shu sababli darsni dramatizatsiya, rolli o‘yinlar, ijodiy topshiriqlar bilan olib borish foydali.

Kichik guruhlar bilan ishlash – ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

Ko‘rgazmalilik – konkret, rangli, jismoniy ob’yektlar orqali o‘rganishni rag‘batlantiradi.

Qisqa va faol mashg‘ulotlar – bolaning e’tiborini ushlab turish uchun dars bo‘limlarga ajratilishi kerak.

Dars davomida ijobiy emotsional muhit yaratish, o‘quvchini rag‘batlantirish va maqtovlar berish psixologik jihatdan ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Har bir bolaning o‘ziga xos qobiliyatini ko‘rish, uni individual rag‘batlantirish, bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

Shuningdek, bolalar psixologiyasida ilmiy tadqiqot olib borishda subyektiv, ya’ni bolaning o‘z-o‘zini kuzatishi usuli qo‘llanilmaydi. Buning sababi shundaki, kichik yoshdagi bolalar o‘zlarining ichki psixik holatlari, kechinmalari va fikr yuritish jarayonlarini yetarlicha ongli tarzda ifodalay olmaydilar. Shu boisdan, bolalar psixologiyasida asosiy e’tibor obyektiv – tashqaridan kuzatish metodiga qaratiladi. Ushbu metod bolalarning psixik holatlari, shaxsiy xususiyatlari, xulq-atvori va emotsional reaksiyalarini tabiiy sharoitda kuzatish orqali o‘rganishga asoslanadi.

Obyektiv kuzatish metodining asosiy vazifasi – bolaning turli faoliyatlaridagi (o‘yin, ta’limiy mashg‘ulotlar, mehnat, muloqot va h.k.) psixologik holatini aniqlashdir. Bu jarayonda tadqiqotchi psixolog yoki tarbiyachi bolaning harakatlari, yuz ifodalari, nutqi va o‘zaro munosabatlarini tahlil qiladi. Bu usul, albatta, rejalashtirilgan va tizimli bo‘lishi lozim.

Obyektiv kuzatish metodining tashkil etilishi quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

Aniq maqsad va rejaning mavjudligi: Har qanday kuzatuvdan oldin uning aniq maqsadi belgilanishi lozim. Masalan, bolalarning diqqat barqarorligini, tafakkur darajasini yoki ijtimoiy xatti-harakatlarini kuzatish mumkin. Bu kuzatuv natijalari asosida bola haqida aniq psixologik xulosa chiqariladi.

Bola shaxsining yaxlitligini hisobga olish: Bola faqatgina alohida xatti-harakatlari orqali emas, balki shaxs sifatida kompleks tarzda, analitik-sintetik yondashuv asosida o‘rganiladi. Bu, bolaning turli xatti-harakatlari o‘zaro bog‘liqligini aniqlash imkonini beradi.

Jamoa bilan bog‘liq holatda kuzatish: Bola jamoaviy faoliyatda qanday tutishini, guruhdagi o‘rni va boshqa bolalar bilan o‘zaro munosabatlarini o‘rganish ham muhim ahamiyatga ega. Chunki bola yolg‘iz holatda emas, balki jamoa a’zosi sifatida shakllanadi.

Kuzatish tabiiy sharoitda olib borilishi: Kuzatuv davomida bolalar o‘zlarining kuzatilayotganliklarini sezmasliklari lozim. Bu esa ularning xulq-atvorining tabiiy holatda namoyon bo‘lishiga imkon yaratadi.

Tizimli va ko‘p holatli kuzatuv: Bola turli holatlarda, ya’ni o‘yin paytida, ta’lim jarayonida, ijtimoiy muloqotda va boshqa sharoitlarda kuzatilishi lozim. Shunda bolaning psixologik portretini to‘liq va haqqoniy tuzish mumkin bo‘ladi.

Kuzatish metodi ikki asosiy shaklda qo‘llaniladi:

Uzluksiz kuzatuv: Bu usulda bola kundalik hayotida muntazam ravishda kuzatilib, barcha xatti-harakatlari, psixik holatlari doimiy ravishda qayd etiladi. Bu kuzatuv bir necha kun yoki oylab davom etib, so‘ngra yig‘ilgan ma’lumotlar tahlil qilinadi va bolaning psixologik xarakteristikasi tuziladi.

Vaqti-vaqti bilan, tanlab kuzatuv: Bunda bolaning faqat ma’lum bir holati yoki psixik xususiyati, masalan diqqatning davomiyligi yoki eslab qolish qobiliyati alohida sharoitlarda o‘rganiladi. Bu metod aniq maqsadli tadqiqotlar uchun qulay hisoblanadi.

Umuman olganda, kuzatish metodi bolalar psixologiyasida eng samarali va keng qo‘llaniladigan usullardan biridir. U orqali bolalarning individualligi, rivojlanish sur’ati va ularning psixologik salohiyati haqida chuqur tushuncha hosil qilinadi. Bu metod ta’lim va tarbiya jarayonini to‘g‘ri yo‘naltirish, individual yondashuvni belgilashda beqiyos ahamiyatga ega.

Bolalar psixologiyasida oila muhitining ahamiyati beqiyosdir. Oila – bolaning hayotidagi birinchi va eng muhim tarbiyaviy muassasa hisoblanadi. Farzandning shaxsiy xususiyatlari, o‘zini tutish uslubi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi hamda atrofdagilar bilan ijtimoiy munosabatlari, avvalo, o‘z uyida – oilasida shakllanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mehribon va qo‘llab-quvvatlovchi oilaviy muhitda ulg‘aygan bolalar o‘zlarini xavfsiz his qilishadi va bu holat ularning jismoniy, aqliy va emotsional rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ota-onalarning tarbiyaviy yondashuvlari bolaning hayotiga uzoq muddatli ta’sir ko‘rsatadi. Psixolog Diana Baumrind tomonidan ilgari surilgan tarbiya uslublari nazariyasiga ko‘ra, ota-onalarning farzand tarbiyasidagi usullari quyidagicha toifalarga bo‘linadi:

Demokratik (avtoritativ) tarbiya uslubi – bu yondashuvda ota-onalar farzandlari bilan samimiy va ochiq muloqot olib boradilar, ularning fikrlarini tinglab, qaror qabul qilish jarayonida ularni ham jalb etadilar. Bu tarzdagi munosabat bolalarda o‘z-o‘zini qadrlash hissi, muloqot qobiliyatlari va mustaqillikni shakllantirishga yordam beradi. Bu muhitda ulg‘aygan bolalar, odatda, o‘z fikrini erkin bildiradigan, boshqalar bilan ijobiy munosabat o‘rnata oladigan va muammolarni hal qilishda faol bo‘ladilar.

Avtoritar tarbiya uslubi – bu holatda ota-onalar bolalardan mutlaq itoatni kutishadi, qattiq nazorat va ko‘plab cheklovlar bilan tartib o‘rnatadilar. Bola esa bu sharoitda o‘z fikrini erkin ifoda eta olmaydi, bu esa uning o‘ziga bo‘lgan ishonchining pastligi, xavotir va ijtimoiy chekinishga olib kelishi mumkin.

Beparvo (negligent) tarbiya uslubi – bu uslubda ota-onalar farzandlariga nisbatan yetarlicha e’tibor bermaydilar, ularning hissiy ehtiyojlari va

muammolarini inkor etadilar. Bunday sharoitda ulg‘aygan bolalar emotsional barqarorlikdan mahrum bo‘lishi, yolg‘izlik, befarqlik va o‘zini rad etilgan his qilish holatlarini boshdan kechirishi mumkin.

Bolalar shaxsiyati va psixologik rivojlanishida nafaqat oila, balki maktab va keng ijtimoiy muhit ham muhim o‘rin tutadi. Maktab – bolaning o‘z ijtimoiy o‘rnini aniqlashi, tengdoshlar bilan muloqotda bo‘lishi va ijtimoiy rollarni sinab ko‘rishi uchun imkoniyat yaratadi. O‘qituvchilar, do‘stlar va sinf muhitining bola psixikasiga ko‘rsatadigan ta’siri katta bo‘lib, bu tajribalar uning shaxsiy hayoti va kasbiy yo‘nalishiga asos bo‘lib xizmat qiladi.

Maktabdagi muvaffaqiyatlar, ijtimoiy faoliyatlar va qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik muhit bolaning o‘ziga ishonch hissini oshiradi, ijtimoiy mas’uliyat va jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bundan tashqari, jamiyatda mavjud qadriyatlar, axloqiy me’yorlar va madaniy muhit ham bola tarbiyasida bevosita ishtirok etadi.

Zamonaviy jamiyatda bolalar turli xil stress holatlari va hayotiy sinovlarga duch kelishi odatiy holga aylangan. Maktabdagi o‘quv muvaffaqiyatsizliklari, tengdoshlar bilan yuzaga kelgan kelishmovchiliklar, yoki oilaviy muammolar bolalarning ruhiy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Psixologlar ushbu chidamlilikni bolalarda shakllantirish va mustahkamlash uchun turli yondashuv va metodlarni tavsiya qiladilar. Ularga quyidagilar kiradi:

Ijtimoiy-emotsional qo‘llab-quvvatlash muhitining mavjudligi – Farzand tarbiyasida ishtirok etayotgan ota-ona, qarindoshlar hamda do‘stlarning mehribonlik va tushunish bilan yondashuvi bolada ichki ishonch hissini uyg‘otadi. Bu esa unga har qanday stress holatida o‘zini yo‘qotmasdan, to‘g‘ri va oqilona yo‘l tutish imkonini beradi.

Ijobiy fikrlash va muammoga nisbatan faol munosabat – Bolaga har bir qiyinchilik vaqtincha holat ekani, uni yengish mumkinligini singdirish muhimdir. Ijobiy fikr yuritish bolaning o‘zini qadrlashi va ijobiy natijaga ishonishini mustahkamlaydi.

Shunday qilib, bolaning sog‘lom psixologik rivojlanishi uchun oila, maktab va jamiyat o‘zaro hamkorlikda harakat qilishi zarur. Har bir bola o‘zini qadrlangan, eshitilgan va qo‘llab-quvvatlangan his qiladigan muhitda tarbiya topsa, jamiyatda barkamol, ijtimoiy jihatdan faol va emotsional barqaror shaxs sifatida shakllanadi.[16]

Xulosa qilib aytganda, ibtidoiy yoshdagi bolalar bilan ishlashda psixologik yondashuv asosida darsni rejalashtirish, pedagogning bolaning ichki dunyosini tushunib yetishi, ta’lim sifati va natijadorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Har bir o‘quvchining qiziqishi, emotsional holati va rivojlanish darajasiga mos individual yondashuvlar, ta’lim jarayonida o‘z samarasini beradi.

[16] Hasanov, A., Qudratova, Z. Didaktika va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2022.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Юнусова, Ш. Boshlang‘ich ta’limda psixologik yondashuv. – Toshkent: Fan, 2021.
2. Gippenreiter, Y.B. Obshchatsya s rebenkom. Kak? – M.: AST, 2018.
3. Mahkamova, M., Murodova, S. Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim psixologiyasi. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2020.
4. Piaget, J. The Psychology of the Child. – New York: Basic Books, 2000.
5. Hasanov, A., Qudratova, Z. Didaktika va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2022.

MUNDARIJA

B: Falsafa. Filologiya. Pedagogika. Psixologiya. Metodika. San'atshunoslik. Sotsiologiya. Islomshunoslik. Iqtisod. Yuridik fanlari

Xushnazarova G.F. A comparative analysis of speech acts in conflict situations in english and uzbek languages 2
Ochilova Sh.S. The distinctiveness of locally produced national fabrics in surkhandarya region during the middle ages....10
Bobokulova Kh.E, Sadilloyeva R.G' The role of historical factors in the formation of civil society 14
Xolmatova Sh.U. Geoma'lumotlar bazasini interpolyatsiya qilish usulini ishlab chiqish gis texnologiyalaridan foydalanib, sirdaryo mintaqasidagi yer osti suvlarining gidrodinamik parametrlaridagi o'zgarishlarni baholash va monitoring qilish 19
Fayzullaeva R.L., Melikova M.N. Globalization and transformation of spiritual values of youth: challenges and prospects....28
Abdumannopov M.I., Salohiddinov H.D. Aqlli issiqxona tizimini quvvatlashda quyosh energiyasidan foydalanish....32
Saydaliyeva U.Sh. Maktabgacha yoshdagi bolalarni mantiqiy va matematik rivojlantirish va o'qitishning zamonaviy texnologiyalari mental arifmetika asosida....37
Абдуллаев А.Н. Ipakdan olingan seritsin va fibroin oqsillari. yaralarni davolash va biotibbiy qo'llanmalardagi inqilobi....40
Abdukadirova S.A. Ўзбекистон республикаси қонунчилига мувофиқ фуқаролар ўртасидаги қарз муносабатларини тартибга солиш 44
Tojiddinova M.K. Homeopathic drugs: principles, controversies, and clinical perspectives..47
Назиров У. Иш жараёнида ходим соғлиғига етказилган зарарларни қоплаш тартиби ...50
Ataxanov R.S. Anda jonim qoldi mening....53
Abdukadirova S.A. Фуқаролик ишлари бўйича судларда суд тартибида оталикни белгилаш ҳақидаги ишларни кўришнинг ўзига хос хусусиятлари 60
Ergashov S. Ruhiy-ahloqiy tarbiyaning ayrim jihatlari xaqida 64
Mirzaalimov S. Toxicology of smoking in public: a health hazard perspective 72
Matkarimova R.R. Sun`iy intellekt: jamiyatga kelajak ko`zgusidan nazar....75
A'zamova G.A. Frazemalarning o'zbek tiliga tarjima masalalari (Guy de Mopassanning "Bel amiI" asari misolida)....78
Xodjamberdiyeva Y. Side effects of nasal drops: a scientific review 81
Mamadjonova X. Side effects of taking antibiotics without a doctor's prescription....83
Xusanova Z. Comparative analysis of anti-flu medications in Uzbekistan....86
Sulaymanova Sh., Sulaymanova A. Developing learners' listening and speaking skills using task-based instruction....89
Toshpo'latova M.H. Namozgoh masjidi mehrobi 92
Zoxidov R.A., Rixsiboyeva R.J., Isroiljonova N.S., Tog'ayeva M.O'., Muhammadiyeva M.O., Maksumova M.A. Talabalarning toliqishi va tiklanishining o'ziga xos xususiyatlari..97
Арипов Б.Ф., Рашидова Н.Т. Эффективность использования биостимуляторов в условиях изменяющегося климата....103
To'lanboyev M.E., Raximov.A.B. Aleksandr Faynberg – o'zbek va rus adabiyoti orasidagi ko'prik....106
Жабборов Б.И., Дурдикулова О.З., Маматова М.О. Яшаш жойларини кўкаламзорлаштириш ва ободонлаштиришнинг илмий-амалий аҳамияти 109
Xomidov J.J. Dorivor lavanda (lavandula angustifolia mill.)ning ontogenez bosqichlari....112
Kabiljanova F.A., Mamatkulova M.Sh. Organizing individual work in informatics lessons 121

Хамроева Д.М. Тиббиёт олийгохлари талабаларини ўқитишда инноватцион усуллардан фойдаланиш 127
Turakulova N.A. Developing listening competence in efl learners: techniques, tools, and challenges 133
Chariyev N.X., Himmatov N Normamatovich, Izzatova R.B. O'rta Osiyoda qadimgi tibbiyotning shakillanish jarayoni 139
Tursunova D.Sh., Orozova D.A. Многонациональная аудитория на уроках русского языка: трудности и пути их преодоления 143
Дилшодбеков Т. Методика организации самостоятельной работы над текстами курсантов по русскому языку 147
Abdullayev A.A. Tut barglarining ko'p qirralik shifobaxsh imkoniyatlari. antioksidanlik va anti-diabetik ta'sir samaralari. 154
Kurbaniyazova N. James Joyce asarlarida tabiat va inson tasvirlarining talqini 159
Samatov X.O'., Isoqova G.R. Ma'naviy qadriyatlarning yoshlar tarbiyasidagi o'rni 162
Xushnazarova G.F. Ingliz va o'zbek so'zlashuvchilari nutqida ziddiyatli kommunikatsiyaning o'ziga xosligi 167
Ibodova N. Atrof muhitning muhofaza qilishning dolzarb masalalari 171
Elamanova D. Ibtidoiy yoshdagi bolalar psixologiyasi va dars jarayoni: rivojlanish xususiyatlari va pedagogik yondashuvlar 175